

GUIGO'S „CONSUE TUDINES" VAN DE
EERSTE KARTUIZERS

DOOR

A. DE MEYER en J. M. DE SMET

1951

PALEIS DER ACADEMIËN — HERTOGELIJKE STRAAT, 1
BRUSSEL

MEDEDELINGEN
VAN DE
KONINKLIJKE VLAAMSE ACADEMIE VOOR
WETENSCHAPPEN, LETTEREN EN SCHONE KUNSTEN
VAN BELGIË

•
K L A S S E D E R
L E T T E R E N

JAARGANG XIII

N° 6

1951

PALEIS DER ACADEMIËN — HERTOGELIJKE STRAAT, 1
BRUSSEL

A. DE MEYER en J. M. DE SMET : *Guigo's „Consuetudines” van de eerste Kartuizers.*

Onder de talrijke stichtingen welke op het einde van de XIe en in het begin van de XIIe eeuw het uitzicht van het kloosterleven in de Westerse Kerk hebben vernieuwd, neemt die van de Kartuizers een enige plaats in. Terwijl de Cluniacensers er naar streefden om het *opus Dei*, het koorgebed, met de meeste luister te volbrengen, de Cisterciënsers de nadruk legden op de handenarbeid, en de Augustijnen en de andere reguliere kanunniken zich toededen op zieken- en zielszorg, was hun eerste opzet zich in de eenzaamheid terug te trekken en, in de strengste afzondering van de wereld, een zuiver beschouwend leven te slijten (1). Hun gedurfde levenswijze prikkelde voorzeker de nieuwsgierigheid van de tijdgenoten, maar wekte bovendien, vooral toen en ook nog later, grote bewondering. Niet alleen werd ze herhaaldelijk in geestdriftige bewoordingen geloofd door Petrus Venerabilis, abt van Cluny (2), en door Bernardus van Clairvaux (3), om slechts de voornaamste leiders van het oud en van het nieuw monachisme te vermelden; ze werd ook door de scherpzinnigste en de meest onbevengene vrije geesten van de XIIe eeuw eensgezind geprezen. Guibert van Nogent, die zijn persoonlijke en zeer critische opvattingen

(1) Over de kloosterstichtingen van de Katholieke Kerk vindt men overvloedige gegevens, met rijke literatuuropgave, bij MAX HEIMBUCHER, *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche*, 2 dln, 3e uitg. Paderborn, 1933-34. Over de critische waarde van dit werk dient nochtans enig voorbehoud gemaakt. Cfr *Revue d'hist. ecclés.*, 1933, dl XXIX, p. 422 vlg. en 1934, dl XXX, p. 696 vlg.

Wat de schrijfwijze van *Carthusia*, *Cartusia* en dergelijke woorden betreft, werd bij het aanhalen de soms van elkaar afwijkende lezing van de verschillende uitgevers onveranderd overgenomen.

(2) PETRUS VENERABILIS zegt o.a. in zijn *De miraculis libri duo* (PL., CLXXXIX, kol. 943) : „Servatur in Burgundiae partibus inter omnes Europae nostrae monastici ordinis professiones, *professio quaedam, multis aliis eiusdem monastici propositi sanctorum et cautior*, instituta nostro tempore a quibusdam patribus, magnis, doctis et sanctis, magistro Brunone Coloniensi, magistro Landuino Italico, ac quibusdam aliis vere magnis, ut dixi, et Deum timentibus viris”. Petrus Ven. schijnt zelfs het verlangen gekoesterd te hebben om, zoals anderen, in de Grande-Chartreuse te worden opgenomen. Dit blijkt uit de diep-menselijke klacht die hij aan Guigo stuurde (PL., CLXXXIX, kol. 103 vlg.).

(3) Zie BERNARDUS, *ep.* XI en XII, PL., CLXXXII, kol. 110 vlg.

met moed wist te verdedigen (1), was er diep door getroffen (2). Jan van Salisbury (1115/20-1180), volgens de Ghellinck (3) *la personification la plus élevée de l'humanisme chartrain*, getuigt in zijn *Polycraticus* (4) : *Cartusien-ses quasi avaritiae triumphatores praecipui ubique clarescunt* en hij vat in prachtige bewoordingen de grondtrekken van hun kloosteropvatting samen (5). Petrus van Blois (c. 1135- † na 1204), door verscheidene tijdgenoten „een nieuwe kerkvader” geheten (6), spreekt over hen met dezelfde lof (7). De ietwat praatzieke en al te zelfbewuste Giraldus Cambrensis († 1223), — wereldgeestelijke met een verbazende belezenheid en een fijn doorzicht in mensen en dingen, maar overigens geen vriend van de kloosterlingen, — toont zich evenzeer opgetogen over de Kartui-zers (8) : hij looft de wijsheid van hun armoede-gedachte, hun afkeurende

(1) Dit bewijst onbetwistbaar zijn tractaat *De pignoribus sanctorum* (PL., CLVI, kol. 607 vlg.). Zie vooral lib. I : *De sanctis et pignoribus sanctorum* (kol. 607-630).

(2) Cfr *De vita sua*, uitg. G. BOURGIN in *Collection de textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire*, Parijs, 1907, p. 32-35. Wat betreft de waarde van het getuigenis van Guibert de Nogent, zie A. DE MEYER en J. M. DE SMET, *Les sources littéraires relatives au Bx Guigue, cinquième prieur de la Grande-Chartreuse*, te verschijnen in *Revue d'histoire ecclésiastique*, 1952, dl XLVII.

(3) J. DE GHELLINCK, *L'essor de la littérature latine au XIIe siècle*, dl I, Brussel-Parijs, p. 127.

(4) Zie uitg. G. WEBB, dl II, Oxford, 1909, p. 192. — De *Polycraticus* werd begonnen vóór 1149 en uitgegeven in 1159.

(5) *Op. cit.*, p. 204 vlg. : „Cartusienses cupiditati suae immo necessitati limites praefixerunt, moderationis habenis omnem avaritiam cohibent et interdum necessitati aliquid subtrahunt ne sub obtentu illius quippiam avaritia molliatur. Magni procul dubio viri et inter praecipuos numerandi, cum non modo professionis sed iam, senescente mundo, in tanta multitudine labentium saeculorum pauci processerint homines qui satietatis sibi aliquos praescripserint terminos. *Necesse est semper deesse aliquid curtae rei* [ontleend aan Horatius, *Carm.* III, 24, 26] et ipse hiatus desiderii, aliquid ulterius iugiter affectantis, imperfectionis signum est. Signum dico, defectum potius dixerim conscientiae manifestum. Quodam igitur modo eoque glorioso perfectus est qui praevidet unde valeat satiari; quod etsi neminem vel admodum paucos gentilium [= de heidense wijsgeren en dichters], assecutos credam, huic tamen nonnullos institisse proposito certum habeo, cum ethicus dicat [HOR., *Ep.* 1, 2, 56] „Certum voto pete finem; sine quo in infinitum animi humani conatus protenditur et in id quod omnino nequeat apprehendi...”. Daarna wijdt schrijver uit over de Orde van Grandmont en zegt dan over de Grande-Chartreuse : „Ceterum ego vitam placentem Deo arbitror cupiditatis ignaram, insistentem innocentiae et pervigilem in opere caritatis...”.

(6) J. DE GHELLINCK, *L'essor...*, dl I, p. 132. — P. 133, aanziet de Gh. hem voor „un des derniers représentants... de la formation humaniste de Chartres”.

(7) „... sanctum et gloriosae opinionis ordinem Cartusiensem...”, *Ep.* n. 86, PL., CCVII, kol. 246.

(8) Cfr *Speculum ecclesiae*, in GIRALDI CAMBRENSIS *Opera omnia*, uitg. J. S. BREWER, dl IV (*Rer. Brit. Med. Aevi Scr.*), Londen, 1873, p. 248-254. Tijdens zijn verblijf te Lincoln (1192-98) heeft hij van de Kartuiser Hugo, bisschop van Lincoln, en van diens omgeving, uiterst kostbare inlichtingen ontvangen over de levenswijze van de Kartuisers op het einde van de XIIe eeuw.

houding tegenover alle procederen om het behoud van tijdelijke goederen, het studieprogramma dat hun is opgelegd : *studiis et lectionibus plus quam ordinis alterius viri Cartusienses vacare possunt et indulgere* (1). Als we verder vaststellen dat, in de XIIe eeuw, talrijke bisschoppen, o.a. Godfried van Amiens en de beroemde Stephaan Langton, aartsbischop van Canterbury, *nominatissimus doctor theologiae* (2), Kartuizer wilden worden, dan kunnen we uit deze getuigenissen en feiten ongetwijfeld afleiden dat, in den beginne althans, de Kartuizerstichting bewondering afdwong en de gunst genoot van talrijke en invloedrijke personaliteiten.

Deze hoge waardering bleef ze gans de Latere Middeleeuwen door en zelfs gedurende de Moderne Tijden bewaren. Dit had ze niet alleen te danken aan de buitengewone strengheid van haar kloosterideaal of aan de intellectuele bedrijvigheid van haar leden, maar ook aan de onwrikbare stiptheid waarmede zij haar levensopvatting, zij het dan ook met aanpassingen, in de loop der eeuwen heeft weten te dienen. Voorzeker is de spreuk, welke men herhaaldelijk aan haar heeft toegeschreven en waarvan de Kartuziers zelf het vaderschap niet aanvaardden : *Cartusia numquam reformata quia numquam deformata*, ten dele overdreven. Nochtans dient te worden aangestipt dat ze steeds, trouwer dan welke andere Orde ook, haar oorspronkelijk doel heeft nagestreefd, dat ze nooit een ernstig verval heeft gekend, maar dat zij integendeel herhaaldelijk, vooral in de XVe eeuw, tot de hervorming van andere ontredderde kloosterstichtingen in ruime mate heeft bijgedragen. Zo is het ook te verklaren dat ze door de meest vooraanstaande geestelijke schrijvers, zoals b.v. door Ruusbroec (3), door Thomas a Kempis (4), door Geert

(1) *Ibid.*, p. 250. — Voegen we aan vermelde lofbetuigingen het getuigenis toe van een monnik van Morigny, neergeschreven rond 1132 (zeker vóór 1137) : „Erant enim Cartusienses in jugis Alpium angelicam ducentes [de uitgave heeft verkeerdelijk : degentes] vitam, supereminentissime religionis et incomparabilis auctoritatis viri” (*Chronicon Mauriniacense*, uitg. L. MIROT in *Collection de textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire*, Parijs, 1909, p. 59).

(2) GIRALDUS CAMBRENSIS verhaalt dat hij, om redenen van hoger kerkelijk belang, Stephaan Langton heeft afgeraden in de Kartuizerorde te treden. *Epistola ad Stephanum Langton, archiepiscopum Cantuariensem*, uitg. J. S. BREWER, dl I, Londen, 1861, p. 401-407.

(3) „Siet aldus moechdi mercken dat alle ordenen ende alle religien gedaelt sijn van haren beghinne, ende sijn ghelijc der werelt geworden, sonder [= uitgezonderd] de ghene die niet ute en ghaan, alse die Sarteroise ende alle de joncfrouwen die in beslotene cloestere sijn : die bleven haren beghinne alre-ghelijckst. „JAN VAN RUUSBROEC, *Van den geesteliken Tabernakel*, in *Werken*, dl II, uitg. D. A. STRACKE, Tielt, 1950, p. 332.

(4) „Apud Carthusienses vero lux vitae coelestis remansit occulta et carnabilibus videbatur satis austera, erat tamen Deo gratissima et spiritu ferventibus optabilis atque jucunda.” THOMAS A KEMPIS, *Vita Gerardi Magni*, cap. IV, uitg. J. POHL, dl VII, Freiburg in Br., 1922, p. 37.

Grote (1) en door Gerson (2), als toonbeeld van kloosterlijke volmaakt-
heid werd voorgesteld en opgehemeld.

Deze opvallende bijval die de Kartuziers hebben gekend, zou, zonder de *Consuetudines*, voor de historicus een geheim zijn gebleven. Immers noch de weinig talrijke oorkonden die slechts juridische of economische aspecten belichten, noch de uiteraard laconische uitspraken van de *obituarialia*, noch de lastig te controleren berichten van enkele gelijktijdige schrijvers, noch de stichtelijke literatuur van de hagiografen laten hem toe een samenhangend beeld van het oudste Kartuizerleven op te hangen. Het is slechts met behulp van de *Consuetudines*, opgesteld door de vijfde prior van de Grande-Chartreuse, Guigo de Grote, dat dit uitgangspunt, t.t.z. het religieuze ideaal van de eerste Kartuziers kan worden verduidelijkt, zoals trouwens ook alleen de *Consuetudines* ons de grondige betekenis verklaren van de scriptorenarbeid welke de Kartuizerorde, in navolging van andere kloostergemeenschappen, had overgenomen, en waardoor zij de hele Middeleeuwen door een culturele invloed heeft uitgeoefend.

Deze enkele beschouwingen, — *e pluribus pauca*, — mogen volstaan om het belang van Guigo's *Consuetudines* te belichten en, zo nodig, de keus van ons onderwerp te wettigen.

Onder de talrijke en ingewikkelde problemen die Guigo's *Consuetudines* opwerpen, blijft ons huidig onderzoek tot drie punten beperkt : (I) vooraf worden de redenen nagegaan waarom de *Consuetudines*, in briefvorm opgesteld, als wetboek werden aanvaard; verder worden hier hun algemene indeling aangeduid alsmede enkele inlichtingen verstrekt betreffende de datum van hun opstel en hun uitgaven; (II) daarna worden

(1) „... de ordine famosissimo Carthusiensium...”, zie *Epistola magistri Gerardi Goit* [sic] *ad quemdam Carthusiensem*, uitg. W. MULDER, *Gerardi Magni epistolae*, Antwerpen, 1933, p. 269 vlg. Te onthouden is dat Geert Grote zijn grondige bekering aan de Kartuziers heeft te danken en dat hij een lange tijd als reitruant in de Kartuis van Monichusen bij Arnhem heeft verbleven. De invloed van de Kartuizerlevensregel kan men op zijn eigen stichtingen merken, en dan niet het minst op zijn opvatting van de *scriptorium*-arbeid.

(2) Van Gerson is het : „Amo te, sacer Ordo Carthusiensis...”, *Super Cantica Cantorum*, proloog, JOANNIS GERSONII *Opera omnia*, uitg. E. DUPIN, dl IV, Antwerpen, 1706, kol. 27. — Talrijke schriften heeft de kanselier aan de Kartuziers opgedragen of voor hen geschreven, o.a. het *Contra impugnantes Ordinem Carthusiensium*, uitg. E. DUPIN, dl II, kol. 711 vlg. Gerson zou t.a. zelfs verlangd hebben Kartuizer te worden. Cfr J. L. CONNOLLY, *John Gerson, Reformer and Mystic* (*Univ. de Louvain. Recueil de travaux d'histoire et de philologie*, 2e reeks, dl 12), Leuven, 1928, p. 20. — Zie nog P. GLORIEUX, *L'activité littéraire de Gerson à Lyon. Correspondance inédite avec la Grande-Chartreuse*, in *Rech. de théol. anc. et médiév.*, 1951, dl XVIII, p. 238-307.

hun grondgedachten ontleed en de verwezenlijking ervan beschreven; (III) eindelijk wordt getracht hun genesis te verklaren door het opsporen van de materialen die erin verwerkt zijn en door het vaststellen van het aandeel dat, in het tot stand komen van deze gewoonten, aan de verschillende prioren en aan de bisschop van Grenoble moet worden toegekend (1).

I. DE „CONSUETUDINES” : BRIEF EN WETBOEK

A. — DE BRIEF. — Wie voor de eerste maal de *Consuetudines* van Guigo leest, wordt wellicht verrast door de eigenaardige vorm waarin deze zijn opgesteld. Niet alleen ontsnapt hem de logica van de indeling welke de uitgaven vertonen; hij ontwaart ook nergens in de formulering van de voorschriften de gebiedende vorm, zoals men die in soortgelijke bronnen gewoonlijk aantreft. Onvermijdelijk rijst dan ook bij hem het vermoeden op, dat hij hier met een van die wanordelijke middeleeuwse rechtsstukken te doen heeft, welke Espinas zo typisch heeft gekenschetst (2). Nochtans bij een aandachtiger nalezen wordt zijn oordeel milder. Hij merkt immers dat de *Consuetudines* door Guigo in de vorm, niet van een wetboek, maar van een brief werden geschreven. Rekening houdend met deze vroegste eigenaardigheid van het document, begrijpt hij er ook beter de litteraire eigenschappen van die, bij de interpretatie, niet uit het oog mogen worden verloren. Het zijn deze litteraire eigenschappen die eerst moeten worden bepaald.

Dat de *Consuetudines* in briefvorm zijn opgesteld kan zeer duidelijk worden gevolgd. Ze vangen aan met de gebruikelijke reeks beleefdheidsvormen : het adres : *Amicis et fratribus in Domino dilectissimis...*; de vermelding van de schrijver : *Carthusiae prior vocatus Guigo et qui secum sunt fratres...*; de begroeting : *perpetuam in Domino salutem*. Hierna verhaalt Guigo hoe zijn opstel is ontstaan. Dan volgt de lange beschrijving van de gebruiken die het eigenlijke voorwerp van zijn brief uitmaakt. Hierin gebruikt hij meestal de eerste persoon meervoud (*dicimus, exsolvimus, manducamus*, enz.). Hij vergeet ook de bestemmelingen van zijn brief niet. Tot tweemaal toe wendt hij zich rechtstreeks tot hen : 1) In cap. XX, 8

(1) Het is ons een aangename plicht onze hartelijke dank te betuigen aan Dr LUC INDESTEGE, lid van de Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde en Lector aan de Universiteit te Padua, die zo vriendelijk was de tekst van deze studie na te zien.

(2) „... ce pêle-mêle habituel aux documents juridiques du moyen âge...”, G. ESPINAS, *Note sur l'horaire du „Capitulum”* ..., in *Revue du Nord*, 1948, dl XXX, p. 198.

waar hij om excuus bidt voor een wellicht al te lange uitweiding : *haec, fratres dilectissimi, si prolixius forte quam debuit prosecuti loquaciusque sumus, patimini et indulgete nobis*; 2) in cap. LXXX, 1, waar hij zijn ganse uiteenzetting beëindigt en andermaal zijn vrienden aanspreekt : *Habetis, dilectissimi, sicut petistis, consuetudines qualescumque nostras...* Ook in zijn lofzang op de *Vita solitaria*, waarmede hij zijn schrijven eindigt, komt de rechtstreekse aanspraak nog herhaaldelijk voor (1). Het gehele stuk wordt hierop met de typische briefwens gesloten : *Bene vos semper valere et nostri meminisse optamus* (cap. LXXX, 12).

Er is dus geen twijfel mogelijk, Guigo heeft zijn *Consuetudines* in de vorm van een brief geschreven. Meer nog, door de vertrouwelijke toon welke hij op tal van plaatsen aanslaat, geeft hij de indruk een vriendenbrief te hebben opgesteld. In dit verband kan er hier gewezen worden op, wat we zouden noemen de gesprekken welke in indirecte vorm zijn gesteld en die in de uiteenzetting meermalen voorkomen. B.v. cap. XIX, 1 wordt een opwerping geformuleerd en voorkomen : *quod... ne cui forte videatur austerum..., consideret, quaesumus..., praeterea... attendat....* Cap. XIX, 4 voert Guigo met zichzelf een denkbeeldig gesprek dat, cap. XIX, 5, overloopt in een *fortasse dixerit quispiam*, waar de tegenspreker dan ook van antwoord wordt gediend. Cap. XXVIII, 5 en cap. LVII, 4 wordt de lachlust en de kritiek van in gemeenschap levende monniken handig voorzien en met een *ad hominem* ontzenuwd. Op andere plaatsen nog wordt de toon der aanmaning gebruikt (o.m. cap. XXXVIII, 1 b en 2 en cap. LXXX, 12). Elders weer treft een rhetorische toespraak (cap. LXXX, 11). Waar Guigo handelt over gewoonten die hem bijzonder nauw aan het hart liggen en die inderdaad telkens kernpunten van zijn opvattingen betreffen (b.v. cap. XV, 5; cap. XIX, 1, 2, 3 en XX, 1 tot 7; cap. XLI, 4 b; cap. LXXIX, 1 tot 3; cap. LXXX, 4 tot 12), geeft hij steeds in warme bewoordingen uiting aan zijn diepste gevoelens.

De *Consuetudines* werden dus in hun primitieve vorm opgevat als een brief, die nu nog zeer persoonlijk blijft aandoen. Dit „menselijke” karakter hoort natuurlijk minder thuis in een juridische tekst. Het gaf wellicht ook aanleiding tot enig misverstand. Het heeft Guigo nochtans niet belet over 't algemeen bij zijn uiteenzetting een tamelijk duidelijke lijn te volgen. Hij zelf heeft trouwens de algemene indeling en verschillende onderdelen van de behandelde stof aangeduid. We geven hier deze algemene indeling.

(1) Cap. LXXX, 3 : „... et nobis ostendere”; cap. LXXX, 4 : „Nostis enim”...; cap. LXXX, 12 : „Non ... haec vobis pauca ... sufficiant exempla ... ipsi ... vobis plura coacervate...”

I. — Inleiding

Adres (proloog, 1);
begroeting (proloog, 1 *in fine*);
verhaal over het ontstaan van de *Consuetudines* (proloog, 2 tot 4 a).

II. — Uiteenzetting van de gewoonten

(proloog 4, b tot cap. LXXX, 2).

A. DE MONNIKEN.

I. — *DE LITURGIE*. Proloog, 4, b... *a digniore parte, officio videlicet divino, sumentes exordium...*

1. overzicht van de liturgie beginnende van 1 November af (cap. I tot VI);
2. liturgie en uurrooster van de Zondag (cap. VII, 1-13);
3. cap. VII, 13 : ... *verum de his quae quadam speciali dignitate solemnia celebramus, specialiter quoque dicendum putamus* : bijzondere plechtigheden (cap. VIII en IX);
4. de gasten die in het koor toegelaten worden (cap. X);
5. cap. X, 2 : *Nunc de his quae pro defunctis vel circa defunctos gerimus, aliquid est dicendum* :
 - a. dodenofficie (cap. XI);
 - b. het bezoek aan de stervenden (cap. XII) en de voorbereiding op de dood (cap. XIII);
 - c. de zorg voor de overledenen (cap. XIV).

Slot : cap. XIV, 5 : *Sed haec hactenus...*

II. — Cap. XIV, 5 : ... *nunc caetera prosequamur.*

1. De *PRIOR* : keuze en levenswijze (cap. XVI);
2. de *PROCURATOR*, zijn plaatsvervanger op het *domus inferior* (cap. XVI), en diens opdrachten als gastheer (cap. XVIII en XIX) en als aalmoezenitdeler (cap. XX).
Wat bezoekers betreft : vrouwen worden op de Kartuis niet toegelaten (cap. XXI).

Slot : cap. XXI, 3 : *His expletis...*

III. — *HET LEVEN IN DE CEL*. Cap. XXI, 3 : ... *de cellae observantiis disseramus.*

1. Cap. XXI, 3 : *Et quoniam incipientes novitios vocamus, de ipsis primo quae occurrerint intinemus.* Men begint dit leven als *novice* : aanvaarding (cap. XXII), professie, enz.

(cap. XXIII-XXVI), verplichtingen die uit de professie voortvloeien (cap. XXV, 2-XXVI), ouderdom (cap. XXVII).

Slot : cap. XXVII : *His expletis...*

2. *De Monnik in zijn cel.* Cap. XXVII ... *quod de cella promissimus exsequamur.*

1) De inrichting van de cel en de uitrusting van de monnik die haar bewoont (cap. XXVIII);

2) het verblijf in de cel

a. de indeling van de weekdag (cap. XXIX);

b. uitzonderlijke gevallen van bezoek op de cel (cap. XXX); cap. XXXI, 1, *His ita praelibatis ad cellam redeamus;*

c. de cel mag niet verlaten worden (cap. XXXI, 1 en 2);

d. de stilzwijgendheid en haar uitzonderingen (cap. XXXI, 3 en XXXII).

IV. — *HET VASTEN EN DE VOEDING.* Cap. XXXIII : *Nunc de ieiuniis ac cibis dicendum est* (cap. XXXIII en XXXIV); opmerking over de verstervingen (cap. XXXV).

V. — *DE PRIOR ALS BESTUURDER DER KARTUIS.* Cap. XXXVI, 4 : *Et quoniam de priore sermo se intulit, addendum est qualiter se in susceptae domus negotiis soleat exhibere.*

1. Moet de raad inwinnen van de gemeenschap (cap. XXXVII, 1-3);

2. het beheer der tijdelijke goederen aan anderen opdragen (cap. XXXVII, 4);

3. bijzondere zorg besteden aan zieke en beproefde medebroeders (cap. XXXVIII, 1). Naar aanleiding hiervan : de ziekenzorg (cap. XXXVIII, 1 bis-3 en XXXIX).

VI. — *KERKELIJKE ORNAMENTEN, INKOMSTEN EN BEZITTINGEN* (cap. XL en XLII).

Slot : cap. XLIII : *Quae ad monachorum pertinent consuetudines, prout potuimus explicatis...*

B. DE CONVERSEN.

Cap. XLIII, 1 ... *ea quae laicorum sunt, quos conversos vocamus, Domino iuvante, dicamus.*

- I. — *DE LITURGIE* der monniken aan de novicen aangepast :
dagindeling (cap. XLII tot XLV, 1).
- II. — Cap. XLVI : *Nunc per singulas curramus oboedientias.*
DE VERSCHILLENDE AMBTEN :
 1. de kok (cap. XLVI);
 2. de bakker (cap. XLVII);
 3. de schoenmaker (cap. XLVIII);
 4. de bestuurder van het landbouwbedrijf (cap. XLIX);
 5. de meester van de herders (cap. L).
- III. — *VOEDING EN VASTEN* (cap. LI, — of reeds L, 2bis ? — tot LVI).
- IV. — *DE UITRUSTING* van de cel en van de convers die haar bewoont (cap. LVII tot LXII).
Buiten de orde komen hier : de tuinier (cap. LXIII);
de brugwachter (cap. LXIV).
- V. — *BOETE EN GEBED* (cap. LXV tot LXXII);
- VI. — *PROFESSIE* van de convers en wat er uit volgt (cap. LXXIII tot LXXV).
Buiten de orde komt hier : Maatregel betreffende de conversen die buiten de Kartuis een opdracht te vervullen hebben (cap. LXXVI).

C. ALGEMENE MAATREGELLEN.

- I. — *DE GEVLUCHTE OF WEGGESTUURDE LEDEN*
(cap. LXXVII);
- II. — de *NUMERUS CLAUSUS* gesteund op de *TERMINI POSSESSIONUM* (cap. LXXVIII en LXXIX).
Slot : voor heel deze uiteenzetting II, A, B, C : cap. LXXX, 1 en 2.

III. — **Eindbeschouwing** : *Commendatio vitae solitariae*
(cap. LXXX, 3 tot 12).

IV. — **Eindgroet** (cap. LXXX, 12 *in fine*).

Binnen de perken van dit scherp getrokken raam, heeft Guigo zich meestal met enige vrijheid bewogen. Doorgaans gebeurt dit naar aanleiding van een of ander woord (1). Nochtans brengen deze door gedachtenverwantschap uitgelokte bedenkingen in de volgorde van Guigo's uiteenzetting slechts geringe stoornis teweeg. Meer extravagant zijn alleen cap. LXIII en cap. LXIV : ze betreffen twee *oboedientiae* die klaarblijkelijk in cap. XLVI-4, 1 vergeten werden en die de auteur naderhand zijn te binnen gevallen (2). Merken we hierbij op dat Guigo niet naar uiterste volledigheid streeft. In het slot van zijn uiteenzetting (cap. LXXX, 2) laat hij horen dat in werkelijkheid niet alles kan geschreven worden en dat, indien hem iets ontgaan is (*si quid effugit*), hij zich voor mondelinge aanvulling ter beschikking stelt. Elders (cap. XVIII) bekent hij dat er hem inderdaad iets bijna was ontsnapt en dat hij het nu optekent : *Hoc etiam omittendum non est, quod tamen obliti fueramus...*

Deze „invallen” en deze vergetelheden hebben op zichzelf weinig belang. Ze wijzen er echter op hoe Guigo bij zijn opstel een zekere losheid, een licht *laisser aller* heeft bewaard die, bij de briefvorm waarin hij zijn *scriptura* stak, aanvaardbaar was. De strenge vorm van Petrus Venerabilis'

(1) Zo houdt cap. X, 2 verband met de liturgie, die tot in cap. XIV wordt behandeld; het woord *hospites* van cap. X, 1 gaf aanleiding tot een nieuwe bedenking. — In cap. XVI was het woord *domus inferior* gebruikt geworden; in cap. XVII geeft het aanleiding om het geval te bespreken van de monniken die, wegens gezondheidsredenen, zouden toelating krijgen om in dit lagere huis enige tijd te verblijven. — Het *silentium... solvere* van cap. XXXI, 2 lokt een opmerking uit over de taal der tekens (cap. XXXI, 3) en over één geval waarin spreken toegelaten is (cap. XXXI). — De vasten, waarover in de vorige nummers gesproken wordt en die bij het bezoek van sommige gasten geschorst wordt, — dit laatste wordt in cap. XXVI, 1 vermeld, — brengt enkele bepalingen te binnen betreffende de ontvangst van gasten, en die hier buiten het eigenlijk kader vallen (cap. XXXVI, 2 en 3). — In cap. XLIV, 1 wordt het woord *tacentibus* het uitgangspunt van een viertal voorschriften aangaande het stilzwijgen (cap. XLIV, 2 en 3; cap. XLV, 1 en 2), welke hier evenmin moeten worden verwacht. — In cap. IV, 1 wordt het stilzwijgen bij het eten *suo loco* behandeld; de bepalingen van cap. LV, 2 en LVI spreken over ook het *silentium*, maar vallen buiten het kader der voeding, welke te beginnen met cap. LI werd behandeld. — De herders krijgen wijn op de dagen waarop zij met hun kudde uittrekken of terugkomen (cap. L, 2); deze bepaling geeft aanleiding tot een hele wetgeving betreffende het wijnverbruik bij de conversen (cap. LI). — Cap. LXII, 2 leunt aan bij cap. LXII, 1; hetgeen erin bepaald wordt betreft echter niet meer alleen de convers die de muilieren verzorgt, maar alle *fratres*. Een gelijke verruiming valt op in cap. LXIV, 2 : aansluitend bij het ambt van de bruggewachter, worden al wie met een ambt bekleed zijn verzocht nergens iets te wijzigen zonder toelating (cap. LXIV, 2 a). Deze raad wordt dan het uitgangspunt van een andere waarbij alle celbewoners verzocht worden hun cel onveranderd te laten (cap. LXIV, 2 b). — Het verzorgen van de baard wordt *suo loco*, in aansluiting bij de liturgie, besproken (cap. LXXII, 1); dit wordt een gelegenheid om onderling dienstbetoon aan te prijzen (cap. LXXII, 1 en 2).

(2) Cap. LXXVI lijkt eveneens een vergetelheid te herstellen.

De quibusdam suo tempore mutatis consuetudinibus, met het zes-en-zeventig maal herhaalde *Statutum est*, heeft hij niet gekozen; evenmin heeft hij de volledigheid van inlichtingen, die in Udalric's *Consuetudines Cluniacenses* te vinden was, nagestreefd. Zijn gewoonteboek vertoont, wat de litteraire vorm betreft, meer verwantschap met de brief die Petrus Damiani († 1072) aan de monnik Stephanus schreef, *De suae congregationis institutis* (1), met diens *De ordine eremitarum et facultatibus eremi Fontis Avellanae* (2) en eveneens met Rodolf's *Constitutiones* voor de Camaldulensers (3).

Het lijkt niet moeilijk de datum van opstel van de *Consuetudines* met enige zekerheid te bepalen.

In zijn proloog, wendt Guigo zich tot : *Bernardo Portarum, Humberto S. Sulpitii, Miloni Majoraevi prioribus*. Hij schrijft dus wanneer Portes, Saint-Sulpice en Meyriat de gewoonten van de Grande-Chartreuse reeds hebben overgenomen. Welnu Portes werd als Kartuis opgericht in 1115 (4) Saint-Sulpice (5) en Meyriat (6) in 1116, wat ons toelaat te besluiten dat de *Consuetudines* na 1115-16 zijn opgesteld. Anderzijds is bekend dat, onder het bestuur van Guigo, benevens deze drie kloosters, er nog andere de Kartuizergewoonten hebben aangenomen, nl. Les Escouges (7) en Durbon (8) in 1116, Sylve-Bénite (9) en Montrieux in 1117 (10), Arvières in 1132 (11) en Mont-Dieu in 1136 (12). Daar Guigo geen enkele prior van deze stichtingen vermeldt, moet men uit zijn stilzwijgen afleiden dat deze nog niet waren opgericht toen hij zijn gebruiken neerschreef.

Het lijkt dus vast te staan dat deze zijn opgesteld in 1116, na de stichting van Saint-Sulpice en Meyriat, en vóór deze van Les Escouges en

(1) PETRUS DAMIANI, *Opusc.* XV, in PL., CXIV, kol. 335-354.

(2) ID., *Opusc.* XIV, in PL., CXIV, kol. 327-336.

(3) J. B. MITTARELLI en A. COSTADONI, *Annales Camaldusenses*, dl III, Venetië, 1758, kol. 512-542.

(4) Zie C. LE COUTEULX, *Annales Ordinis Carthusiensis ab a. 1084 ad a. 1429*, dl I, Montreuil, 1885, p. 198; L. H. COTTINEAU, *Répertoire topo-bibliographique des abbayes et prieurés*, dl II, Mâcon, 1935-39, kol. 2343.

(5) L. H. COTTINEAU, *op. cit.*, dl II, kol. 2897. — Nog tijdens het leven van Guigo ging Saint-Sulpice, in 1133, over naar de Cisterciënsers. Daarom wordt het door C. Le Couteulx niet vermeld.

(6) C. LE COUTEULX, *op. cit.*, dl I, p. 212; L. H. COTTINEAU, *op. cit.*, dl II, kol. 1840.

(7) C. LE COUTEULX, *op. cit.*, dl I, p. 204; L. H. COTTINEAU, *op. cit.*, dl I, kol. 1067.

(8) C. LE COUTEULX, *op. cit.*, dl I, p. 207; L. H. COTTINEAU, *op. cit.*, dl I, kol. 1011.

(9) Voor deze stichting is geen preciese datum aan te duiden.

(10) C. LE COUTEULX, *op. cit.*, dl I, p. 220; L. H. COTTINEAU, *op. cit.*, dl II, kol. 1975. — Ging later naar een andere Orde over.

(11) C. LE COUTEULX, *op. cit.*, dl I, p. 367; F. DE FARCONNET, art. *Arvières*, in *Dict. d'histoire et de géographie ecclés.*, dl IV, Parijs, 1930, kol. 852-854.

(12) C. LE COUTEULX, *op. cit.*, dl I, p. 414 vlg.; L. H. COTTINEAU, *op. cit.*, dl II, kol. 1894.

Durbon (1), en dat de gangbare mening, als zouden zij c. 1127 te dateren zijn (2), op een misverstand berust. Deze voorgestelde dagtekening vindt ten andere een bevestiging in een tekst van Guigo die men ten onrechte heeft voorbijgezien. In cap. LV, 1, spreekt de Kartuizerprior over een gebruik dat hij aan de Cisterciënsers heeft ontleend: *post exemplum reverentissimorum ac Deo dilectissimorum Cisterciensium monachorum, quos et religione et numero in brevi multum crevisse gaudemus. In brevi* is aldus, volgens Guigo, de Cisterciënser-observantie zelf in volmaaktheid toegenomen en zijn haar volgelingen in aantal gestegen. Of nu deze uitdrukking *in brevi* de betekenis heeft van „sinds korte tijd” ofwel van „op korte tijd”, wat Guigo over de evolutie van de gebruiken van Cîteaux en over de aangroei van diens ledenaantal zegt, past blijkbaar beter bij 1116 dan bij 1126-27. Immers in 1112 kwam de jonge Bernardus met dertig gezellen Cîteaux hernieuwen, dat door tekort aan nieuwelingen dreigde uit te sterven; gezien de toevloed van de novicen moest reeds in 1113 een bijhuis, La Ferté, geopend worden; in Mei 1114 werd Pontigny gesticht, in Juni 1115 Clairvaux, in 1115 nog Morimond. Het onverwachte was gebeurd: de buitengewone aangroei van het ledenaantal (3). Guigo zegt anderzijds: *et religione... in brevi multum crevisse...* Zonder twijfel zinspeelt hij hier op de twee hervormingen door Stephanus Harding ingevoerd en welke Dom J. O. Ducourneau *la première évolution de l'esprit primordial de Cîteaux* noemt (4). De ene betrof het ontvangen van voorname leken, als gasten, in de abdij zelf; de andere de vermindering van de uiterlijke luister van de eredienst (5). Het is opvallend hoe ook Guigo in zijn eigen *Consuetudines* deze beide punten ten sterkste heeft beklemtoond (6). Dit samentreffen wekt dan ook het vermoeden dat, wat door Dom J. O. Ducourneau als „de eerste ont-

(1) Bij gemis aan betrouwbare bronnen is het moeilijk de datum van de stichting, ten minste wat maand en dag betreft, nader te bepalen. Voor ons opzet volstaat het echter te weten dat de *Consuetudines* in de loop van 1116 zijn opgesteld.

(2) C. LE COUTEULX, *op. cit.*, dl I, p. 302 zegt: „1127. Per id tempus, vel paulo ante, non vero tardius”. Deze bewering berust op geen ernstige gronden. Ze is echter de uitdrukking van een traditie die algemeen in zijn Orde werd aanvaard. Zie b.v. nog J. LE MASSON, *Disciplina*, uitg. La Correrie, dl I, 1894, p. 32 en A. STOLEN, *De eucharistische evolutie van de oude Kartuizer-liturgie*, in *Studia eucharistica*, Antwerpen, 1946, p. 102, n. 1.

(3) Zie o.m. Dom J. O. DUCOURNEAU, *Les origines cisterciennes*, in *Revue Mabillon*, 1933, dl XXIII, p. 182 vlg.

(4) *Op. cit.*, p. 171.

(5) *Op. cit.*, p. 181.

(6) De gasten welke geen geestelijken zijn, worden in het *domus superior* niet aanvaard (cap. XVIII); bovendien wordt aan hun ontvangst in het *domus inferior* nog enige beperking gesteld (cap. XIX, 1-2). De bepalingen betreffende de eenvoud van het liturgisch meubilair worden in cap. XL, 1 aangestipt; ze waren reeds in 1114-15 door de zegslui van GUIBERT VAN NOGENT opgemerkt geworden. Cfr *De vita sua*, p. 33.

wikkeling van de oorspronkelijke geest van Cîteaux” wordt bestempeld, in feite een toenadering van Cîteaux tot het ideaal van de Kartuziers is geweest en dat deze inderdaad door de Kartuis is ingegeven geworden (1).

Wat er ook van zij, het lijdt o.i. geen twijfel dat het *in brevi* van Guigo enkel in dit verband zijn volle verklaring vindt. En aldus vinden we hier tevens een bevestiging van de datum waarop de *Consuetudines* op schrift werden gesteld, zoals daareven werd voorgesteld.

B. — HET WETBOEK. — Zoals aangetoond, droeg Guigo's opstel al de kenmerken van een persoonlijke, zelfs ietwat los geschreven brief. Dit belette niet dat het weldra als wetboek zou worden beschouwd. Hoe heeft het daartoe zelf aanleiding gegeven? Dit is de vraag waarop nu antwoord moet geboden worden.

De *scriptura* waarin Guigo de *Consuetudines Cartusiae* had opgetekend, werd van ouds her door de Kartuziers als het wetboek der Orde behandeld. Reeds het eerste generaal Kapittel der Orde, op 18 October 1142 gehouden, was deze mening toegedaan. Het legde elke prior verbod op de gewoonten van de Grande-Chartreuse aan buitenstaanders door te geven (*institutiones dari*) (2). Gelet op de overeenstemmende betekenis van *institutio* en *consuetudo* (3), lijkt dit verbod klaar aan te duiden dat het gewoonteboek van Guigo, — het enige dat toen bestond t.a., — reeds als wetboek werd aangewend. Dezelfde houding komt in de volgende jaren nog even duidelijk tot uiting. Bij de beschrijving van een belangrijk handschrift, dat de XII^d-eeuwse supplementen op het gewoonteboek van Guigo bevat,

(1) In de tegenovergestelde hypothese, zou Guigo, die in cap. LV, 1, een zo onbeduidende ontlening eerlijk vermeldt, niet nagelaten hebben tevens zijn schatplichtigheid te bekennen betreffende meerdere belangrijke stukken van zijn gewoonten. Wie geneigd mocht zijn uit de datering der bedoelde Cisterciënsers-observanties onze mening te weerleggen, gelieve slechts op te merken dat het jaar 1112 door Dom J. O. Ducourneau zonder bewijzen werd naar voor gehaald. Zie nog *infra*, p. 75 vlg.

(2) Cfr *Acta primi capituli Ordinis Carthusiensis* (PL., CLIII, kol. 1126) : „Quartum deinde capitulum [= besluit] est statutum ut nulla domus nova huius propositi sine assensu communis capituli [= generaal Kapittel] exstruatur et institutiones dari a nullo priorum praesumatur.”

(3) Cfr *ibid.*, VII, PL., CLIII, kol. 1126-27 : „... neque priori neque caeteris quibuslibet prioribus his omnibus quae ad divinum officium, vel ad caeteras quaslibet huius Religionis institutiones pertineat... demere vel addere aliquid licitum sit”. *Institutiones* heeft hier onbetwistbaar dezelfde betekenis als *Consuetudines*. — Cfr nog de gelijktijdige tekst : „Hic [= Guigo] Carthusiensis propositi *institutionem* et scripto digessit et exemplo monstravit...” (A. WILMART, *La chronique des premiers Chartreux*, in *Revue Mabillon*, 1926, dl XVI, p. 126). — Zie ook *Cons.*, XLI, 5 en PETRUS ABELARDUS, *ep.* VIII, PL., CLXXVIII, kol. 257 : „...aliquam vobis *institutionem*, quasi quandam propositi vestri regulam, a nobis scribi... ut certius ex scripto quam ex consuetudine habeatis, quid vos sequi conveniat.”

noteert Dom A. Stoelen herhaaldelijk dat deze aanvullingen in de volgorde van Guigo's werk zijn aangebracht, en dat dit laatste telkens als grondslag van de hele wetgeving wordt verondersteld (1). Het is eveneens in deze zin dat het generaal Kapittel van 12590 ver de *Domni Guigonis... Consuetudines seu Statuta* spreekt (2).

De reden waarom deze persoonlijke brief bijna onmiddellijk als wetboek werd aangenomen, houdt ongetwijfeld verband met het gezag waarmede Guigo als prior was bekleed en met de omstandigheden waarin deze brief was opgesteld.

Als prior van de Grande-Chartreuse, gekozen door de meerderheid en door de besten (*maiorum meliorumque consilio*) (cap. XV, 1), beschikte Guigo ten opzichte van de medebewoners der Kartuis over een zeer uitgebreide rechtsmacht (3). Tegenover zijn onderdanen had hij geen andere verplichting dan in belangrijke zaken de raad der voltallige vergadering van de monniken (cap. XXXVIII, 1), en in gewone zaken de raad van de *maturiores* (cap. XXXVII, 3) in te winnen, waarna hij zelf de beslissing trof die hij voor de beste aanzag (cap. XXXVII, 1). Deze macht berustte op de gelofte van gehoorzaamheid welke door elke monnik (cap. XXXIII, 1) en door elke convers (cap. LXXIV, 1) bij de professie werd afgelegd. Dat deze gelofte de Kartuizers strenger bond dan andere monniken (4) moet ons niet verwonderen. Hoe strenger de levenswijze is, zegt Guigo, des te strenger moet ook de gehoorzaamheid worden opgevat (cap. LXV, 2-3; cfr cap. XXXV, 2).

Guigo's brief over het *propositum Carthusiense* ging dus uit van een gezaghebber. Bovendien had deze gezaghebber bij het opstel alle waarborgen genomen om aan zijn schrijven de grootste autoriteit te verzekeren. Guigo had slechts de pen opgenomen op raad en bevel (*iussis et monitis*) (proloog, 2), van zijn hiërarchische overheid, de bisschop van Grenoble. Vermits het een belangrijke zaak gold (cap. XXXVII, 1) had hij

(1) *Op. cit.*, p. 110, n. 3 van p. 109.

(2) *Statuta antiqua*, Montreuil, 1894, dl II, cap. X, de *reprehensione*, p. 210: „Si quis autem termini nostri Religionis translatos vel forte in aliquo destructos dubitat, Domni Guigonis Prioris Carthusiae Consuetudines seu Statuta legat et relegat et tunc scire poterit quantum nostra quae nunc est conversatio a Patrum nostrorum conversatione dissentiat”. — Dit generaal Kapittel werd onder Prior Rifferius gehouden. Een belangrijke juridische reorganisatie werd toen in de Orde doorgevoerd: Guigo's *Consuetudines* werden door de *Statuta antiqua* vervangen. Dit besluit bewijst duidelijk dat voordien Guigo's werk als Statutenboek was aanvaard.

(3) Alleen Hugo van Grenoble, de plaatselijke bisschop, bezat benevens hem enig recht van medezeggenschap. Zie hierover *infra*, p. 84 vgl.

(4) De Kartuizer had geen rechtsmacht meer over iets, zelfs niet over zichzelf (cap. XXV, 2). Tot de convers wordt gezegd dat hij niets bezit, dat hij zichzelf niet eens meer toebehoort, *nec ipsemet suus sit* (cap. LXXV). In alles hangt elke monnik (cap. XXV, 2) en elke convers (cap. LXXV) van de *prioris licentia* af.

bovendien in samenwerking met het voltallige kapittel van zijn monniken gehandeld : *Guigo et qui secum sunt fratres* (proloog, 1).

Hieruit volgt dat zijn schrijven, niettegenstaande diens eigenaardige litteraire vorm, als een gezaghebbende, een authentieke akte moest worden beschouwd. De diplomaten zouden het een beschrijvende akte heten. Opgesteld zonder dispositief is het inderdaad niets anders dan de beschrijving van een juridisch feit, te weten het bestaan van die bepaalde levensgewoonten waaraan zich de Kartuizer ten gevolge van zijn professie te houden had.

Wien betrof nu deze akte, m.a.w. voor wie heeft Guigo haar opgesteld? Op het eerste zicht lijkt deze vraag ietwat verrassend. Het antwoord hierop is echter leerzaam. Het wordt ons gegeven door het onderzoek nopens de omstandigheden waarin de *Consuetudines* zijn ontstaan.

Uit eigen beweging zou Guigo zijn boek nooit hebben opgesteld. Hij zelf bevestigt het (1). Wie de prior kent uit zijn *Meditationes* en uit wat zijn vrienden over hem hebben gezegd, zal aan de waarheid van zijn verklaring niet twijfelen. Hij was er innig van overtuigd dat zijn arbeid overbodig was, vermits de hele levenswijze van de Kartuis in de brieven van de hl. Hiëronymus, in de regel van St Benedictus en bij andere gezaghebbende schrijvers terug te vinden was (2). Doch herhaaldelijk (*non semel*) hadden Bernard van Portes, Humbert van Saint-Sulpice en Milo van Meyriat bij hem aangedrongen; ze hadden zelfs Hugo van Grenoble, medestichter en plaatselijke bisschop van de Carthusia, verzocht hun wens te steunen (3). Het was slechts na de uitdrukkelijke tussenkomst van deze laatste dat Guigo gevolg gaf aan diens *iussa et monita* (proloog, 2) en de opdracht aanvaardde de *Consuetudines domus nostrae scriptas memoriae mandare*, t.t.z. de bestaande gebruiken der Grande-Chartreuse schriftelijk op te tekenen, opdat ze trouw zouden kunnen onthouden worden.

Voornoemde prioren hadden hun verzoek nauwkeurig bepaald. Ze schenen Guigo goed te kennen en te vrezen dat hij, aan eigen inspiratie overgelaten, zich enkel tot het allernoodzakelijkste zou bepalen. Daarom drongen ze er op aan dat hij niets voor onbelangrijk zou gaan houden, niet eens wat hem inderdaad als zeer gewoon of onbeduidend zou lijken, maar dat hij integendeel alles zou beschrijven (cap. LXXX, 2). De opdrachtgevers verlangden dus klaarblijkelijk een nauwkeurige en zeer uitvoerige uiteenzetting van de levensregel van de Carthusia te ontvangen. Deze zou, als een beknopte handleiding, dienst doen bij het bestuur van die prioraten waar reeds het *propositum Carthusiense* was overgenomen.

(1) Proloog 2 en 4; cap. LXXX, 1 en 2.

(2) Zie over deze uitdrukking, *infra*, p. 66 vlg.

(3) Over de rol van Hugo tegenover de Kartuis, zie *infra*, p. 84 vlg.

Wat ze dus van Guigo verwachtten was een soort handboek van deze levenswijze, een soort „wetboek” waaraan zij zich wilden gebonden achten.

Bij het opstel van wat hij *haec scriptura* heet (cap. XL, 3), wenste de prior, zoals het hem gevraagd was, eenvoudig de *consuetudines domus nostrae* (prol., 2), de *Consuetudines nostras* (cap. LXXX, 1) te beschrijven (1). Slechts eenmaal wijkt hij enigszins van dit programma af, nl. wanneer hij zijn opdrachtgevers, de prioren met hun gemeenschap, een duidelijke vermaning geeft. In cap. XLI, 4, weidt hij uit over een gewoonte welke bijna in alle kloosters was binnengedrongen en die hij uitdrukkelijk afkeurt: *Audivimus et non probamus* (2). Zover we konden nagaan, is dit de enige plaats waar Guigo zijn eigenlijke opdracht is te buiten gegaan om zijn opdrachtgevers diskreet te wijzen op wat hem een misbruik leek (3). In ieder geval, nergens neemt hij het op zich nieuwe wetten uit te vaardigen, bestaande wetten opnieuw af te kondigen of met een bijkomende rechtsgeldigheid te voorzien (4). De juridische toestand van zijn onderdanen werd dus door zijn schrijven in niets gewijzigd; trouwens hij laat ze zelfs als mede-afzenders optreden. Anderzijds kon hij deze

(1) De term *Consuetudines* gebruikt Guigo zowel voor het geheel der gebruiken, als voor een onderdeel ervan. Vergelijk de zoëven aangehaalde teksten met „monachorum ... consuetudines” (cap. XLII, 1) gebruikt in tegenstelling met „quae laicorum sunt, quos conversos vocamus”. Cfr nog cap. XIX, 2: „periculosissimam consuetudinem”; cap. XLI, 4: „quae consuetudo...” Een andere term wendt hij nog aan wanneer hij spreekt over de „cellae observantiis” (cap. XXI, 3).

(2) Het betreft de viering der *anniversaria* van overleden weldoeners, wier namen in de *obit*-lijsten van het martyrologium waren opgenomen en voor wiens zielerust een kerkelijke dienst werd gedaan. Het gebruik was nu overal ingevoerd, deze godsdienstige plechtigheid te doen volgen door een extra *in refectorio*. De religieuze zin van de prior kwam in opstand tegen dit gebruik dat een verband scheen te leggen tussen een hl. Mis en een betere portie in de refter, en op de Carthusia had hij dergelijk misbruik voorkomen (cap. XLI, 4 eerste zin). Waarom tracht hij in zijn *Consuetudines*, welke enkel voor de drie vermelde prioren bestemd waren, uitvoerig zijn standpunt te verrechtvaardigen? Klaarblijkelijk omdat deze prioren, naar het voorbeeld van de meeste kerkelijke inrichtingen, voor *anniversaria* ook tafelgiften hadden aanvaard. Het slot van Guigo's bedenkingen bevestigt dit ten andere duidelijk. „Mocht iemand, zegt hij, — en hij kon hier enkel aan de prioren denken, — in een geest van tegenspraak, een dergelijk gebruik lofwaardig willen heten, ik zal het hem niet beletten. Laat hij handelen zoals hij het goedvindt. Maar hij vergete dan niet dat hij rekenschap zal afleggen tegenover Hem die de bedoeling van elk doorgrondt en elk naar eigen werk zal oordelen”.

(3) Een andere opmerking betreft blijkbaar niet de gemeenschappen van deze prioren, maar wel andere, als b.v. die van de Grandimontensers. Guigo betreurt de gevaarlijke gewoonte die in vele instellingen, — waarvoor hij anderzijds niets dan lof over heeft, — bestaat en die de monniken er toe aanzet alles uit te delen en zo noodzaak te zijn zelf te moeten gaan bedelen (cap. XIX, 2).

(4) In de vroegste biographische nota over Guigo heette het t.a. duidelijk en eenvoudig dat hij: *Carthusiensis propositi institutionem... scripto digessit*. A. WILMART, *art. cit.*, p. 126.

van de bestemmingen niet veranderen, daar hij over hen geen enkele macht bezat. Voor dezen kon zijn tekst enkel wet worden, wanneer zij, de Kartuiser-procedure volgend, met instemming van de plaatselijke bisschop, en na het inwinnen van de raad der monniken, zouden beslissen Guigo's schrijven als hun levenswet te aanvaarden.

Noch uit de proloog noch uit het slotwoord (cap. LXXX) blijkt dat Guigo bij zijn opstel speciaal de Carthusia zelf op het oog zou hebben gehad. Toch kan niet ontkend worden dat hij vooral met de toekomst van zijn eigen huis bekommerd was. En bij het nauwkeurig aanstippen van alle verplichtingen die uit de professie voortvloeien, zal het hem voorzeker niet ontgaan zijn dat zijn codificering ook en vooral voor de Carthusia een blijvend getuigenis zou zijn van de authentieke levensregel van de eerste Kartuisers.

Dat deze gedachte hem voor de geest zweefde, blijkt uit sommige passages van zijn *Consuetudines*. Tot driemaal toe geeft hij er uitdrukkelijk uiting aan zijn bekommernis aangaande de toekomst. Telkens gaat het over punten waar hij het grootste belang aan hechtte en die, volgens zijn opvatting van de Kartuis, als fundamenteel moeten worden beschouwd. Telkens weer wil hij vruchteloos zijn bezorgdheid verbergen betreffende de houding die zijn opvolgers er tegenover zullen aannemen.

Het eerste punt betreft het verbod voor de prior der Grande-Chartreuse om ere-privileges te aanvaarden (1). Guigo licht zijn beslissing toe met deze woorden : „Dit verbod willen wij hierom neerschrijven, opdat niet soms een van onze opvolgers (*ne quis forte posterorum*) zich zou gaan inbeelden dat hij een mijter moet opzetten, of zich op welke eerbewijzen of welke voorrang ook moet beroemen” (2). Dus ook voor eigen opvolgers (*posterii*), en wel nl. voor zijn opvolgers in het prioraat (3), moet zijn werk een blijvend bewijs leveren van wat in zijn tijd de wet was, en van de verplichting waaraan zich ook elke prior van de Grande-Chartreuse zou dienen te houden.

In een tweede opmerking handelt hij over het kernprobleem van de economische organisatie der Kartuis : de *numerus clausus* der leden, functie van het kleine en arme kloosterdomein. Voor het geval dat zijn opvolgers (*posterii nostri*), door niet te voorziene omstandigheden, in de onmogelijkheid zouden verkeren om het kleine door Guigo toegestane ledenaantal (cfr cap. LXXVIII) zonder bedeltochten te blijven onderhouden, hoopt hij dat deze dit maximum-aantal nog zullen verminderen :

(1) Cap. XV, van de tweede zin van nr 4 af tot en met de eerste zin van nr 5. Men merkt hier andermaal op hoe ongelukkig de scheiding der nummers werd aangebracht.

(2) Cap. XV, 5, tweede zin : „Quod idcirco scribimus...”

(3) Dat Guigo hier met *posterii* wel degelijk zijn opvolgers in het prioraat bedoelt, blijkt duidelijk uit de context : hij handelt uitsluitend over de prior en over eerbewijzen, en dies meer, welke enkel deze laatste kunnen betreffen.

si nostris voluerint acquiescere consiliis, als ze zich bij zijn raad willen neerleggen. Andermaal dus richt Guigo zich rechtstreeks tot zijn opvolgers der Carthusia.

In een derde tekst is dit even duidelijk. Deze betreft dezelfde moeilijkheden, nl. de ondergeschiktheid van de economie aan de spiritualiteit. Guigo vindt het nuttig een oorkonde (*chartula*) over te schrijven, die hij in dit verband heeft uitgevaardigd, en waarin hij de *termini possessionum* heeft bepaald. Het doel dat hij hier nastreeft is voor hem zelf en zijn opvolgers alle gelegenheden tot hebzucht uit de weg te ruimen : *nobis et posteris*. De man die dit schreef, had met zijn gezellen een zeer strenge levenswijze aangenomen, welke hij als de onmisbare grondslag voor het beleven van zijn ideaal beschouwde (cap. LXXX). Hij wist echter hoe sterk het verlangen naar meer welstand de geesten kon ophitsen. Om zichzelf en zijn opvolgers radicaal tegen deze bekoring te beschermen, had hij een *chartula* uitgevaardigd waarvan hij de uitvoering aan al zijn opvolgers toevertrouwde.

Zo werd Guigo er door de omstandigheden toe gebracht de *Consuetudines* van de Carthusia op te tekenen, iets wat hem bovendien de gelegenheid bood hierin een soort testament uit te vaardigen waardoor hij zijn opvolgers wenste te binden. Dezen hebben het niet anders begrepen. Van het eerste generaal Kapittel af tot aan de *Statuta antiqua* (1259), bleven zijn *Consuetudines* hét wetboek. Toen ze later, door de onvermijdelijke ontwikkeling der Orde en de noodzakelijke aanpassing aan de tijds- en plaatsomstandigheden werden vervangen, bleven ze nochtans steeds de grondgedachten leveren voor al de verschillende *statuta* waaraan de Orde tot dusverre onderworpen was.

Dat Guigo's brief over de *Consuetudines* voor bindend werd gehouden, lag helemaal in de lijn van het toenmalige monachisme benoorden de Alpen. Tot op het einde van de XIe eeuw werd hier immers door niemand aan de steeds bindende kracht van de aangenomen kloostergewoonte getwijfeld. Slechts later, na de XIe eeuw, zouden de vertegenwoordigers van de nieuwe stichtingen of de voorstanders van een nauwer aansluiten bij de Regel van St Benedictus, in hun discussies het voor de Regel en tegen de *Consuetudines* gaan opnemen (1). Het is Willem van Saint-Thierry, die in de kerkprovincie Reims de *Consuetudines* van Cluny, met een beroep

(1) Een leerzaam voorbeeld van deze laatste houding vinden we in de brief van de abten der kerkprovincie Reims aan Mathieu van Albano gestuurd (1131-1132). Zie hier enkele excerpten er uit : „... *legi consuetudinum* violenter subigimur... si in libertatem spiritus vel ad modicum audemus respicere vel nitimur, iudicamur, damnamur et conspuimur... sic *sola consuetudine* ad onera sua bruta aguntur animalia... Profitemur nos non in consuetudines Cluniacenses iurasse, sed in legem et regulam Sancti Benedicti.” Zie uitg. U. BERLIÈRE, *Documents inédits pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, dl I, Maredsous, 1894, p. 103.

op de Regel, had gewijzigd, die ons het duidelijkst doet inzien hoezeer de Kartuziers hun gewoonten als bindend moesten beschouwen. In zijn beroemde brief aan de Kartuziers van Mont-Dieu omschrijft hij de verplichting die het voorbeeld der voorgangers voor de opvolgers meebrengt. De opvolgers, zegt hij, hebben het recht niet (*nec fas erit*) iets te wijzigen aan wat hun voorgangers aangaande het kloosterleven, dat zij na hen zouden kiezen, hebben beslist (*statutum*), noch iets te veranderen aan wat dezen als na te volgen hebben onderhouden en zodoende tot gewoonte hebben gemaakt (*in consuetudinem missum*) (1). Elders nog zegt hij dat de stichters een

(1) „... cogitate... et qui post vos futuri sunt, quos in sancto proposito imitatores estis habituri. Ex vobis enim, *ex vestro exemplo* [cfr het *exemplo monstravit*, dat de oudste Kartuzierkroniek van Guigo zegt, uitg. A. WILMART, *art. cit.*, p. 126], *ex auctoritate vestra* in regione hac pendere habet omnis posteritas ordinis huius sancti. Vos in eo *patres*, vos in eo *institutores*, cum debita imitationis reverentia appellabimini a successoribus vestris. *Quicquid a vobis statutum, quicquid vobis tenentibus et servantibus in consuetudinem fuerit missum, absque omni retractatione a posteris vestris, tenendum erit et servandum, nec fas erit ab aliquo immutari*. Sic enim de vobis erit apud eos, sicut de incommutabilibus legibus summae et aeternae veritatis est apud nos, quas scrutari omnibus expedit et scire, non autem licet alicui diudicare” (WILLEM VAN SAINT-THIERRY, *Epistola ad fratres de Monte Dei*, uitg. M. M. DAVY, Parijs, 1934, n. 14, p. 75-76). Deze tekst schetst duidelijk de verplichtingen door de gewoonte meegebracht in de kloosterwetgeving. Hij wordt echter onmiddellijk gevolgd door een andere, welke bij het eerste zicht de kracht van deze stelregel schijnt te verminderen. Willem van Saint-Thierry geeft hierin een bescheiden vingerwijzing aan de Kartuziers van Mont-Dieu : heel voorzichtig laat hij horen dat een aanpassing van de levenswijze, welke zij van de Grande-Chartreuse hebben overgenomen, aan het lichtere klimaat der Ardennen, zou kunnen in overweging genomen worden. Maar deze opvatting steunde op de verkeerde overtuiging dat de eerste generatie der bewoners van Mont-Dieu, tot dewelke hij zich wendde, zich tevens als de stichters mochten beschouwen van het *propositum* dat zij volgden, en dienvolgens nog veranderingen aan deze levenswijze konden aanbrengen. Dit nu was niet de mening van Guigo, toen hij Mont-Dieu door zijn kloosterlingen liet bewonen. Als opdracht had hij aan dezen gegeven : het naleven der gewoonten van de Grande-Chartreuse *nostro proposito aedificando et conservando* (zie de brief van Guigo aan aartsbisschop Rainald, bij C. LE COUTEULX, *op. cit.*, p. 405). De Kartuziers van Mont-Dieu konden zich bijgevolg zelf niet als *patres* en *institutores* aanzien, maar slechts als opvolgers van de *patres* der Grande-Chartreuse. — Ziehier dan het vervolg van de daareven aangehaalde tekst van Willem van Saint-Thierry, waarin deze zich over de juridische toestand van Mont-Dieu blijkt te vergissen : „Et si quid adhuc aliter sapere oportuerit, et hoc Deus revelabit. Salva enim per omnia Carthusiae sanctitatis debita et cum omni laude predicanda reverentia, multa in alpinis illis horridis et continuis frigoribus necessaria sunt, quae frugalem sufficientiam et voluntariam paupertatem sectantibus in his duntaxat regionibus non adeo necessaria sunt” (*op. cit.*, p. 76). Een historische studie over de juridische kracht van de klooster-*consuetudines* hebben wij niet aangetroffen. Voor een algemene orientatie raadplege men A. VAN HOVE, *De Consuetudine*, in *Commentarium lovaniense in Codicem iuris Canonici*, dl I, boek III, Mechelen, 1945, p. 12 vlg., het artikel *Coutume*, in *Dict. de droit canonique*, dl IV, Parijs, 1949, kol. 733-736; U. BERLIÈRE, *Les coutumes monastiques*, in *Revue Bén.*, 1906, dl XXIII en de meer recente bibliographie aangegeven door K. HALLINGER, *Gorze-Kluny im Hochmittelalter*, in *Studia Anselmiana*, dl XX-XXIV, Rome, 1950, p. 869 vlg. Cfr p. 42 n. 2, tekst 2.

arme levenswijze en een voorbeeld van heilige eenvoud, bij erfrecht (*iure hereditario*), aan hun opvolgers hebben nagelaten en dat deze bijgevolg verkeerd handelen, wanneer ze deze erfenis weigeren te aanvaarden (1).

Aan dit karakter van Wetboek hebben Guigo's *Consuetudines* de vorm te danken waarin men ze thans kan lezen. Om redenen van praktische aard werd de tekst ervan in LXXX *capitula* ingedeeld en werd elk *capitulum* met een titel voorzien en, evenals de proloog, in nummers onderverdeeld. Zo verkreeg de brief, uiterlijk ten minste, de strenge vorm van een statutenboek. Onvermijdelijk moest deze nieuwe indeling, de orde, door de schrijver aangebracht, herhaalde malen geweld aandoen. Soms werd, zonder reden, wat samenhoorde gescheiden, als b.v. cap. XL en cap. XLI. Ook de titels zijn soms, — en we laten hier dan nog tientallen item's buiten beschouwing, — nogal ongelukkig uitgevallen (2). Anderzijds is de onderverdeling in nummers ook tamelijk willekeurig geschied (3).

Intussen is de tekst met de indeling, zoals we hem thans lezen, zeer oud. Hij klimt zeker tot 1259 en ongetwijfeld nog hoger op. In dit verband heeft een bepaling van het generaal Kapittel van 1259 grote betekenis. Dit kapittel, dat de reorganisatie van de Orde op zich genomen had, legt aan ieder huis het bezit op van een exemplaar der *Consuetudines* van Guigo; aan dit exemplaar mag geen enkele verandering worden toegebracht; de plaatsen die gecancelleerd werden, moeten worden hersteld en ieder schrikkeljaar moet deze tekst aan de gemeenschap worden voorgelezen (4).

(1) „Dimissam enim nobis a patribus iure hereditario formam paupertatis et sanctae simplicitatis speciem, verum decorem domus Dei, alienantes a nobis...” (*op. cit.*, n. 64, p. 113). Wij stellen vast dat door aan *dimissam* zijn juridische betekenis toe te kennen van „bij testament nalaten”, welke bij *iure hereditario* past, afgeweken wordt van de anderszins keurige vertaling die J. M. DECHANET van deze zin geeft in zijn merkwaardige studie : *Guillaume de Saint-Thierry. L'homme et son œuvre*, Brugge, 1942, p. 147. In dit verband menen wij niet dat Willems schrijven door de Kartuziers met begeestering ontvangen is geworden (*op. cit.*, p. 119). Het wil ons voorkomen dat Willem op enkele plaatsen het standpunt van de Kartuziers niet voldoende heeft begrepen of niet heeft kunnen waarderen.

(2) De titel *De mensura vini et casei* van cap. XXXIV behandelt tevens het brood; de titel *De ornamentis* van cap. XL, dekt er op verre na niet de inhoud van, en cap. XLI bevat eveneens veel meer dan zijn titel aanduidt. Het ware gemakkelijk deze lijst te verlengen; voor onze studie heeft dit echter geen belang.

(3) Weer mogen een paar voorbeelden, uit meerdere, volstaan. Cap. XV, scheidt o.m. in nrs 4 en 6 één enkele beschouwing, door *quod idcirco* besloten; cap. XLI, bevat in nr 4, én het einde van een *chartula*, waarvan de rest in nrs 1, 2 en 3 te vinden is, én een lange uiteenzetting welke bij het slot van deze oorkonde aansluit. Verschillende van deze verschuivingen kunnen door het praktische doel der aldus versneden *Consuetudines* begrepen worden.

(4) *Statuta antiqua*, dl II, cap. VIII, ed. cit., p. 193 : „Et quamvis in *Consuetudines* Domni Guigonis, quantum ad observationem quaedam mutata sint, statuit tamen idem capitulum, quod eadem *Consuetudines* in singulis domibus nostri Ordinis ex integro

Volgens dit kapittelstatuut moet dus elke Kartuis, vanaf 1259, een handschrift van de *Consuetudines* bezitten, dat een *textus receptus* biedt: *ex integro, quantum ad litteram sine mutatione aliqua*. Aan de feitelijke toepassing van dit statuut kan moeilijk getwijfeld worden: de tekst moest geregeld in het openbaar gelezen worden. Daaraan dient toegevoegd dat de Kartuizerorde op het punt van handschriftenemendatie zeer nauwlettend was, wat dan ook met reden laat veronderstellen dat ieder van deze handschriften wel de authentieke, door het generaal Kapittel van 1259 aanvaarde tekst zal weergegeven hebben. Voor de tekstkritiek is hiermede een vast punt verworven: men staat voor een typisch geval van een officieel geworden, „versteende” tekst, die men in praktisch alle handschriften zal terugvinden. Het is immers niet waarschijnlijk dat buiten de Kartuizersmidden nog sporen van een oudere vertakking van vrije afschriften zal te vinden zijn. Het eerste generaal Kapittel, in 1142 gehouden, had reeds verbod gegeven de tekst der gebruiken aan wie ook te overhandigen (1). Het is tevens op deze tekst dat alle vroegere uitgaven teruggaan (2).

quantum ad litteram sine mutatione aliqua habeantur, et si quae sunt in his cancellata restaurantur, et in anno bissextili in conventu legantur; ut videamus quantum lapsum fecimus a conversatione Patrum antiquorum”.

(1) PL., CLIII, kol. 1126, en *supra*, voetnoot 2 van p. 15.

(2) Een woord over de uitgaven der *Consuetudines* kan zijn nut hebben.

I. De eerste uitgave verscheen te Basel in 1510. Zij droeg als titel:

*Statuta ordinis cartusi
ensis a domino Guigone
prioris cartusie edita*

Zij maakte deel uit van de volledige uitgave der verschillende statuten van de orde, welke „arte et industria magistri Johannis Amorbachii ac collegarum suorum”, zoals het colophon het zegt, uitgegeven werd door de Kartuis van Johannesberg te Freiburg in Breisgau.

Na de titelbladzijde, A 1ro, komt, A 1vo, een *Modus legendi statuta*; f^o A 2ro staat de gravure overgedrukt met de tweemaal drie prentjes ter illustratie van de *Origo Ordinis Cartusiensis*; f^o A 2vo verschijnt een *De origine ordinis Cartusiensis brevis annotatio*, met het Anastasisverhaal en een zeer verkorte en, wat Guigo betreft, lichtjes gewijzigde versie van de kroniek der oudste Kartuizers. Ziehier het slot ervan: „Post cuius [d.i. Johannis Tusci] obitum / in prioratu surrogatur dominus Guigo / litteris secularibus et divinis admodum eruditus. Hic Cartusiensis propositi institutionem et scripto digessit et exemplo monstravit: toto tempore vite sue viuens iuxta sequentium statutorum formam et regulam”. F^o A 3ro beginnen dan Guigo's zgn. *Statuta*.

De *Statuta antiqua* (1259), de *Statuta nova* (1368) en de *Tertia compilatio* (1509), welke daarna in de verzameling volgen, worden op hun beurt voorafgegaan door de voortzetting van het *De origine...*, dit weerom als inleiding op elk der *Statuta*-reeksen. De eerste voortzetting loopt tot prior Rifferius, de tweede tot prior Guillelmus Rainaldi, de derde tot prior Franciscus de Puteo. De eerste voortzetting begint a.v.: „Domino Guigoni quinto priori cartusie qui premissas cartusiensis ordinis consuetudines seu statuta succincte in formam redigit: successit...” Hierop volgt dan een *Repertorium statutorum Ordinis cartusiensis per ordinem alphabeti*. In het exemplaar van het Theologicum S.I. te Leuven opent dit deel de verzameling; in het exemplaar der Kon. Bibliotheek te

Het weze ons toegelaten dit eerste deel van onze uiteenzetting met een wens te besluiten. Getrouw aan een verheven traditie van wetenschappelijke arbeid, welke op Guigo zelf teruggaat (cap. XXVIII, 2, 3 en 4), hebben hoge instanties in de Orde een kritische uitgave van de *Consuetudines* in het vooruitzicht gesteld (1). Deze uitgave kan op een tweevoudige wijze geschieden. Ten eerste kan de tekst, zorgvuldig op de

Brussel, fonds van Hulthem, komt het vóór de *privilegia*. Benevens dergelijke exemplaren met verschillende rangschikking, vindt men ook onvolledige exemplaren, of andere die slechts één of ander deel bevatten, zo o.m. in de bibliotheek van de Grande-Chartreuse, thans nog in de Certosa di Farneta. Het colophon bevindt zich op het einde van de *Privilegia*. Het spreekt over de uitgave als over één geheel : „Finiunt statuta et privilegia ordinis cartusienensis feliciter...”

II. De tweede uitgave verscheen, in uitvoering der opdracht van het generaal Kapittel van 1686, als eerste deel van een ganse reeks. Ze droeg als titel : *Annales Ordinis Cartusienensis in tribus tomis distributi. Tomus primus, complectens ea quae ad institutionem, disciplinam et observantias Ordinis spectant*, La Corriere, 1687. Ze had als auteur prior Inn. LE MASSON. Migne nam deze uitgave in zijn *Patrologia latina* (CLIII, kol. 631-758) over. Deze herdruk is handig en gemakkelijk bereikbaar. Merken we nochtans op dat er storende drukfouten in de tekst zijn geslopen. Van cap. IV werd daarenboven, in Migne's tweede druk van 1880, nummer 8 vergeten (IV, 8 : „Sabbatum sequens missa caret”). Tevens moet in cap. XXIX, 3, kol. 699-700 van deze uitgave, na de elfde lijn, eindigend met „quo regularis”, ingeschoven worden deze vergeten lijn : „hora et duae de S. Maria valeant explicari. Spatium vero quod sextae nonaeque interest, nunc brevius, nunc”, waarop dan de twaalfde lijn volgt : „longius, quieti deputatur aestate.”

Dit deel bleef het enige dat verscheen : „qua de causa ignoramus” zegt Dom A. BOUHAIK, de inleider van de herdruk van I. LE MASSON's *Disciplina Ordinis Cartusienensis tribus libris distributa*, Montreuil, 1894, p. V. Men zal met vrucht lezen wat A. WILMART (*op. cit.*, p. 80, n. 10) hierover schrijft. De vervolg-delen, welke reeds nagenoeg klaar waren, konden destijds, klaarblijkelijk om innerlijke ordesaangelegenheden, niet verschijnen. Daarom ook werd in 1703 een nieuwe schikking getroffen.

III. In 1703 werd over de uitgave van 1687 een nieuwe titelpagina gedrukt. Zij droeg als opschrift : *Disciplina Ordinis Cartusienensis in tres libros distributa*, Parijs, 1703. Tevens werden enkele bladzijden, welke met enige correcties herdrukt waren, tussen de vellen van de bestaande uitgave geschoven (zie D. C. BOUHAIK, *op. cit.*, p. V-VI). Dit geschiedde nochtans niet in alle exemplaren. Het is deze uitgave welke in 1894 te Montreuil werd herdrukt.

Nauwkeurige inlichtingen over de verschillende uitgaven van de wetgeving der Kartuziers kan men aantreffen bij H. ELIE, *Les éditions des Statuts de l'Ordre des Chartreux*, Lausanne, 1943. Met grote zorg heeft de auteur talrijke bibliographische en bibliophilische gegevens verzameld over elk van de hem bekende uitgaven. De bladzijden, die hij in dit verband aan interne Ordessaangelegenheden heeft gewijd, zijn van mindere kwaliteit. Blijkbaar is hij minder bekend met het monastieke recht en het kloosterleven evenals met de ontwikkeling van enkele dispuuten, die in het begin van de XVIe en op de wende van de XVIIe en XVIIIe eeuw in de Orde enige beroering brachten. Voor sommige Kartuziers is hij streng, voor enkelen zelfs onrechtvaardig.

(1) Dat de uitgave van I. Le Masson „faussée par l'esprit de parti” zou zijn, zoals A. Wilmart het uitdrukte, wijzen we met A. STOELEN, *De oude dagorde van de Kartuziers*, in *Horae monasticae*, dl II, Tielt, 1947, p. 147, n. 1, zeer beslist van de hand.

handschriften herzien, gepubliceerd worden in de „versteende” vorm die hij, eenmaal wetboek geworden, heeft aangenomen en dan o.m. de verdeling in *Capitula* met *tituli* en nummers bewaren. Voor monastiek gebruik heeft deze wijze van doen haar voordelen : in de latere wetgeving en bij de talrijke schrijvers van de Orde werden de *Consuetudines* steeds naar deze onderverdelingen geciteerd en het zou, van dit standpunt uit gezien, inderdaad storend aandoen moest deze indeling volledig uit de uitgaven verdwijnen. Tegen een dergelijke wijze van uitgeven is echter in te brengen dat Guigo deze tekst niet zó heeft geschikt, en dat zijn eigen verdelingen in de latere zijn verborgen geworden. Een tweede wijze van uitgeven zou dan zijn, de tekst van Guigo te ontdoen van alles wat hij, om praktische redenen, aan onderverdelingen en aan titels heeft bijgevoegd, zodat hij in de kritische uitgave, benevens de woordelijke inhoud, ook het uitzicht zou vertonen dat hij had, toen hij aan de drie prioren werd ter hand gesteld. Om het belang dat de latere toevoegingen vertonen voor wie de jongere wetgeving en de geschiedenis van de Orde over het algemeen moet bestuderen, zouden deze *addita* dan in het tekstkritisch apparaat kunnen ondergebracht worden.

Voor de keuze gesteld, kan geen wetenschapsmens aarzelen de tweede wijze van uitgeven te verkiezen. Ze knoopt t.a. nauw aan bij de Kartuizertradities van zorgzame tekstverbetering en loopt op dit punt in het spoor van Guigo, die niet aarzelde de liturgische boeken der Grande-Chartreuse te vereenvoudigen en Hiëronymus' correspondentie van meerdere *spuria* te ontdoen. Mocht echter deze wetenschappelijke wijze van uitgeven niet tevens aan de behoeften van het monastiek gebruik voldoen, dan kan daar ongetwijfeld in voorzien worden door tevens een kritische uitgave van de tekst, in het tweede stadium van zijn ontwikkeling, te bezorgen. Beide uitgaven kunnen met één enkele inspanning samen verwezenlijkt worden.

II. DE GRONDGEDACHTEN VAN DE „CONSUE TUDINES” EN HUN VERWEZENLIJ KING

De *Consuetudines* der Kartuizers hebben, wat de essentiële principes van het religieuze leven betreft, veel met andere klooster-opvattingen gemeens. Zij hebben echter ook hun eigen kenmerken.

Voor Guigo zijn, zoals voor elke kloosterling, de verheerlijking van en de liefde tot God de grondslag van het verstorven leven dat hij leidt en ter navolging beschrijft. Is zijn levenswijze hard, het is om God dat

de Kartuizer er de strengheid van aanvaardt en het is om Hem dat hij alles doorstaat (1). Hij betuigt en sterkt tevens zijn liefde tot God door het celebreren van het officie, door studie, gebed, overweging, beschouwing en berouw over de eigen tekortkomingen (2). Hij is er vast van overtuigd dat hij, zonder de wereld te vluchten, geen enkele van deze oefeningen tot de volmaaktheid kan opvoeren (3).

In al deze opvattingen stemt hij met gelijk welke andere kloosterling overeen. Het is slechts wanneer hij dit gemeengoed van alle monachisme concreet verwezenlijkt, dat het onderscheid tot uiting komt. Dit verschil is vooral merkbaar in de manier waarop hij het armoede- en het eenzaamheidsideaal naleeft. Zonder ook maar in het minst de essentiële bedoelingen van het religieuze leven der eerste Kartuizers over het hoofd te zien (4), willen wij ons hier beperken tot de studie van de oplossing welke Guigo aan dit probleem heeft gegeven, en waardoor hij op zeer typische wijze het Kartuizer-kloosterleven heeft georganiseerd. Achtereenvolgens zullen we handelen over de ideologische grondslag van de *Consuetudines* en over de praktische uitwerking ervan.

A. — DE IDEOLOGISCHE GRONDSLAG VAN DE „CONSUE TUDINES”. — De *Consuetudines* streven er naar het kloosterleven op een dubbele grondgedachte te verwezenlijken, nl. die van de *vita solitaria* en die van de volledige armoede. Hierbij sloten zij nauw aan bij sommige geestesstromingen van de XIe eeuw. Zoals bekend, hadden de grote hervormers van Cluny en van sommige Lotharingische adbijen o.a. voor doel groeperingen of *ordines* van kloosters tot stand te brengen door bepaalde *Consuetudines* of gemeenzame gewoonten op te leggen of... op te dringen (5). Zij hielden vast aan de Benediktijnerregel en aan de klassieke domein-

(1) „... amor Dei, propter quem ferri et fieri omnia debent...”, *Cons.*, LXXXIX, 3.

(2) „... suavitates psalmodiarum, studia lectionum, fervores orationum, subtilitates meditationum, excessus contemplationum, baptismata lacrymarum...”, *Cons.*, LXXX, 11.

(3) „... saeculo abrenuntiantes ...”, zegt de *Oratio super cucullam*, *Cons.*, XXIV; „... a carnalibus desideriis abstractum...”, zegt de *Oratio super novitium*, *Cons.*, XXV, 1. Vanaf zijn professie zal de monnik „... se ab omnibus quae mundi sunt intelligit alienum...”, *Cons.*, XXV, 2. De Grande-Chartreuse zal slechts dan in stand blijven wanneer „... mundi contemptus et Dei amor... profectum in dies accipiat”.

(4) Ten bewijze hiervan : Zr M. Bulteel bestudeert onder onze leiding de invloed van de Kartuizers op de evolutie van de meditatie.

(5) Over de *Ordo Cluniacensis*... enz. cfr EM. AMANN en AUG. DUMAS, *L'Eglise au pouvoir des laïques (L'histoire de l'Eglise*, uitg. A. Fliche et V. Martin, dl VII), Parijs, 1940, p. 320-336; E. SACKUR, *Die Cluniaxenser in ihrer kirchl. und allgemein-geschichtl. Wirksamkeit bis zur Mitte des XI. Jht.*, 2 dln, Halle, 1892-94; GUY DE VALOUS, *Le monachisme clunisien des origines au XVe siècle*, 3 dln, Ligugé, 1935 vlg. en K. HALLINGER, *op. cit.*

uitbating van de oude abdijen. Onder invloed van de Zuid-Italiaanse eremieten-beweging, — welke niet zonder verband met Byzantijnse en Basiliaanse monniken was ontstaan (1), — kwam er echter, ook benoorden de Alpen, een andere opvatting naar voren : de traditionele zienswijze, zelfs die van de Cluniacensers, werd openlijk bekampt; men beweerde de Woestijnvaders na te volgen en men eiste de terugkeer naar het beleven van de echte eenzaamheid en van de echte armoede (2). Men verwierp dienvolgens de bezittingen *more laicorum*, t.t.z. van cijnsen en tienden, van feodale rechten, van *servi*, enz., en men stelde als ideaal voorop te leven alleen met wat men zelf door arbeid verdienen kon. Anderzijds, werd de eenzaamheids-gedachte op de meest verscheidene wijzen verwezenlijkt : men trof niet enkel eremieten aan die alleen leefden of met tweeën of drieën samenwoonden, maar tevens eremieten-groeperingen waarvan de Kartuis één der menigvuldige vertakkingen zou worden.

De eenzaamheids- en de armoede-gedachte vormen de twee grondprincipes waarop Guigo zijn *Consuetudines* heeft opgebouwd. Dat hij hier van zijn tijdgenoten en zelfs van een langdurige traditie afhangt zal nog duidelijker blijken bij een nader onderzoek van zijn uitspraken.

1) Guigo's theologie van de eenzaamheid. — Guigo was een vurig en overtuigd voorstaander van de eenzaamheid. Hij heeft over haar een paar bladzijden geschreven, waarin hij opvallend afwijkt van zijn gebruikelijke kalme toon en in haast geestdriftige bewoordingen de vrucht van zijn rijpe ervaring en van zijn lange beschouwingen aan de lezer tracht mede te delen.

In zijn *Consuetudines* wacht hij tot het nawoord (cap. LXXX) om zijn *Commendatio vitae solitariae* uit te spreken. Zijn bewijsvoering, die hij voor Kartuziers bijna overbodig acht (3), steunt louter op voorbeelden ontleend aan de gewijde geschiedenis. Alle gebeurtenissen van belang die verhaald worden in het Oude en vooral in het Nieuwe Testament, zijn voorgevallen verre van de rumoerige menigte. De hoogste en meest verborgen geheimen heeft God aan zijn dienaren verkondigd *cum soli essent*. En deze dienaren zelf hebben haast altijd de remmende omgang

(1) Cfr C. KOROLEVSKIJ, art. *Basiliens italo-grecs*, in *Dict. d'histoire et de géographie ecclés.*, dl VI, Parijs, 1932, kol. 1183 vlg.

(2) Cfr CH. DEREINE, art. *Chanoines*, in *Dict. d'histoire et de géographie ecclés.*, dl XII, Parijs, 1951, kol. 375-376.

(3) „De commendatione autem hujus vitae, solitariae scilicet, pene tacuimus, a multis sanctis et sapientibus et tantae auctoritatis, ut eorum vestigia non simus calcare digni, copiose commendatam scientes, et vobis quod aequae aut melius nostis ostendere superfluum judicantes” (*Cons.*, LXXX,3, PL., CLIII, kol. 755-756).

met anderen vermeden en zich in de deugddoende eenzaamheid teruggetrokken, telkens zij iets intenser wilden overwegen, of ongestoorder wensten te bidden, of door verheffing der ziel van het tijdelijke wilden ontheven worden. Isaak ging naar het veld, alléén, om te mediteren. Eén ogenblik in afzondering doorgebracht, heeft aan Jacob meer zegen bijgebracht dan een gans leven gezelschap (1). Mozes, Elias, Eliseus (*ibid.*, 6) en Jeremias (*ibid.*, 7-8, cfr *Cons.*, XIV, 5) getuigen op hun beurt dat God zich slechts in de eenzaamheid openbaart. Jan de Doper vlucht het gewoel van de mensen : het is gevaarlijk; hij zoekt de verlaten woestijnen op : die zijn veilig. Hij kent noch gevaren noch dood zolang hij alleen in zijn *eremum* verblijft. De grootste genade van zijn leven, nl. Christus te hebben mogen dopen en voor de waarheid te hebben mogen lijden en sterven, heeft hij in de eenzaamheid verdiend (*ibid.*, 9). Christus zelf, die ons door zijn voorbeeld raad wou geven (2), liet op de vooravond van Zijn lijden Zijn apostelen achter om alleen op een berg te gaan bidden (*ibid.*, 10). Alle Woestijnvaders op hun beurt leren ons dat niets de psalmlofzang zoeter en het gebed vuriger maakt, niets de lezing en de studie meer aanwakkert, noch de diepste overwegingen, de hoogste beschouwingen en de tranen van inkeer meer bevordert dan de eenzaamheid... (3).

Zoals men ziet, is de theologische bewijsvoering van Guigo echt middeleeuws : ze berust grotendeels op Bijbels literalisme en ze treft door de christelijke eenvoud waarvan ze een kenmerkend getuigenis is. Ze bracht echter weinig nieuws. Zoals Guigo zelf verklaarde, ging ze op een reeds lange traditie terug. Enkele jaren vroeger was ze door Petrus Damiani (4) en Rodolf, vierde prior van de Camaldulensers (5), na vele anderen, weer in het volle licht gesteld geworden. Guigo kende hun werken en, zoals blijkt uit talrijke gelijklopende teksten, heeft hij hun

(1) *Cons.*, LXXX, 5 : „... plus assecutus uno momento solus quam toto vitae tempore comitatus”.

(2) „Ut suo ... nobis consuleret exemplo”. Dit voorbeeld heeft bij de aanvang geïnspireerd en het bleef de verbeelding van de Kartuziers treffen, dat Christus 1) alleen, 2) op een berg ging bidden... zoals zij verplicht waren te doen. Opzettelijk zegt Guigo in zijn lofredé : „... ut ... nobis”, t.t.z. de Kartuziers.

(3) *Cons.*, LXXX, 11 : „Jam vos ipsi, sancti ac venerabiles patres, Paulus, Antonius, Hilarion, Benedictus et caeteri... quantum in solitudine mente profecerint, per vos considerate...”

(4) PETRUS DAMIANI, *Opusc.* XII : *Apologeticum de contemptu saeculi ad Albizonem eremitam et Petrum monachum* (PL., CXLV, kol. 251-292); *Opusc.* XIV : *De ordine eremitarum...* (*ibid.*, kol. 327-336); *Opusc.* XV : *De suae congregationis institutis* (*ibid.*, kol. 335-364).

(5) RODOLF vaardigde c. 1080-85 de *Constitutiones* van zijn Orde uit. Cfr J. B. MITTARELLI en A. COSTADONI, *Annales Camaldulenses*, dl III, kol. 512 vlg.

tamelijk veel van zijn materiaal ontleend. Zijn uiteenzetting is echter meer „lapidair”, ook dieper en meer ontroerend (1).

Benevens deze theologische gronden, die wellicht vooral godgeleerden en monniken konden bevredigen, voerde Guigo ook de bewijzen aan welke vroeger door de *sapientes*, de heidense filosofen, waren uiteengezet en die, rechtstreeks tot de gewone mens gericht, eveneens trachten aan te tonen dat het volmaakt geluk alleen in de *vita solitaria* en door onthechting kan worden bereikt. Hij vat deze redenen kort samen in de prachtige brief die Dom Wilmart, onder de titel : *L'appel à la vie cartusienne*, heeft gepubliceerd en die, ondanks zijn beperkte omvang, als een volledig tractaat *De vita beata* kan worden beschouwd. Geen geluk, zegt Guigo, is er te vinden voor wie in het openbare leven streeft naar de hoogste ereposten. Slechts wie er de voorkeur aan geeft als eenvoudig mens in de afzondering te gaan leven; slechts wie er van houdt in rust de levenswijsheid te vergaren en te smaken, slechts wie verlangt in de eenzaamheid te verblijven en te zwijgen : die alleen kan ik waarlijk gelukkig heten... En heel deze menselijke bewijsvoering verbindt hij dan, bij het einde van zijn redenering, met zijn grondige christelijke levensopvatting die, in zijn ogen, toch de voornaamste beweegkracht bleef behouden (2).

(1) Cfr b. v. GUIGO, *Consuetudines*, LXXX, 9 :

„Joannes quoque Baptista, ... quid solitudo securitatis quidve utilitatis affert evidenter ostendit, qui nec divinis oraculis quibus praedictum fuerit quod ab utero Spiritu Sancto repletus, in spiritu et virtute Eliae Christum foret Dominum praevenurus, nec mirabili nativitate, nec parentum sanctitate securus, frequentiam hominum fugiens tanquam periculosam, deserta solitudinis tanquam tuta deligit, tan-

diu pericula mortemque nesciens quandiu eremum solus incoluit, ubi quid virtutis lucratus quidve sit meriti Christi baptismus et pro justitia mors suscepta monstravit. Talis enim factus est in solitudine, ut dignus esset lavantem omnia Christum solus lavare, et pro veritate nec carcerem nec mortem declinare”. Op de verwante *Sermo in nativitate Johanne Baptistae* van Abaelard komen wij in een ander verband terug.

(2) Zie *Revue d'ascétique et de mystique*, 1933, dl XIV, p. 337-348.

PETRUS DAMIANI, *De institutis O. E.*, PL., CXLV, kol. 338 :

„Baptista quoque Joannes, huius professionis assertor non mediocriter extitit, qui sine humano victu in deserto vivere non humano virtute decrevit”.

RODOLF, *Constitutiones*, I, cap. IV, *op. cit.*, kol. 515:

„Johannes Baptista praepotens martyr eremique cultor, solitariae vitae in Novo Testamento admiranda posuit fundamenta. Ipse est enim qui sub teneris annis cives fugit, desertum petit et solitarie vivens, silvestres cibos, camelorum pilos, cultum agrestem paternis opibus mundique deliciis praefere curavit. His quippe moribus Domino praeteris meruit commendari.”

Met discreet op de heidense filosofen, de *sapientes* van *Cons.*, cap. LXXX, 3, beroep te doen, bleef Guigo ook de traditie getrouw. Immers de wereldvlucht, die vanaf het midden van de XIe eeuw aan het religieuze leven van het Westen een nieuwe bezieling zou geven, had benevens een theologische ook een filosofische, een heidense inspiratiebron. Na andere specialisten heeft b.v. E. H. Philippe Delhaye met schrandere en rijke eruditie de aandacht gevestigd op het grote aantal gedachten en beschouwingen die de XII^d-eeuwse theologen en filosofen aan de heidense klassieken hebben ontleend (1). Zo, o.a., heeft hij kunnen vaststellen dat de christelijke moraal-theoloog, auteur van het *Moralium dogma philosophorum*, met behulp van 517 heidense teksten, tegen slechts 17 christelijke, zijn systeem opbouwt (2).

Het zou verkeerd zijn te menen dat dit teruggrijpen naar de klassieke Oudheid in de XIIe eeuw tot de theologen en filosofen beperkt is gebleven. Ook de hervormers van het geestelijk leven waren er toen bekommerd om hun nieuwe levensopvattingen door de *auctoritates* van de Oudheid te staven. Een klaar bewijs hiervan leveren ons de *Constitutiones Rodolphi prioris IV Camaldulensis*, opgesteld rond 1080-1085 (3). Onder de zeer talrijke *exempla* welke de *vita solitaria* of *eremitica* kunnen aanprijzen, wordt hier, tussen de voorbeelden ontleend aan de gewijde geschiedenis (Mozes, David, Elias, Eliseus, ... Jan de Doper, Christus) en de Woestijnvaders (Paulus, Antonius, ... alsook aan St Benedictus) en Romuald, een indrukwekkende reeks *exempla philosophorum* bekend gemaakt (4).

(1) Cfr o.m. *L'enseignement de la philosophie morale au XIIe siècle*, in *Mediaeval Studies*, 1949, dl XL, p. 77 vlg.

(2) PH. DELHAYE, *Une adaptation du „De officiis” au XIIe siècle. Le „Moralium dogma philosophorum”*, in *Recherches de théologie ancienne et médiévale*, 1949, dl XVI, p. 227-258; 1950, dl XVII, p. 1-28. Een ander voorbeeld: PH. DELHAYE heeft onlangs *Un dictionnaire d'éthique attribué à Vincent de Beauvais dans le ms. Bâle B. XI, 3* bestudeerd, in de *Mélanges de science religieuse*, 1951, dl VIII, p. 65-84, waarin talrijke citaten van antieke schrijvers over *varia* van theologische en morele aard voorkomen, o.m. *De contemptu seculi*; *De eodem opinionibus philosophorum*; *de eodem dicta poetarum*. — Zie nog J. M. DECHANET, „*Seneca noster*”. *Des lettres à Lucilius à la Lettre aux frères du Mont-Dieu*, in *Mélanges J. de Ghellinck*, dl II, Gembloux, 1951, p. 753-766.

(3) Over het ontstaan van deze *Constitutiones*, cfr A. DES MAZIS, art. *Camaldules (Ordres des)*, in *Dict. d'histoire et de géographie ecclés.*, dl XI, Parijs, 1949, kol. 513.

(4) We geven hier uitvoerig enkele citaten uit deze typische bewijsvoering van Rodolf: „*Nam ut aliena sequamur castra etiam sapientes mundi et seculares philosophi non sunt condemnandi, remotiorem vitam sunt amplexati studio, mira diligentia venerati, siquidem et Eleatem et Academiam aliasque villas morbo pestilentes, fulmine terribiles, humano solatio destitutas, situ asperrimas, ad philosophandum eligebant, ut sub formidine mortis et corporis afflictione positi, quanto minus curam carnis habebant, tanto amplius sapientiae meditarentur arcana; unde primus terminus philosophiae dicebatur ab eis meditatio mortis vel abdicatio voluptatis; secundus vero*

Zoals reeds werd gezegd en later zal bewezen worden, heeft Guigo deze bladzijden van Rodolf gekend en aandachtig gelezen. In zijn alleszins merkwaardige *Commendatio vitae solitariae* (*Cons.*, LXXX) steunt hij echter op louter christelijke argumenten. Heidense voorbeelden haalt hij niet aan. Amper vermeldt hij, naast de *sancti*, ook de *sapientes* (*Cons.*, LXXX, 3), die het afgetrokken leven hebben aanprezen. Vermoedelijk had hij redenen om in zijn *Consuetudines* geen heidense voorbeelden aan te halen. Hij vermeed o.a. hierdoor stelling te nemen in het, voor kittelorigen, toen heel delikate probleem van het aanwenden der heidense schrijvers (1). Wat men op dit gebied bezuiden de Alpen doen mocht, waar de invloed van de klassieke traditie ononderbroken had voortbestaan, kon niet altijd zonder gevaar benoorden de Alpen beproefd worden. Zelfs voor kloostermiddens mocht Rodolf heidense filosofen laten optreden. Guigo moest, voorzichtigheidshalve, vermijden dit al te opvallend te doen.

Nochtans, zoals ook reeds werd gezegd, was Guigo voor de louter wijsgerige menselijke beschouwingen van Rodolf niet ongevoelig gebleven. Zelfs schijnt hij een diepe indruk er van te hebben ondergaan, waarvan we de weerklank in de niet theologische argumenten van zijn bovenvermelde brief terugvinden. Trouwens, hij gaf een nieuw bewijs van zijn stille gehechtheid aan de klassieke schrijvers door de grote bewondering welke hij koesterde voor St Hiëronymus die, meer dan de andere Latijnse Kerkvaders, voor de menselijke waarden van de oude cultuur zijn waardering had betuigd.

assiduitas patientiae vel virtutis consummatio. Ii adeo contemnabant illecebras, calcabant opes, fugiebant seculum, ut quidam eorum pondus auri in puteum proiebat dicens : Itē pessum, divitiāe, melius est enim ut vos mergam, quam a vobis mergar. Nam pecuniam et sapientiam simul possidere difficile fore discebant. Unde quidam ipsorum legitur sibi effodisse oculos, ne per ipsos conspiceret quod animus affectaret. O infelix presentium conditio monachorum... minus enim pro aeterna mercede ferreus quam illi pro sola seculi honestate, mundique taedio ardescebant. Et illi quidem nondum instructi doctrinis, non incitati exemplis, non promissionibus illecti, tam mirabilem ducebant vitam... Proh dolor ! Non erubescimus secularibus et infidelibus tepidiores inveniri. Non miramur, si filii huius seculi prudentiores sunt filiis lucis in generatione sua; sed quia ferventiores etiam sunt, valde obstupescimus, graviter dolemus... Pudeat quaeso..." — Wat betreft de *exempla philosophorum*, moet men rekening houden met de betekenis van het woord *philosophia* in de middeleeuwen. Cfr hierover o.m. J. DE GHELLINCK, *Le mouvement théologique au XIIe siècle*, Brugge, 1948, p. 93, en aldaar vermelde bibliographie, in 't bijzonder het artikel van E. R. CURTIUS, *Zur Geschichte des Wortes Philosophie in M. A.*, in *Romanische Forschungen*, 1943, dl LVII, p. 290-309.

(1) Over deze middeleeuwse fase van de eeuwige strijd tussen „les anciens et les modernes”, zie o.m. C. PARÉ, A. BRUNET en P. TREMBLAY, *La renaissance du XIIe siècle. Les écoles et l'enseignement*, Parijs, 1933, p. 180 vlg. Over één geval uit onze gewesten zie J. M. DE SMET, *Bij de latijnse gedichten over den moord op den Glz. Karel den Goede*, in *Miscellanea A. De Meyer*, dl I, Leuven, 1946, p. 423 met aanvullende verwijzingen.

2) Guigo's opvatting van de armoede. — Wat over Guigo's theologie van de eenzaamheid is gezegd, kan in zekere mate van zijn opvatting over de armoede worden bevestigd. Guigo was er diep van overtuigd dat een kloosterling noch volmaakt noch gelukkig kan leven, zonder volledig te verzaken aan de aardse goederen, en indien ont-hechting dient te worden aanvaard door gelijk welke kloosterling, ze scheen hem a fortiori onontbeerlijk voor de Kartuizers om hun geestelijke eenzaamheid te waarborgen en te vrijwaren. Eenzaamheid scheidt hij nooit van armoede. *Vita pauper et solitaria* brengt hij in andere geschriften, evenals in de reeds vermelde uitnodiging tot het Kartuizerleven (1), steeds samen. De lof, die hij de eenzaamheid toezingt, wordt onverdeeld ook aan de armoede toegekend. „Het leven in armoede en eenzaamheid is bij de aanvang lastig, zegt hij, naderhand wordt het lichter en het heeft zijn eindpunt in de hemel. Bij tegenslag blijft het duurzaam, bij veranderlijk getij is het getrouw en bij welvaart bescheiden. Het schenkt matigheid in het eten, eenvoud in de kleding, bescheidenheid in de taal, eerbaarheid in de gedraging. Men kan er naar streven zoals naar geen enkel ander leven, omdat het geen begeerte naar eer insluit...”

Op geen andere plaats heeft Guigo zich met zo'n warme overtuiging over de armoede uitgedrukt. Nochtans komt hij in zijn *Consuetudines*, zoals trouwens in al zijn andere geschriften, herhaaldelijk op de armoede-gedachte terug. Vooral in zijn *Meditationes* verdiept hij zich over haar in talrijke en scherpzinnige beschouwingen. Het zijn echter meestal koele, maar grondige beredeneringen, die hij maakt over de vergankelijkheid en de ijdelheid van de aardse bezittingen, over de kommer welke ze onvermijdelijk met zich meebrengen, over het gevaar dat ze voor het geestelijke leven uitmaken, over de bittere nasmaak die het genieten er van overlaat, enz. In de reeds benutte uitnodiging tot het Kartuizerleven drukt hij dit veelzeggend en eenvoudig aldus uit : *Velis nolis oportet ut Christi pauperis sequaris exemplum, si Christi divitis volueris habere consortium* (2). „Of Gij het wilt of niet, indien Gij wenst de verheerlijking te kennen die aan de rijke Christus is te beurt gevallen, dan moet Gij eerst het voorbeeld van de arme Christus volgen.” In dit woord, dat in die tijd en later zo herhaaldelijk zou weerklinken (3), geeft Guigo de grondslag weer van zijn armoede-opvatting (4). Hij laat ook hier zijn min of meer philoso-

(1) Zie boven voetnoot 2 van p. 29.

(2) *Op. cit.*, p. 347.

(3) Een reeks belangrijke teksten verzamelde A. MENS, *Oorsprong en betekenis van de Nederlandse Begijnen- en Begardenbeweging*, in *Verhandelingen van de Kon. Vl. Academie... van België, Kl. der Letteren*, IX, 7, Brussel, 1947, p. 70, n. 16.

(4) Cfr „Respondit : *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum, ubi significavit quod ad promissa convivia patriarcharum et ad nectar celestium poculorum, per terrenarum calicis amaritudinem perveniretur.*” A. WILMART, *L'appel à la vie cartusienne suivant Guigue l'Ancien, op. cit.*, p. 347.

phische beschouwingen bij een voorbeeld uit de gewijde geschiedenis aansluiten.

Op andere voorbeelden uit de Bijbel, uit de *sapientes* of uit het monachisme wijst Guigo niet uitdrukkelijk. Nochtans ook voor dit grondprincipe van zijn *Consuetudines* sluit hij eng bij de traditie aan. De armoedegedachte vindt men reeds sterk ontwikkeld in de Boeken der Wijsheid uit het Oude Testament. Ze werd door het Christendom verheerlijkt en door sommige heidense wijsgeren evenzeer als de *vita solitaria* aangeprezen. Ze lag eindelijk aan de oorsprong van het *Weltverneinen* van talloze kloosterlingen en werd door alle kloosterregels als essentieel bestanddeel van het monachisme beschouwd. Ieder kloosterling moet alle persoonlijk bezit verzaken, wat de abdijen of kloostergemeenten niet heeft belet grote collectieve rijkdommen te verzamelen. We hebben gezien hoe, vanaf de XIe eeuw, de hervormers dit overtollige gemeenschappelijk bezit bekampten uit naam van een hernieuwde opvatting van het kloosterleven. In deze strijd stond Guigo langs de kant van de nieuwe richting, die hij door zijn gezag grotelijks steunde en versterkte. Terwijl de traditie aan sommigen leerde dat zij, om armoede te beoefenen, van bedelen moesten leven, zoals de bedelaars van die dagen, hield Guigo vast aan het principe door Hiëronymus toegepast en door Benedictus uitgedrukt : *tunc vere monachi sunt, si labore manuum suarum vivunt, sicut et Patres nostri et Apostoli* (1). Hoe hij deze armoede-opvatting heeft verwezenlijkt, zal straks worden behandeld.

B. — DE VERWEZENLIJING VAN DE GRONDGEDACHTEN. — Het kwam er voor Guigo bij het tot stand brengen en het opstellen van zijn *Consuetudines* op aan, zijn twee hoofdgedachten in de werkelijkheid om te zetten. Het volstaat immers niet, zelfs in een kloostergemeente, levensprincipes te prediken, men moet bovendien trachten, waar het past, ze strikt uit te voeren. In dit artikel zal worden nagegaan hoe Guigo's *Consuetudines* op merkwaardige en zeer eigenaardige wijze het eenzaam en armoedig leven tot in de kleinste bijzonderheden organiseert, wat dan ook aan de Kartuiszerorde haar typische kenmerken zal verzekeren.

1) Organisatie van het eenzaamheids-ideaal. — Guigo was een scherp logisch denker en een doordrijvend organisator. Het stond voor hem vast dat de *vita solitaria*, gezien haar onmisbare kracht voor het beschouwende leven, de grondslag moest zijn waarop de Kartuis zou worden opgetrokken (2). Al de schikkingen die hij in zijn

(1) *Regula monachorum*, cap. XLVIII.

(2) „Praecipue studium et propositum nostrum est ut silentio et solitudini cellae vacare”. *Cons.*, XIV, 5.

Consuetudines treft om het eenzame leven en de stilzwijgendheid te bevorderen, moeten van uit deze overtuiging worden begrepen.

Hoe streng deze voorschriften waren, kan door enkele voorbeelden worden verduidelijkt. Als algemene regel wordt voorop gesteld dat de monniken de hele week zouden zwijgen (*Cons.*, VII, 2). Slechts 's Zondags is het hun gegund, na de Nonen, in het *claustrum* samen te komen *de utilibus locuturi*, om zich eventjes over nuttige zaken betreffende hun bezigheden te onderhouden (*Cons.*, VII, 9). Met een *importunus* die bij hun cel komt, zullen ze nooit spreken, tenzij eventueel om hem naar de kok te verwijzen (*Cons.*, XXX, 1). Enkel met toelating van de prior mag de stilzwijgendheid worden verbroken (*Cons.*, XXX, 3). Ook mogen zij die boeken verbeteren of inbinden, uit eerbied voor dit werk en bijzonder om praktische redenen, met elkaar praten (*Cons.*, XXX, 11). Nog een andere uitzondering : de kok mag de zieken met verhaaltjes opbeuren (*Cons.*, XXX, 4).

Guigo wist dat in kloosters, waar eveneens de stilzwijgendheid was opgelegd, de monniken van gedachten wisselden door middel van gebarentaal zoals doofstommen. Hij veroordeelde dit gebruik omdat het, evenzeer als het woord, de innerlijke eenzaamheid en stilte stoort (1). Hij hield er aan zijn voorschriften zo naar de geest als naar de letter te doen onderhouden. Wel deed hij echter, ook op dit gebied, enkele kleine toegevingen aan de minder ontwikkelde *conversi*, die door hun manier van leven en door hun arbeid zich dikwijls genoodzaakt zagen aan anderen iets mede te delen (2).

Het volstond echter niet, om de eenzaamheid te verwezenlijken, de stilzwijgendheid te onderhouden. Guigo eiste dan ook dat elke inwoner

(1) *Cons.*, XXXI, 3 : „Vermits wij alleen leven, kennen [= gebruiken] wij de tekens, die in de kloosters worden aangewend, niet, of haast gene... Wij menen dat het reeds volstaat onze tong met de fouten die het spreken medebrengt te belasten, zonder dat wij er nog onze andere lidmaten bij zouden betrekken. Wij verkiezen dan ook dat, wanneer werkelijk een grote noodzakelijkheid dringt [zo één wordt er vermeld *Cons.*, XXXI, 2], met één of twee of althans met weinige woorden zou worden aangeduid wat de omstandigheid vergt...”

(2) *Cons.*, XLV, 1. De *conversi* belast met het landwerk kunnen natuurlijk niet zo'n afgetrokken bestaan leiden als de eigenlijke monniken. Guigo kent hun noodwendigheden. Hij weet ook dat ze zich bijna spontaan van een reeks eenvoudige (*rusticana*) tekens bedienen om, zonder spreken, over hun werkinstrumenten, hun bezigheden, de inboedel van hun cel (kleren, beddegoed, enz.), vragen en antwoorden aan anderen mede te delen. Dit wordt hun dan ook toegestaan. Het wordt hun echter uitdrukkelijk verboden tekens, bij andere kloosterlingen in gebruik, over te nemen, of de hunne aan anderen door te geven. — Anderzijds, wordt hun herhaaldelijk door de *Consuetudines* de volledige stilzwijgendheid opgelegd : ze moeten in stilte melken (*Cons.*, LXI, 3), aan tafel zitten (*Cons.*, LV, 1), met hun genoten, die een andere functie te vervullen hebben, omgaan (*Cons.*, LV, 2), enz. Cfr bovendien *Cons.*, L, 1-2; LVIII, 1; LXII, 1-2; LXVI, 1, enz.

van de Kartuis zich zou inspannen om zich van de anderen af te zonderen in zoverre zijn verplichtingen het hem toelieten. Dit principe gold zowel voor de *conversi*, de lekebroeders, als voor de eigenlijke monniken. Zo mochten b.v. de eerstgenoemden geen omgang zoeken met vreemden; ze mochten evenmin als de laatstgenoemden het grondgebied van de Kartuis verlaten (1). Vrouwen worden er nooit toegelaten (*Cons.*, XXI).

Maar het was vooral op de levenswijze van de monniken dat Guigo zijn grondregel streng zou toepassen. Ieder van hen werd verplicht eenzaam te leven in een cel, „die hij niet mag verlaten tenzij, om in voorziene omstandigheden (2), naar de kerk of naar het *claustrum* te gaan. Opdat geen van de celbewoners verplicht zou zijn zijn cel te verlaten, wordt hem in deze cel alles ter hand gesteld, wat hij zou kunnen nodig hebben om er te verblijven...” (*Cons.*, XXVIII, 6). Guigo beschrijft dan tot in de kleinste bijzonderheden de inboedel van iedere monnikcel (*Cons.*, XXVIII, 1) (3). Voor bed had elk een vilten strozak met stro, een hoofdkussen en, voor dekens, ongelooide schapenvachten in hulsels van ruwe stof. Voor zijn kleding beschikte hij over twee *cilicia* (= kledings-

(1) Met uitzondering van enkele *conversi* die, gezien het tekort aan weiland, met de kudde buiten de grenzen van het domein moeten overwinteren (*Cons.*, L, 2; LXII, 1; LXXVI), en van de meester der herders die de opbrengst van zijn kudden moet gaan verkopen en inkopen moet doen (*Cons.*, L, 1). — Benevens de *conversi* had de Kartuis een huurknecht aan wie alle werkzaamheden die buiten het grondgebied moesten gebeuren, werden opgedragen: hij bracht het graan naar de molen, de brooddeeg naar de gemene oven; hij deed de aankoop van wijn, enz. (*Cons.*, L, 2). De huurknecht werd enkel maar in dienst genomen om te vermijden dat de *conversi* zelf zouden verplicht zijn naar de dorpen van de omtrek te gaan, „quod periculosum est” (*Cons.*, L, 2). Cfr *Regula sancti Benedicti*, LXVI, 15. — Om dezelfde reden verbood Guigo ook het bedelen.

(2) Opgesomd in *Cons.*, XXIX.

(3) *Cons.*, XXVIII: *de utensilibus cellae*: „1. Accipit itaque incola ad lectum paleam, filtrum, pulvinar, cotum vel coopertorium de grossissimis ovium pellibus, et panno rustico coopertum. Ad vestitum autem, duo cilicia, duas tunicas, duas pellicias, unam deteriorem, alteram meliorem, duasque similiter cucullas, tria paria caligarum, paria pedulium quatuor, pelles, cappam, sotulares nocturnos et diurnos, sagimen quoque ad unguendum, lumbaria duo, cingulum, omnia canabina et grossa, et quidquid prorsus ad lectum vestitumve pertinet, cujus grossitudinis colorisve sit non curabit... Habet etiam acus duas, filum, forfices, pectinem, novaculam ad caput, cotem vel calculum, et corrigiam ad acuendum.

... 2. Ad scribendum vero, scriptorium, pennas, cretam, pumices duos, cornua duo, scalpellum unum, ad radenda pergamina novaculas sive rasoria duo, punctorium, subulam unam, plumbum, regulam, postem ad regulandum, tabulas, graphium. Quod si frater alterius artis fuerit... habebit artis suae instrumenta convenientia.

3. Adhuc etiam libros de armario accipit duos...

5. Et quia sicut caeteras necessitates quae ad vilitatem et humilitatem pertinent, coquinam etiam ipsi nobis facimus, dantur et ollae duo, scultellae duae, tertia ad panem, vel pro ea mantile, quarta grandiuscula est ad faciendas munditias, cochlearia duo, cultellus ad panem, justa, scyphus, vas aquarium, salaria patella, duo ad legumina sacculi, manutergium. Ad ignem focile, esca, lapis, ligna, securis. Ad opera vero dolabrum.

stukken uit geitenhaar, op de huid te dragen), twee bovenklederen, twee bontmantels, een minder goede en een betere, twee pijen, eveneens een minder goede en een betere, drie paar *caligae* of broeken, vier paar kousen (1), dierenvachten, een kap, schoenen, vet om het leder en de huiden in te smeren, twee lendendoeken, een gordel. De kledingstukken waren grof geweven en uit kemp vervaardigd. Verder beschikte elk ook over twee naalden, een schaar, een kam, een scheermes „voor het hoofd” (2), een wetsteen en een riem om het scheermes aan te zetten. Voor het handwerk, had ieder schrijfgerief, nl. een schrijftafeltje met bank, pennen, krijt, twee puimstenen om het perkament glad te schuren, twee inktpotten, een krabber om het perkament te effenen, twee scherpe messen of twee scheermessen, een priem, een potlood, een liniaal, een lineierplankje, wastafeltjes, een stiften... twee boeken uit de bibliotheek. De monnik die, bij grote uitzondering een andere werkzaamheid (*ars*) uitoefende, ontving het daarvoor benodigde gereedschap. Ook keukengerief is in iedere cel aanwezig : twee kannen (*ollae*), twee schotels, een derde voor het brood of in plaats daarvan een „mantile”, een vierde, een grote, die moest dienen voor de schoonmaak, twee lepels, een broodmes, een drinkkan, een houten beker, een waterkruik, een zoutvat, borden, twee zakken voor groenten, een handdoek. Voor het onderhoud van het haardvuur zijn bestemd een houtdroger, tondel, een vuurkei, hout en een bijl. Voor het bewerken van het hout is een houtbeitel of -schaaf voorzien. Op het einde van deze nauwkeurige uiteenzetting, meent Guigo zich te moeten verontschuldigen om al die bijzonderheden die hij heeft opgesomd : „laat hij, zegt hij, die dit leest, niets van dit alles belachelijk vinden of afkeuren. Dat hij eerst zelf voor een langere tijd in een cel kome wonen, te midden van die vele sneeuw en die huiveringswekkende koude...” (*Cons.*, XXVIII, 5) (3).

(1) Deze „pedulia” dekten de „tibia”, tot aan de schoen, waarvan ze echter konden losgemaakt (cfr GUIGO, *Vita Hugonis*, PL., CLIII, kol. 782). Hugo van Grenoble kloeg er over dat er monniken waren die „tubiis nudatis” durfden te slapen, „ad sanctitatis injuriam” (GUIGO, *Vita Hugonis*, PL., CLIII, kol. 782). Uit de vergelijking met PETRUS DAMIANI, *De ordine eremitarum*, PL., CXLV, kol. 332, blijkt intussen dat het zedelijkheidsgevoel der Italiaanse eremieten anders ontwikkeld was : „... omni tempore sive aestate, sive hieme, non calceis, non ocreis utuntur in cellulis, sed nudis semper cruribus et pedibus consuetudo est permanere, exceptis his qui gravi molestia infirmitatis urgentur.”

(2) Dit scheermes wordt onderscheiden van het scheermes dat dient om het perkament te snijden en er de behaarde zijde van weg te scheren. Het was trouwens een instrument dat weinig gebruikt werd, vermits de Kartuziers zich slechts zesmaal per jaar het haar mochten scheren (*Cons.*, IX, 1).

(3) Bij deze inventaris moet genoteerd worden dat Guigo geen devotie-voorwerpen vermeldt. Een boek met het officie dat op de cel moest gebeden worden; het wijwater, vermeld in *Cons.*, VII, 8; het bidsnoer dat de conversen ongetwijfeld nodig hadden voor het aftellen van hun vaderonzen (cfr *Cons.*, XLIII, 1 en 2) en dat ook de

De monnik vond dus al zijn benodigdheden in zijn cel. Hij kon er werken alleen bij daglicht, want kaarsen of een ander verlichtingstoestel worden nergens vermeld (1). Anderzijds had hij weinig gelegenheid om zijn cel te verlaten : om zijn eenzaamheid te bevorderen werd er slechts zelden mis gelezen (2); iedere dag werd nochtans een deel van het officie in de kerk gezongen (*Cons.*, XXIX, 1).

De cel van de *conversi* had, op enkele kleine verschillen na, hetzelfde uitzicht als die van de monniken (*Cons.*, LVII). Deze verschillen waren opgelegd door de functie welke de *conversi* in de Kartuis uitoefenden en door de aard van hun arbeid. Zo b.v. bezitten zij geen schrijfgerief, ook geen pijn. Anderzijds krijgen zij drie bovenklederen in plaats van twee, twee paar handschoenen, twee gordels in plaats van één; hun schoenen zijn uit rundsvel; hun vachten en bontmantels zijn eerst door de monniken gebruikt geworden. Ten slotte hebben zij ijzeren werktuigen : een bijl, een spade, een sikkel, een boor.

Guigo voorzag dus in zijn *Consuetudines* alles om de bewoners van de Kartuis in de mogelijkheid te stellen werkelijk in de grootste eenzaamheid te leven. Voorloper van Thomas a Kempis' *cella continuata dulcescit* (*Imitatio*, 1, 20, 65) nam hij alle maatregelen opdat de monnik geen gelegenheid zou hebben of zou zoeken om, buiten de voorziene gevallen, zijn cel te verlaten of zijn inwendige eenzaamheid, zij het zelfs alleen door gebaren, te storen. „De cel is hem voor zijn levenswijze en zijn zaligheid even noodzakelijk, als het water het is voor de vissen en de stallen voor de schapen. Hoe langer hij ze bewoont, hoe liever hij ze hebben zal” (*Cons.*, XXXI, 1).

Alles was er dus op gericht om de Kartuizer in de gunstigste voor-

monniken voor hun *exercitia* zullen hebben gebruikt : niets van dit alles wordt in de opsomming aangestipt. Andere vragen nog kan men stellen : Had de Kartuizer een kruisbeeld op de cel ? Had hij een tafel ? Had hij, benevens het bankje van zijn *scriptorium*, een stoel waarop hij, bij het eten, of tijdens sommige geestelijke oefeningen, kon gaan zitten ? Een antwoord op deze laatste vraag zou over de hardheid van zijn leven enig licht werpen.

(1) Men leeft op de Kartuis mede met de natuur, met de zon. De „lengte van de dagen” beïnvloedt jaar in jaar uit de indeling van de dag (o.m. *Cons.*, VII, 8; XIII, 5; XXIX, 1; XLII, 4). „Donec posset in libro legi” (*Cons.*, XXIX, 3); „cum adhuc legi potest” (*Cons.*, XXIX, 4); „sole summos irradiante montes” (*Cons.*, XXIX, 3). GIRALDUS CAMBRENSIS (*op. cit.*, dl III, p. 250) bevestigt dit : „... in cellulis suis nunquam candelis utuntur aut lucernis, sed tamen igniculum [= haardvlam] suum habent in caminis” ... — Gedurende de lange winternachten was de Kartuizer dus werkelijk gans alleen. Hij moest zelfs wachten op de trage zon om zijn twee gezellen, — de twee boeken die hij op zijn cel mocht hebben, — aan te spreken.

(2) „Raro... hic missa cantatur” (*Cons.*, XIV, 5). Hierover een grondig artikel van A. STOELEN, *De eucharistische evolutie van de oude Kartuizers*, in *Studia eucharistica*, Antwerpen, 1946, p. 102-131.

waarden zijn doel te doen nastreven. De manier waarop Guigo de economie van zijn klooster inrichtte, beoogde hetzelfde doel. Ze had bovendien als opzet zijn monniken te verplichten het armoede-ideaal in al zijn strengheid te beleven.

2) De economische organisatie van de Kartuis, weerspiegeling van het armoede-ideaal. — Guigo streefde er naar de Kartuizers als „armen” te doen leven en wel als armen die door eigen handenarbeid in al hun noodwendigheden voorzien. Zijn toonbeeld Hiëronymus ging er fier op te leven, zoals Paulus, van de opbrengst van eigen werk (1), en Benedictus, zijn tweede patroon, heette enkel diegenen echte monniken die, zoals de Apostelen en de Woestijnvaders, leefden van de vrucht van hun arbeid (2). Hij oordeelde het derhalve voor een monnik onwaardig te leven, zoals de rijken, van inkomsten die voortvloeien uit giften en geschenken of uit de arbeid van anderen. Op deze grondgedachte, verbonden met die van de noodzakelijke eenzaamheid, zou hij gans de economie van de Grande-Chartreuse opbouwen. Om beide te verwezenlijken zou hij de *termini possessionum* en de *numerus clausus* der adepten vaststellen, dubbele eigenaardigheid die de Kartuis, zoals Guigo ze heeft georganiseerd, kenmerken.

Guigo was er diep van overtuigd dat de uitbreiding van het bezit een groot gevaar oplevert voor het beleven zowel van de eenzaamheid als van de armoede. Immers uitbreiding van bezit vergt steeds meer zorg, baart meer kommer, slorpt veelal meer dan gewenst de aandacht op, brengt onafwendbaar betrekkingen met de buitenwereld mede. Ze prikkelt bovendien de aanstekelijke *cupiditas*, d.i. het gevoel van ontevredenheid over wat men heeft, en het onverzadelijk verlangen naar wat men nog zou kunnen hebben of kunnen gebruiken... Guigo wist door studie en ervaring hoe het met de meest verheven idealen van vele kloosterlingen verlopen was (3). Ze waren in de grootste armoede begonnen en zolang ze aan de armoede getrouw waren gebleven, hadden ze ook hun aanvan-

(1) „Nihil alicui praeripui, nihil otiosus accipio, manu cottidie et proprio quaerimus cibum, scientes ab Apostolo scriptum esse : Qui autem non operatur nec manducet” (II *Thess.*, III, 10), *Ep.* XVII, 2.

(2) „Si autem necessitas loci aut paupertas exegerit ut ad fruges recollendas per se occupentur, non contristantur : quia tunc vere monachi sunt, si labore manuum suarum vivunt, sicut et Patres nostri et Apostoli.” *Regula monachorum*, cap. XLVIII.

(3) Guigo zal de moeilijkheden, die b.v. Robert van Molesme had ondervonden, hebben vernomen (Zie hierover *infra*). — Ook de Cisterciënsers zouden dit gevaar kennen. Het *Parvum exordium*, — waarschijnlijk vóór 1134 opgesteld, — merkt als iets ongewoons op dat Cîteaux, ondanks zijn grote rijkdom, het geestelijk peil heeft kunnen hooghouden (PL., CLXVI, kol. 1509). Is deze tekst als een zelfverdediging uit te leggen?

kelijke vurigheid behouden. Zodra ze zich echter door de *cupiditas* hadden laten verleiden, waren ze ontrouw geworden aan hun ideaal en ook aan hun heiligste verplichtingen. Om te vermijden dat het met de Kartuis zou vergaan zoals met talrijke andere kloosterinstellingen, moesten er dus radicale maatregelen worden getroffen.

Om, voor zijn tijd en ook voor de toekomst (*nobis et nostris posteris*), alle *cupiditatis occasiones* (*Cons.*, XLI, 1) onverbiddelijk te weren, overdacht Guigo een plan, dat wellicht elders nooit zo streng werd verwezenlijkt. Hij beperkte op de meest absolute wijze, en in zijn gedachte eens en voor altijd, de bezittingen van de Grande-Chartreuse tot het domein omheen de nederzetting zelf tot stand gebracht (1). Dit domein moet volstaan om aan de bewoners van de Kartuis toe te laten van zijn opbrengst te leven; het moet ook door eigen krachten worden uitgebaat. Buiten dat gebied, met de grenzen door hem vastgesteld, zou de Grande-Chartreuse nooit verdere bezittingen mogen aanvaarden; nooit zou ze, zoals de leken en de andere kloosterdomeinen, buiten de *termini* van haar domein akkers mogen bezitten; nooit wijngaarden of tuinen, waarvan ze huurgeden zou trekken of opbrengsten *in natura* zou ontvangen. Nooit zou ze kerken, begraafplaatsen, offeranderechten of tienden mogen in ontvangst nemen: deze waren bestemd om in de noden van de eredienst te voorzien; de toeëigening van hun inkomsten scheen hem niet alleen een onrechtvaardigheid maar zelfs een heiligschennis toe.

Het beperken van bezittingen was op zichzelf geen nieuwigheid. Petrus Damiani had vroeger reeds aan de monniken de raad gegeven hun hang naar gemeenschappelijk bezit in te tomen (2) en nog na Guigo's dood zou Willem van Saint-Thierry het een schande heten dat een groot deel van de goederen door de monniken was in beslag genomen (3). Ook het bezit van goederen *more laicorum* was reeds betwist en de rechtmatigheid van het aanvaarden door monniken van kerkelijke inkomsten evenzeer (4). Guigo's beperking was dus niet gans oorspronkelijk en

(1) „Cupiditatis occasiones nobis et nostris posteris, quantum Deo juvante possumus, praecedentes, praesentis scripti sanctione statuimus, quatenus loci huius habitatores, extra suae terminos eremi nihil omnino possideant, id est non agros, non vineas, non hortos, non ecclesias, non caemeteria, non oblationes, non decimas et quaecunque huiusmodi” (*Cons.*, XLI, 1). — „Consideret... quod nihil, hoc est nullas possessiones nullosque redditus extra possideamus” (*Cons.*, XIX, 1).

(2) „Hoc etiam me non levius movet, quia... eleemosynas a saecularibus indifferenter accipitis, possessiones vestrae funiculos inhianter extenditis, et, ut cuncta brevis sermo concludat, in occulto simul et publico fieri divites festinatis...” (*Ep.* VI, 32, PL, CXLIV, kol. 424).

(3) *In Cantica Cantorum*, PL., CLXXXIV, 542 B-543.

(4) Cfr, tussen vele getuigenissen, de brief welke MATHIEU D'ALBANO tot de abten van het generaal kapittel van Reims richtte, 1131-1132 (uitg. U. BERLIÈRE, *Documents inédits...*, Maredsous, 1894, p. 102): „Sed fortassis dicetis mihi: Ad ecclesiam

kelijke vurigheid behouden. Zodra ze zich echter door de *cupiditas* hadden laten verleiden, waren ze ontrouw geworden aan hun ideaal en ook aan hun heiligste verplichtingen. Om te vermijden dat het met de Kartuis zou vergaan zoals met talrijke andere kloosterinstellingen, moesten er dus radicale maatregelen worden getroffen.

Om, voor zijn tijd en ook voor de toekomst (*nobis et nostris posteris*), alle *cupiditatis occasiones* (*Cons.*, XLI, 1) onverbiddeijk te weren, overdacht Guigo een plan, dat wellicht elders nooit zo streng werd verwezenlijkt. Hij beperkte op de meest absolute wijze, en in zijn gedachte eens en voor altijd, de bezittingen van de Grande-Chartreuse tot het domein omheen de nederzetting zelf tot stand gebracht (1). Dit domein moet volstaan om aan de bewoners van de Kartuis toe te laten van zijn opbrengst te leven; het moet ook door eigen krachten worden uitgebaat. Buiten dat gebied, met de grenzen door hem vastgesteld, zou de Grande-Chartreuse nooit verdere bezittingen mogen aanvaarden; nooit zou ze, zoals de leken en de andere kloosterdomeinen, buiten de *termini* van haar domein akkers mogen bezitten; nooit wijngaarden of tuinen, waarvan ze huurgeden zou trekken of opbrengsten *in natura* zou ontvangen. Nooit zou ze kerken, begraafplaatsen, offeranderechten of tienden mogen in ontvangst nemen : deze waren bestemd om in de noden van de eredienst te voorzien; de toeëigening van hun inkomsten scheen hem niet alleen een onrechtvaardigheid maar zelfs een heiligschennis toe.

Het beperken van bezittingen was op zichzelf geen nieuwigheid. Petrus Damiani had vroeger reeds aan de monniken de raad gegeven hun hang naar gemeenschappelijk bezit in te tomen (2) en nog na Guigo's dood zou Willem van Saint-Thierry het een schande heten dat een groot deel van de goederen door de monniken was in beslag genomen (3). Ook het bezit van goederen *more laicorum* was reeds betwist en de rechtmatigheid van het aanvaarden door monniken van kerkelijke inkomsten evenzeer (4). Guigo's beperking was dus niet gans oorspronkelijk en

(1) „Cupiditatis occasiones nobis et nostris posteris, quantum Deo juvante possumus, praecedentes, praesentis scripti sanctione statuimus, quatenus loci huius habitatores, extra suae terminos eremi nihil omnino possideant, id est non agros, non vineas, non hortos, non ecclesias, non caemeteria, non oblationes, non decimas et quaecunque huiusmodi” (*Cons.*, XLI, 1). — „Consideret... quod nihil, hoc est nullas possessiones nullosque redditus extra possideamus” (*Cons.*, XIX, 1).

(2) „Hoc etiam me non levius movet, quia... elemosynas a saecularibus indifferenter accipitis, possessiones vestrae funiculos inhianter extenditis, et, ut cuncta brevis sermo concludat, in occulto simul et publico fieri divites festinatis...” (*Ep.* VI, 32, PL, CXLIV, kol. 424).

(3) *In Cantica Cantorum*, PL., CLXXXIV, 542 B-543.

(4) Cfr, tussen vele getuigenissen, de brief welke MATHIEU D'ALBANO tot de abten van het generaal kapittel van Reims richtte, 1131-1132 (uitg. U. BERLIÈRE, *Documents inédits...*, Maredsous, 1894, p. 102) : „Sed fortassis dicetis mihi : Ad ecclesiam

waarschijnlijk had hij het uitgangspunt van deze opvatting gevonden bij Petrus Damiani (1), die voor Fonte Avellana slechts die bezittingen had aangeworven welke volstrekt nodig bleken om in het onderhoud van diens bewoners te voorzien. Maar de beperking van de bezittingen tot het omheen de Grande-Chartreuse zelf geconstitueerde domein kwam van hem (2) en met het preciseren van de bezittingen die in de toekomst moeten geweerd blijven, sloot hij bepaald aan bij de opvattingen van de *novatores* op monastiek gebied.

Deze beslist weigerende houding tegenover alle uitbreiding van bezit, of tegenover het aanvaarden van extra-inkomsten of giften (3),

et ad clericos ista pertinent, ad monachos autem nil horum. Ego autem charitati vestrae respondeo : Si ad monachos ista non pertinent, multo minus, credite mihi, ad monachos attinet militibus dominari, prepositis et villicis imperare, pauperes spoliare, conculcare et opprimere, multo minus possessiones amplas et praedia possidere, multo minus et ecclesias et altaria, decimas et primitias habere... Vosque de manuum vestrarum labore vivetis, quia tunc primum et tunc vere, secundum quod quidam opinentur et somniant, monachi eritis." En voorheen reeds IVO VAN CHARTRES, *Ep.*, PL., CLXII, kol. 200.

(1) „... juxta id quod exiguitate loci humilis competebat, studuimus eotenus possessiones acquirere ut praedictum fratrum numerum possis, nisi exercendi cura defuerit, sustentare" (*De ordine eremitarum*, PL., CXLV, kol. 334). Dat Petrus Damiani een bron is voor Guigo wordt in het derde deel van deze uiteenzetting bewezen. Fonte Avellana en Camaldoli hadden beide bezittingen die ver buiten het *eremum* lagen en beide bezaten kerken en kerkelijke inkomsten.

(2) Gelijkwaardige uitdrukkingen zijn nochtans te vinden in de *Regula* van Grandmont. Deze tekst werd echter slechts c. 1143 opgesteld en vertoond o.i. reeds invloeden van de Grande-Chartreuse. De argumenten gaan daarbij op een andere geest terug. Ziehier enkele citaten : „*De terris non habendis*. Omnes terrarum possessiones quae sunt extra metas locorum vestrorum, vobis tanquam peregrinis et hic manentem civitatem non habentibus futuram in coelis habentibus, ex toto interdicimus... Nam unicuique hominum cum mortuus est, tantum terrae sufficit ubi sepeliatur, verumtamen grandis esset admiratio, postquam in sua reclusus est sepultura, si alii mortuo, qui est juxta eum, suum auferret sepulcrum... Terrarum vero si vultis habere sufficientiam nullam penitus habeatis extra clausuram sive metas locorum vestrorum..." Vallombroso en Cîteaux kenden beperkingen van aanverwanten aard (cfr J. B. MANN, *L'ordre cistercien et son gouvernement...*, Parijs, 1945, p. 48 vlg. en p. 48 n. 3). Doch Cîteaux lijkt door de Grande-Chartreuse beïnvloed te zijn geworden. Reeds van 1147 af werden daarbij aan filialen uitzonderingen toegestaan.

(3) GUIBERT VAN NOGENT (*De vita sua*, p. 34) vertelt de geschiedenis van graaf Willem van Nevers (Willem II, die later Kartuizer zou worden). Op bezoek aan de Grande-Chartreuse, had hij de Kartuziers gewaarschuwd tegen de „*secularis cupiditas*", de geldzucht, die men bij leken aantreft en die ook monniken in hun klooster kan aangrijpen. Thuis gekomen kreeg hij medelijden met de armoede die hij bij de Kartuziers had gezien; hij zond hun zilverwerk, drinkbekers nl. en drinkkannen van grote waarde. Zijn geschenk werd hem teruggezonden met het antwoord : „noch voor onze uitgaven, noch voor onze kerksieraden, wensen wij vreemd geld te bezitten. En als wij, wat gij schenkt, niet tot één van beide doeleinden gebruiken, waarom zouden wij het dan aan-

had voor gevolg dat het onderhoud van de Kartuziers uitsluitend van de opbrengst van hun klein domein afhankelijk werd. Opdat nu de uitbating van het „domein” nooit de hoofdzaak zou worden, die de krachtsinspanningen van het essentiële, de liefde tot God in armoede en eenzaamheid beoefend, zou afwenden, voegde Guigo aan zijn plan betreffende de *termini possessionum*, een beperking van het ledenaantal toe. Hij voerde voor de bewoners van de Kartuis een *numerus clausus* in : de Kartuis mag nooit meer dan dertien, — de prior inbegrepen, — monniken (1), en nooit meer dan zestien *conversi* tellen (2).

Hij rechtvaardigde deze beperking, — het getal van de monniken was natuurlijk ingegeven door dit van de Apostelen (3), — door volgende reden : *ne ad majores quam locus ipse patitur expensas coacti, quaerere et vagari, quod horremus, incipiamus* (*Cons.*, LXXIX, 1). Hij wou beslist vermijden dat de Kartuis, zoals hij ze economisch had ingericht, niet in haar onderhoud zou kunnen voorzien, wat dan haar bewoners zou gedwongen hebben rond te zwerven om te bedelen. Van bedelarij en rondzwerven had Guigo een heilige afschrik, omdat ze het ene zowel als het andere, niet alleen de eenzaamheid in gevaar brachten, maar zelfs totaal verstoorden. Het stond voor hem vast : liever het aantal bewoners verminderen dan het principe van de *vita solitaria* op te geven (4); ook nooit rekenen op hulp van mogelijke giften, die altijd onzeker zijn, maar enkel steunen op hetgeen de uitbating van het kloosterdomein kan opleveren (5).

waarden ?” De graaf zond dan ossenvellen en perkament... — Kan men uit deze tekst : ... *vreemd geld*, afeiden dat toen de gouden en zilveren voorwerpen uit versmolten goud- en zilvergeld werden vervaardigd ?

(1) „Behoudens de uitzonderlijke kandidaat die, om zijn onvervangbare persoonlijke gaven, veertiende zou kunnen worden” (*Cons.*, LXXVII).

(2) *Cons.*, LXXVIII, 1-2. Uitdrukkelijk wordt hier toegegeven dat dit aantal enkel geldt voor de in dienst zijnde *conversi*. Ouden van dagen en zieken moesten niet meegeteld worden. — Volgens GUIBERT DE NOGENT (*De vita sua*, p. 34) waren er 20 lekebroeders toen Godfried van Amiens in de Kartuis kwam.

(3) De Cisterciënsers namen het getal van 12 monniken als minimum aan bij een nieuwe stichting. Cfr J. O. DUCOURNEAU, *art. cit.* in *Revue Mabillon*, 1933, dl XXIII, p. 90.

(4) *Cons.*, LXXIX: *Quare tum parvus sit numerus*, 2 : „Quod si posterius nostri hunc ipsum tam parvum numerum aliquibus occasionibus quas ignoramus, hoc in loco sine quaerendi et vagandi odibilibus officiis procurare nequiverint, si nostris voluerint acquiescere consiliis, ad eam redibunt quantitatem quam sine praedictis possent portare periculis. Nos enim qui in praesentiarum hic degimus, quamvis pauci simus, multo pauciores esse malle, quam ad illa mala, servato vel multiplicato numero, pervenire.”

(5) *Ibid.*, 3 : „Attendentes igitur non munera quae mittuntur, neque enim propter incerta beneficia, onera certa quae nec portari nec deponi sine grandi possint periculo subeunda nobis videntur; non ergo munera considerantes, sed quid haec ipsa, in qua sumus, eremus, sive ex agricultura, sive ex pecorum nutrimento reddere possit; putamus praefatum numerum hominum hic vivere posse, si tamen humilitatis, paupertatis, sobrietatis in victu et vestitu et caeteris ad usum pertinentibus rebus, idem quod hucusque fuit studium perseveret, et si postremo mundi contemptus et Dei amor, propter quem ferri et fieri omnia debent, profectum in dies accipiat.”

Op zichzelf beschouwd, was ook het *numerus clausus* geen nieuwigheid. Het werd o.a. reeds te Fonte Avellana vroeger toegepast (1). Dat het ledenaantal wordt beperkt, zoals op de Kartuis het geval was, uitsluitend met het doel de eenzaamheid te redden en de bedeltochten te vermijden, lijkt intussen wel origineel.

Wij mogen met zekerheid besluiten dat de *termini possessionum*, verbonden met het *numerus clausus*, de grondslag moeten worden genoemd van de organisatie waarop Guigo de Grande-Chartreuse heeft gevestigd (2).

(1) In Fonte Avellana telde de voltallige gemeenschap gewoonlijk ongeveer 35 leden. Dit getal was echter niet opgelegd, en niet aan vaste inkomsten van een klein en niet uit te breiden domein verbonden : „In hoc nempe loco, qui Fons Avellani dicitur ... plerumque viginti plus minus monachi per cellulas, sive in assignata cuique obedientia degimus, ut omnes simul cum conversis et famulis tricenarium quinarium numerum aut vix aut breviter excedamus.” Zie PETRUS DAMIANI, *De ordine eremitarum*, PL., CXLV, kol. 330.

(2) Dit blijkt nog uit enkele teksten ontleend aan de cartularia van andere Kartuisen door Guigo zelf gesticht : 1) De *termini* van de kartuis van Silva Benedicta worden als volgt in een ongedateerde tekst bepaald (C. LE COUTEULX, *op. cit.*, dl I, p. 318) : „Quod duobus videlicet de causis facere decreverunt [nl. de termini bepalen], una ut necessariis laboribus sufficientiam habentes, nec sibi nec posteris eorum extra positos terminos aliquam possessionem liceret habere; altera ne aliquis improbus superveniens, aliquam vim vel molestiam eis posset inferre...” 2) De *termini* van Les Portes, gesticht in 1115, worden als volgt vastgesteld (C. LE COUTEULX, *op. cit.*, dl I, p. 315-316) : „Qui ... Christi pauperi esse decernunt, modis omnibus elaborare debent, ut paupertatis adepti propositum, adipisci mereantur et praemium; unde etiam necesse est ut ante omnia verae paupertatis aemulam cupiditatis rabiem fugientes, tanto minus in terra possideant, quanto in coelis maiora possessuros expectant. Et nos igitur exemplo venerabilium patrum nostrorum eremitarum Cartusiensium, quorum vitam institutionemque nobis ac successoribus nostris sequendam imitandamque suscepimus, in hoc etiam provocati, ego Bernardus... fratrum Portarum prior... cum universis eiusdem loci fratribus, monachis videlicet novem, decimoque novitio, laicis quoque quatuordecim, cum ... duobus novitiis, certos terminos eremi nostri praefiximus ... quod idcirco diligentia tanta describimus, non quod infra eos, quamvis totum, si fieri possit, paupertati nostrae crederemus necessarium, praeter nos alter nihil habeat, sed quod nobis ultra quidquam possidere non liceat. Quod si forte, quod absit, aliquando successores nostri a suscepto proposito resilire, et in aliud declinare voluerint aut extra praescriptos limites, cupiditatis spiritu stimulante, *possessionem quamlibet ecclesiasticam secularemve modo quolibet ubicumque vel a quocumque* acquirere vel retinere tentaverint, ex tunc sciant se institutionis ac propositi nostri tramitem excessisse... ideoque pariter omnium quae per Dei gratiam nobis laborantibus hic acquisita vel acquiranda sunt, jus noverint perdidisse...” Deze tekst illustreert duidelijk wat Guigo heeft betracht. — Dat deze beperking van het bezit een machtige indruk maakte, valt niet te betwijfelen. JAN VAN SALISBURY zag hierin het belangrijkste kenteken van de Kartuisers : „Cartuarienses [= Carthusienses] cupiditati suae, immo necessitati limites praefixerunt et moderationes habent omni avaritiam cohibent et interdum ipsi necessitati aliquid substrahunt ne sub obtentu illius quippiam avaritia moliat... *satieta* sibi aliquos praescripserunt *terminos*...” (*Polycraticus*, uitg. C. WEBB, dl II, p. 204).

Guigo beperkte niet alleen het bezit van de Kartuis; hij bracht bovendien de levensstandaard van haar inwoners op een minimum terug. Zijn principe was dat de Kartuizer moet leven zoals de geringe man. Zijn *Consuetudines* geven over deze manier van leven, — zoals trouwens ook over de economische uitbating van een domein, — een buitengewoon groot aantal nauwkeurige aantekeningen, die men wellicht voor dit tijdstip in geen enkele andere bron terugvindt. Voor de kleding van de Kartuizer is „het enige wat telt : de koude te weren en de naaktheid te dekken. Niet ijdelheid of genoeg, maar noodzakelijkheid en nut alleen moeten worden bedacht” (1). Hij zal geen aandacht schenken noch aan de grofheid noch aan de kleur van zijn klederen (*Cons.*, XXVIII, 1; cfr *Regula S. Bened.*, XXIV, 12 vlg.). „Passen bij alle monniken eenvoudige en versleten klederen evenzeer als de waardeloosheid, de armoede en de verwerpelijkerheid van alles wat zij gebruiken, dan past dit allermeeest bij ons” (2).

Op Maandag, Woensdag en Vrijdag krijgen de Kartuizers water, brood, en indien zij het wensen ook zout. Op Dinsdag, Donderdag en Zaterdag eten ze gekookte groenten, voornamelijk erwten en bonen, en rauwe planten of vruchten; die dagen gebruiken ze ook aangelengde wijn. Op Donderdag wordt daarenboven nog kaas of een andere meer voedzame spijs, als vis en eieren, opgediend. Niet alleen had de kwaliteit van het eten niets uitgezochts maar ook was het aantal van de eetmalen tot een minimum herleid. Van 13 September af tot Pasen werd slechts éénmaal daags gegeten, — die dagen werden rauwe kruiden of vruchten ter aanvulling van de gewone gerechten beschikbaar gesteld; — van Pasen tot 12 September werden er op Dinsdag, Donderdag en Zaterdag twee eetmalen daags toegestaan. 's Zondags werd in de refter gegeten en werd er een toemaat voorzien. In de Advent werden daarbij nooit kaas of eieren verbruikt (*Cons.*, XXXIII en XXXIV). Enkel op de dagen der aderlatingen werd het rantsoen aanzienlijk verhoogd (*Cons.*, LIX). Om de soberheid van dit regime goed te begrijpen, kan men best in de *Consuetudines Cluniacenses* een lijst van de aldaar verbruikte spijzen nagaan (3). Merken wij bovendien nog op dat de Kartuizer verplicht is zelf zijn eten te koken (4) en dat er zorgvuldig wordt op gewaakt dat hij geen ge-

(1) *Cons.*, LVII, 3. Deze regel wordt hier voor de *conversi* gegeven. Maar dezelfde gedachte geldt voor de monniken (cfr *Cons.*, XXVIII, 1).

(2) Volgens *Cons.*, XXVIII, 1. — De *Consuetudines* bevatten verscheidene toepassingen van deze algemene regel. Stippen we b.v. aan dat, behalve dierenvachten, alle klederen die zij kregen, uit onbewerkte kemp waren vervaardigd (*Cons.*, LXVI, 4).

(3) UDALRICUS, *op. cit.*, PL., CXLIX, kol. 703 vlg.

(4) *Cons.*, XXVIII, 5 : „En evenals wij alle andere noodwendigheden, die onze laagheid en onze gemeenheid met zich meebrengen, zelf afhandelen [zinspeling op toilet], zo koken wij ook zelf...”

legenheid zou krijgen om een extra-maaltijd te gebruiken (1). Baden worden nooit voorzien (2.)

Niet alleen leeft de Kartuizer, als hij gezond is, zoals de geringe man, ook bij ziekte worden hem slechts bij uitzondering geneesmiddelen toegediend (3). Zelfs op de liturgische plechtigheden paste Guigo zijn armoede-ideaal toe : hij verbood processies te houden (*Cons.*, VI); hij weigerde voor de kerk gouden of zilveren voorwerpen, tapijten en muur-behangsels (*Cons.*, XL, 1); zelfs op de hoogste feestdagen van het kerkelijk jaar, dulde hij niet meer dan twee kaarsen op het altaar (4).

Hoe arm men op de Kartuis ook leefde, er moesten inkomsten zijn, die de geringe uitgaven konden dekken. Deze inkomsten werden haast uitsluitend door de opbrengst van de eigen handarbeid verzekerd. We zullen op haar beurt de organisatie van deze arbeid behandelen, maar merken daarbij voorafgaandelijk op dat onze uiteenzetting hier, — zoals trouwens voor meerdere andere punten, — verre van volledig is en tot de grote lijnen beperkt blijft.

De Kartuis huisvest een dubbele categorie van bewoners. De *monachi* zijn de echte Kartuizers, die de eenzaamheid het volmaaktst beleven. Zij betrekken samen het *domus superior*. Hun hoofdbezigheid omvat ver-

(1) *Cons.*, XLI, 4. Zie hoger p. 18, n. 2. Zoals gezegd reageert Guigo hier tegen een traditie door nieuwe stichtingen aangenomen : hij verbiedt nl. iemand van buiten de Kartuis in het martyrologium op te nemen of voor deze *anniversaria* te celebreren... tegen betaling... Hij wil niet dat de Kartuizers zouden bidden of mis zingen... „om goed te kunnen eten”. Dit misbruik „abstinentiam tollit” en maakt van bidden een koopje.

(2) De *conversi* mogen zesmaal 's jaars het hoofd wassen (*Cons.*, LXXII, 1), zesmaal 's jaars moeten zij zich de baard scheren in verband met het nutten van de hl. Eucharistie (*Cons.*, IX, 1) (cfr A. STOELLEN, *op. cit.*, p. 128 vlg.). — Het probleem der lichamelijke reinheid werd in de Middeleeuwen natuurlijk helemaal anders beschouwd en opgelost dan nu. Zo b.v. Karel de Goede waste zich de handen als hij opstond... meer niet (cfr WALTER VAN TERWAAN, *Vita Karoli, comitis Flandriae*, MGH., SS., dl XII, p. 5-48).

(3) *Cons.*, XXXIX, 1 : „Medecinis autem, excepto cauterio et sanguinis minutione, perraro utimur”.

(4) De andere dagen moest men het met minder stellen. Witte Donderdag werd als een feestdag aangezien. Bij het doven der lichten moest nochtans slechts één „lucerna” gedoofd worden (*Cons.*, IV, 19). Paasdag, tweede, derde en vierde Paasdag werden als „dies celeberrimos” gevierd (*Cons.*, IV, 31); op Kerstmis „missam celeberrimam facimus” (*Cons.*, VIII, 4) en op andere feestdagen eveneens. Welnu op deze feestdagen worden er twee kaarsen aangestoken (*Cons.*, VIII, 1), evenals op Paaszaterdag (*Cons.*, IV, 28). Om de betekenis van deze op zichzelf onbeduidende feitjes te schatten, weze er aan herinnerd dat in Cluny, op Kerstdag, 493 kandelaars de kerk verlichtten en vijf grote kandelaars rond het altaar stonden (zie o.m. J. EVANS, *Monastic life at Cluny*, Oxford, 1931, p. 84). Guigo vermeed opzettelijk dat de liturgie voor de kas een lastpost zou worden, zoals dit voor Cluny het geval was.

schillende *exercitia cellae*. Een van deze oefeningen is de handarbeid : hij bestaat uitsluitend of hoofdzakelijk uit copieëren en afwerken van boeken. Daar de geldelijke opbrengst van deze handarbeid uiteraard gering moest blijven en hij daarbij een betekenis had, welke helemaal buiten de economische sfeer valt die wij hier willen behandelen, kan een eenvoudige melding hier volstaan. We komen er trouwens weldra op terug.

De tweede categorie bewoners van de Kartuis zijn de *laici, quos conversos nominamus* (1). Onder leiding van de procurator leggen zij zich toe op de uitbating van het „domein”; zij zorgen voor de landarbeid, de veeteelt, enz. Zijn zij slechts de helpers van de echte Kartuiser die de monnik is, toch wordt ook hun geestelijk leven met grote zorg behartigd. Ook zij dienen de volledige armoede te onderhouden, — waarbij slechts enkele milderingen, door de aard van hun arbeid zelf meegebracht, worden voorzien, — zowel als de grootste eenzaamheid. Doch van hen hangt de exploitatie af van het domein, waarvan zijzelf en de monniken moeten leven.

Wat dit domein betreft, het is onmogelijk, enkel met behulp van de gekende oorkonden, zijn omvang nauwkeurig te bepalen. Wel kent men zijn primitieve kern, door Bruno aangelegd, o.a. door de gezamenlijke oorkonde van 9 December 1084 (2) en door die van Seguinus, abt van Chaise-Dieu, waardoor deze het Kartuiserdomein dat hem geschonken was geworden, toen de Grande-Chartreuse kort na het heengaan van Bruno werd opgeheven, weer teruggeeft aan de nieuwe nederzetting (3).

(1) Dit is de uitdrukking die Guigo herhaaldelijk gebruikte in zijn *Consuetudines* en ook b.v. in de *Vita Hugonis Gratianopolitani episcopi* (zie PL., CLIII, kol. 769) : „duos laicos, quos appellamus conversos, Andream et Guarinum.” De instelling der conversen was toen nog betrekkelijk jong. Zie hierover belangrijke inlichtingen bij K. HALLINGER, *op. cit.*, p. 522 vlg. en in het artikel van A. METTLER, *Laienmönche, Laienbrüder, Conversen, besonders bei den Hirsauern*, in *Württemberg. Vierteljahreshefte f. Landesgesch.*, 1935, dl XL, p. 201-253 (ons alleen bekend door de samenvatting ervan gegeven in het *Jahrb. für Liturgiewissenschaft*, 1941, dl XV, p. 460-461). Cfr verder nog J. O. DUCOURNEAU, *De l'institution et des us des convers dans l'ordre de Cîteaux*, in *Saint Bernard et son temps*, dl II, Dijon, 1928, p. 139-201; ID., *Les origines cisterciennes*, in *Revue Mabillon*, 1933, dl XXIII, p. 91 vlg. en J. B. MAHN, *L'ordre cistercien...*, p. 51 vlg., die op de twee eerste werken teruggaat. De Kartuisers ontleenden hun conversen-instelling aan de Italiaanse eremieten-instellingen. Te Fonte Avellana o.a. waren ze reeds in voege : cfr PETRUS DAMIANI, *De ordine eremitarum*, PL., CXLV, kol. 330.

(2) Oorkonde te lezen bij B. TROMBY, *Storia critico-cronologica e diplomatica de patriarca s. Brunone e del Cart. ordine*, 10 dln, Napels, 1773 vlg., dl II, app. LI; AASS., Oct., dl III, 1ste uitg., p. 504 vlg.; C. LE COUTEULX, *op. cit.*, dl I, p. 9-10. De datum van uitgifte van de oorkonde is die niet van de rechtsoverdracht welke reeds geschied was vóór Juli 1084. De bevestiging van de rechtshandeling door Hugo van Grenoble na te lezen bij B. TROMBY, *ibid.*, app. L; C. LE COUTEULX, dl I, p. 325 en H. LÖBBEL, *Der Stifter des Karthäuserordens, der hl. Bruno aus Cöln*, Munster, 1899, p. 113, n. 1.

(3) Tekst o.a. bij J. MABILLON, *Annales*, dl V, p. 269 en C. LECOUTEULX, dl I, p. 61 vlg. Datum : 1090.

Men weet ook dat deze primitieve kern door schenkingen en koop onder Guigo werd uitgebreid (1) en eindelijk dat paus Innocentius II, in 1133, al deze bezittingen bevestigde (2).

Wat zijn uitgestrektheid ook moge geweest zijn, alle bronnen zijn het er over eens om te bevestigen dat het domein, van economisch standpunt uit beschouwd, zeer afgezonderd en slecht gelegen was en voor een ruim deel weinig of niet vruchtbaar (3). Op de helling van de Westelijke Alpen gevestigd, bestond het uit rotsachtige bodem, die gedurende vele maanden van het jaar door sneeuw en hevige koude geteisterd werd. Het omvatte dus slechts zeer begrensde bebouwbare gronden, waarop nauwelijks de armtierigste graangewassen konden worden geteeld, evenals bossen, kleine, magere weilanden en een tamelijk overvloedige watervoorraad (4).

Zoals men ziet waren de bewoners van de Grande-Chartreuse op een schraal domein aangewezen om in hun onderhoud te voorzien. Ze waren bovendien nog door sommige opvattingen van morele aard bij de uitbating van hun domein ten achtergesteld. Immers zij aanzagen het als een strenge gewetensplicht „geen gerechtszaken in te spannen”, welke

(1) C. LE COUTEULX, *op. cit.*, dl I, geeft jammer genoeg slechts enkele brokstukken van oorkonden; spijtig laat hij alle plaatsnamen en concrete aangiften wegvallen. We vatten zijn gegevens samen : 1103, Guigo krijgt een dal, dat zich uitstrekt „a summis rupibus usque ad fluvium” (p. 148); 1106, schenking van een dal door rotswanden omsloten (p. 168); Guigo ontvangt „rupes” ten geschenke (p. 181); 1129, oorkonden van Guigo (p. 322-233), van de abt van Chaise-Dieu (p. 324), van de abt van Chalais (p. 324-325).

(2) In dato van II Kal. Januarii, indictione III, incarnationis anno 1133, vierde jaar van het pontificaat van Innocentius. Gedeeltelijke uitgave bij C. LE COUTEULX, *op. cit.*, dl I, p. 376. — Deze bevestiging vond plaats op het einde van Guigo's regering. Deze had paus Innocentius II, toen diens positie nog wankel stond, goed verdedigd. — Is niet vermeld bij JAFFÉ-WATTENBACH-LÖWENFELD, *Reg. pont. rom.*, Leipzig, 1885.

(3) *Cons.*, XIX, 1 : „consideret, quaesumus, quam arcta, quam dura, quam pene sterili maneamus in eremo...” *Cons.*, XX, 1 : „... in tam asperis et remotis et pene inaccessibilibus locis...”; *Cons.*, XLVIII, 5 : „... inter tantas nives et tam horrida frigora...” *Cons.*, LVII, 4 : „... in tali solitudine et inter tanta... frigora...” — „Ibi in arduo et admodum terribili promonterio, ad quod difficillimum et valde insolens iter ostenditur, — sub eo etiam praeruptissima vallis vorago dehiscit, — habitare diligens...” (GIBERT VAN NOGENT, *De vita sua*, p. 32). — „... locum, ipso quoque situ nubes supergressum coelisque contiguum ac ab omni penitus terrenorum inquietudine remotum...” (ALEXANDER, *Vita Hugonis episc. Lincolniensis* (opgesteld in 1212), PL., CLIII, kol. 931).

(4) In de oorkonde van 1084 (zie boven, p. 45, n. 2) leest men : „piscationem et venationem et avium captionem, ovium vel caprarum atque omnium domesticorum animalium pascua et transitum prohibemus” (aan anderen dan aan de Kartuziers). — Uit een andere oorkonde betreffende een geschil met de bewoners van het dorp Cartusia (C. LE COUTEULX, *op. cit.*, dl I, p. 396) blijkt dat men op de „praedicta alpem” hooi kon winnen : „et colligerunt ibi foenum”.

nadelige gevolgen er ook voor hen konden uit voortspruiten (1). Zij vermeden daarbij angstvallig enig gebruik te maken van wat in hun ogen door zonde zou kunnen besmet geweest zijn (2). Eindelijk hielden zij er, op gebied van de eerlijkheid in de handel, zeer nauwgezette opvattingen op na die hun t.a. door de *Regula sancti Benedicti* werden ingegeven (3).

Niettemin slaagden zij erin, hoofdzakelijk door een rationele uitbating van hun domein, de balans van hun inkomsten en uitgaven in evenwicht te houden. We geven hier, nogmaals volgens de bronnen, enige losse aantekeningen.

De bewoners van de Grande-Chartreuse vonden hun voornaamste bron van inkomsten in het kweken van dieren, van geiten, maar vooral

(1) GUIGO (*Meditationes*, n. 170, uitg. A. WILMART, *Le recueil des pensées du B. Guigue*, in *Etudes de philosophie médiévale*, dir. E. GILSON, dl XXII, Parijs, 1935, p. 96) zegt : „het is een grote gerechtigheid zich niet te verdedigen”. — „Hebt gij in een proces het recht aan uw zijde, laat U dan deze rechtvaardigheid zelf voldoende zijn, en zoek niet naar iemand die op uw zijde zou staan, tenzij het hem baat kan bijbrengen, of voordeel aan uw tegenstrevers, zodat deze laatsten er toe zouden overhellen in de rechtvaardigheid van uw zaak hun aandeel te nemen. Wie rechtvaardig oordeelt, bewijst een dienst aan wie een zaak op een onrechtvaardige wijze zou hebben gewonnen. Hij dwingt ze immers tot rechtvaardigheid” (*Medit.*, 169, *loc. cit.*, p. 86). — Deze opvatting van Guigo werd door GIRALDUS CAMBRENSIS op dezelfde manier uitgelegd als door ons. Hij was door de hl. Hugo van Lincoln, oud-monnik van de Grande-Chartreuse, rechtstreeks ingelicht. In zijn *Speculum ecclesiae* (*Opera ...*, uitg. J. S. BREWER, dl IV, p. 252) zegt hij : „... si praedia ipsorum vel possessiones eis auferantur, si tolerabile est damnum, aequanimiter sustinent; sin autem in enormem nimis domus suae jacturam redundaverit, patrono suo domusque suae fundatori vel etiam episcopo diocesano, si forte defecerit, injuriam irrogatam et damnum ostendunt, quatinus per eorum alterutrum, citra ipsorum operam aut controversiam ulli movendam, id corrigatur, domuique sublatum restitatur”. En twee bladzijden verder spreekt hij weer over dit voorbeeld door de Kartuziers gegeven. Het „non resistimus” van *Cons.*, XLI, 4 moet o.i. bij deze gedachten aansluiten.

(2) Ter illustratie een klein verhaal : „quidam ruricolae villae Cartusiae ascenderunt praedictam alpem et collegerunt ibi foenum. Cum autem ad hoc prioris nostri, Guigonis scilicet notitiam pervenisset, misit de fratribus quosdam qui foenum collectum omnino disperserunt” (C. LE COUTEULX, *op. cit.*, dl I, p. 396). Guigo deed dit hooi weggooien, omdat het was verzameld door mensen die het „intra terminos” hadden gestolen en dienvolgens geëxcommuniceerd waren. Het was dus vrucht van zonde...

(3) *Regula s. Bened.* LVII, 11 : „ne aliquam fraudem praesumant...” Aan de „magister pastorum”, die al de handelsverrichtingen van het huis in zijn bevoegdheid had (*Cons.*, L, 1), gaf Guigo volgende aanbeveling (*Cons.*, L, 2) : „Ipso vero iuramenta, mendacia, fraudes et caetera quae talibus interesse solent negotiis, vitare praecipitur mala, sempiternamque animae suae salutem temporalibus rebus et commodis anteferre..” Cfr voor de mentaliteit van de Kartuziers tegenover gevonden voorwerpen, *Cons.*, LX, 1 : „Si intra terminos nostros aliquid inventum fuerit, ei protinus cuius est, si adest, sin autem procuratori redditur. Si autem extra terminos aliquid a nostris inventum fuerit fratribus, aut suo domino statim, si fieri potest, redditur, aut ei, per quem melius et fidelius reddi posse putatur, commendatur; alias intactum dimittitur”.

van schapen. Schapen leverden hun huiden, wol, vlees en melk op (1). Wat ze van dit alles zelf niet gebruikten, werd verkocht om eetwaren en noodzakelijke voorwerpen aan te schaffen. Benevens schapen en geiten, waren er op de Kartuis ook muil dieren voor het ploegen en voor het vervoer bestemd (2). Anderzijds waren er geen koeien, geen paarden, geen varkens, en waarschijnlijk ook geen kippen (3). Wel schijnt er mogelijkheid te hebben bestaan om in kleine mate binnen de *termini* vis te vangen (4).

(1) GUIBERT VAN NOGENT (*De vita sua*, uitg. G. BOURGIN, p. 34) : „... velleribus suarum, quas plurimas nutriunt, ovium, qualescumque suis usibus fruges comparare soliti sunt”. De Kartuiers verkochten dus schapenvachten om eetwaren te kopen. Alleenlijk de huiden of ook het vlees, de wol en het perkament ? of ook levende dieren ? ook kaas ? De schapen werden gemolken (*Cons.*, LXI, 3) en de melk tot kaas verwerkt in het kaashuis (*Cons.*, L, 2 : „domus in qua fiunt casei, quam vocamus arcellam”). Waarschijnlijk werd er geen boter gemaakt, welke toen in die streek niet verbruikt werd. Het vlees werd voorzeker verkocht, daar het de Kartuiers verboden was vlees te eten.

(2) *Cons.*, XIX, 1 : „nam et *sagmarios* nostros et oves extra mittimus hyematum”. Dit juist was een tekort in Guigo's inrichting. Hoe autarchisch hij zijn bedrijf ook wou inrichten, voor zijn dieren had hij geen weiland genoeg. *Cons.*, XIX, 1 : „... quippe quae [= pasturae] nec nostris sufficiunt animalibus, nam et *sagmarios* nostros et oves extra mittimus hyemandum”, en *Cons.*, LXI, 2 : „Cum ad hiemandum foras exeunt...” Cfr nog *Cons.*, LXXVI. Dit gebrek verplichtte hem aan enkele *conversi* op te leggen de dieren buiten het domein te leiden om daar de winter door te brengen. Wij menen dat de dieren daar uitbesteed werden. Zie echter in dit verband de mening van I. LE MASSON, PL., CLIII, kol. 673 en 749. Of er reeds ossen waren voor het ploegen, zoals later het geval zou zijn, blijkt niet uit de teksten. — „Praeterea stabilitum est, ut, quia certus est numerus habitatorum locorum nostrorum, certus etiam in animalibus et mercenariis haberetur et modus. Propter modestam igitur unitatem ubique servandam, statutum est, ut nulla ordinis nostri domus ultra 25 mercenarios nec ultra 1200 tam oves quam capras, exceptis hircis, nec ultra 12 canes, nec ultra 32 boves, ac 20 vitulos, nec ultra 6 *sagmarios* ulterius habeat” (*Statuta*, PL., CLIII, kol. 1129, A). Dit statuut moet nog vóór 1173 afgekondigd zijn. Het toont de weg die de wellicht onafwendbare evolutie, wat de domeininrichting betreft, reeds ver van de primitieve organisatie heeft afgeleid. Guigo kende slechts één „*puer mercenarius*” (*Cons.*, XL, 2). Nu zijn het er 25 geworden. De invloed van Cluny en Cîteaux heeft, ook wat het domein betreft, na Guigo diep ingewerkt. Maar dit wellicht een andere maal. — GIRALDUS CAMBRENSIS (*op. cit.*, dl IV, p. 251) „... circiter mille, nec plures nisi per dispensationem...” en (p. 250) : „... boves habere poterunt ad decem aratra...” gaat eveneens op latere toestanden terug.

(3) Ten minste volgens GIRALDUS CAMBRENSIS, *op. cit.*, dl IV, p. 250-251. — Wat de aanwezigheid van kippen betreft, daar wordt nergens over gerept. Wel eten de Kartuiers eieren (*Cons.*, XXXIII, 5 en LIV, 1), doch het waren waarschijnlijk vogel-eieren, in de wilde natuur opgeraapt. Bij de Kartuiers is geen spoor te vinden van verbod alle wijfjesdieren uit het domein verwijderd te houden, zoals bij de Grandimontensers het geval was.

(4) De oorkonde van Juli 1084 vermeldt : „*piscationem*”. — Vis werd door de Kartuiers gegeten (*Cons.*, XXXIII, 5); desnoods werd hij aangekocht (*Cons.*, XXXIII, 3).

Daar het domein, benevens de bossen en weiden, weinig bebouwbare grond bevatte, was de graan- en wijnteelt slechts zeer gering (1). Alleen kleine hoeveelheden haver (*Cons.*, LIII) en tarwe (*Cons.*, LIII) werden er gewonnen. Ook de wijngaarden brachten niet genoeg op om te voorzien in het nochtans zeer gering verbruik van wijn (*Cons.*, L, 2). Een moes- en een kruidtuin worden eveneens vermeld (*Cons.*, LXIII); hun opbrengst werd waarschijnlijk aangevuld door het plukken van wilde vruchten in het bos (2). De uitbating van dit alles was tenslotte weinig winstgevend en men begrijpt zeer goed de maatregelen die Guigo trof om het verbruik te beperken en zijn verlangen om aan het domein verbeteringen toe te brengen (3).

Wel kon hij nog rekenen op de kleine opbrengsten van het scriptorium of desgevallend van het houtsnijwerk van de monniken, op uitzonderlijke schaarse giften *in natura* (4), wellicht ook op een deel van het fortuin van enkele nieuw ingetreden (5). Alles samengenomen, was

(1) GUIBERT DE NOGENT, *De vita sua*, uitg. G. BOURGIN, p. 34 : „... terra rei frumentariae causa parum ab eis colitur”.

(2) In zijn *Meditationes*, n. 99, *op. cit.*, p. 84, herinnert Guigo aan de smaak van de abellanootjes en de moerbeien : „Avellanae et morae habent in seipsis unde appetantur...”

(3) *Meditationes*, n. 375, *op. cit.*, p. 141 : „De velden en de muren en de cellen en de weiden, de bossen en de wijngaarden en al de rest van deze, uw wereld, moeten inderdaad wensen, dat gij, Guigo, zoudt kunnen verwezenlijken wat gij aan plannen in het hoofd draagt. Uw wens is het immers, en gij spant er u voor in, verbeteringen aan te brengen aan elk van hen; gij voegt er aan toe wat zij nodig hebben en wat hun nuttig is, en gij vormt ze om tot iets beters...”

(4) „Wij aanvaardden geen geschenken van woekeraars [handelaars? Cfr een illustratie bij J. LESTOCQUOY, *Inbonesta mercimonia*, in *Mélanges Louis Halpben*, Parijs, 1951, p. 411 vlg.] en van geëxcommuniceerden” (*Cons.*, XL, 2). Dus wel van anderen? In elk geval, de Kartuziers bidden voor hun weldoeners (*Cons.*, XIV, 4). Nochtans drukt Guigo er tot tweemaal toe op, aan de geschenken geen belang te hechten en vooral er niet op te steunen om het getal van de kloosterlingen te vermeerderen (*Cons.*, LXXIX, 3). In zijn *De vita sua* (uitg. G. BOURGIN, p. 34), noteert GUIBERT VAN NOGENT volgend antwoord van Guigo : „nos... neque expensis nostris neque ecclesiae ornamentis [juist volgens *Cons.*, XL, 1] exterarum quippiam pecuniarum retinere delegimus...” „Wij verkiezen geen geld dat van buiten komt [d.i. van buiten de „termini” en niet door ons gewonnen] te aanvaarden...” Guigo wenst dus geen geschenken in geld, aanvaardt er echter *in natura*, wat blijkt uit het vervolg van Guibert's verhaal (*Cons.*, XLI, 5).

(5) Gedurende zijn proeftijd, behoudt de novice het volledig bezit van zijn geld en goederen : „suis omnibus integre usque ad diem professionis omnino reservatis” (*Cons.*, XXII, 5). Na zijn professie, kan hij de Kartuis begiftigen, is daartoe echter niet verplicht : „facultas sit... sua omnia quomodo vel quibus placuerit distribuendi libera tribuatur” (*ibid.*). — Het gebeurde soms wel dat de Kartuis op dergelijke manier werd begiftigd. Zó deed in 1108 Alcherius, samen met zijn zonen, een gift, ten voordele van een andere zoon Kartuizer. Maar Guigo blijkt er niet op uit geweest te zijn om door de familiën van zijn kloosterlingen voordelen te bekommen... Dit scheen hem een gevaarlijke toegeving aan de *cupiditas*.

het voor hem geen gemakkelijke taak met de opbrengsten de vele onvermijdelijke uitgaven te dekken.

Een eerste post van uitgaven werd veroorzaakt door de aankoop van sommige onontbeerlijke waren, zoals wijn (*Cons.*, L, 2), vis (1), wellicht ook stoffen voor klederen, alaaam, enz., door het betalen van belastingen voor het malen van het graan en het bakken van het brood (*ibid.*) (2), en voor de huurgelden der stallen waar de dieren overwinterden (*Cons.*, XIX, 1 en LXI, 2). Verdere onkosten, en wellicht niet de geringste, sproten voort uit het onderhoud en de gedeeltelijke hernieuwing van de gebouwen. Deze waren vrij talrijk en omvangrijk. De *domus superior* omvatte een *claustrum*, een keuken en een refter (*Cons.*, XXX, 2), een kerk met koorgestoelte (*Cons.*, XLIII, 2) en 13 tot 14 cellen (3). Een omheining met toegangspoort (*Cons.*, XXX, 2) sloot alles af. De *domus inferior* had 16 tot 20 cellen (*Cons.*, L, 2), een gastenkwartier en een kerk (*Cons.*, XLII, 1), ook kapel geheten (*Cons.*, XLII, 4). Onder de exploitatie-gebouwen worden vermeld : schuren (*Cons.*, XLIX; L, 2), een kaashuis (*Cons.*, L, 2) en een opslagplaats (*cellarium*); er moesten natuurlijk ook stallen voorhanden zijn voor schapen en muil dieren.

Guigo was een ondernemend man. Hij hernieuwde haast geheel de gebouwen van het *domus superior* en van het *domus inferior*, wellicht o.a. om zijn nieuw opgevat plan van de cellenbewoning, één cel per persoon, tot uitvoer te brengen (4). Hij deed ook, in verband met het behoud van de eenzaamheid in de cel, een waterleiding plaatsen die de bewondering van zijn tijdgenoten afdwong (5). Niettegenstaande de kloosterlingen wellicht al de nodige arbeidskrachten hebben geleverd, — ook Guigo heeft steen gebakken en muren beschilderd (6), — zullen deze herstellings-

(1) *Cons.*, XXXVIII, 3 : vis werd slechts gekocht bij grote ziekte.

(2) Het graan werd gemalen op de gemene molens en het brood gebakken in de gemene ovens.

(3) De cellen („laboriose factae”, *Cons.*, LXIV, 2) zijn opgetrokken „per gyrum claustri”; de kerk „non longe a crepitudine montis” (GUIBERT VAN NOGENT, *op. cit.*, p. 33).

(4) Zie hierover *infra*.

(5) „Hic [= Guigo] aedificia superioris et inferioris habitacionis Cartusiae pene omnia vel nova construxit vel vetera renovavit et aque ductus lapideos labore admirabili et exquisitis ingeniis fecit” (*Chronique des premiers chartreux*, *op. cit.*, p. 126). — „Aquam autem tam haustui quam residuo usui, ex ductu fontis, qui omnium obambit cellulas et singulorum per certa foramina aediculis influit, habent” (GUIBERT VAN NOGENT, *op. cit.*, p. 33). — Graag hadden we iets meer vernomen over deze waterleiding. Ze wordt niet vermeld in B. BEFFET-R. EVRARD, *L'eau potable à travers les âges*, Luik, 1951. Over het probleem van de wateraanvoer in de middeleeuwse kloosters vindt men enige goede inlichtingen bij E. LESNE, *Histoire de la propriété ecclésiastique en France*, dl VI : *Les églises et les monastères, centres d'accueil, d'exploitation et de peuplement*, Rijsel, 1943, p. 45-47 : *Adduction de l'eau...*

(6) *Meditationes*, nr 407 (*op. cit.*, p. 152) en nr 365 (p. 138).

en hernieuwingswerken toch zwaar het budget van de Kartuis belast hebben.

Een laatste bron van uitgaven dient nog vermeld, nl. het verlenen van gastvrijheid en het geven van aalmoezen. Guigo had opgemerkt dat de gastvrijheid het budget van vele kloosters te zeer belastte (1). Door zijn eigen armoede-opvatting gedwongen, stelde hij paal en perk aan het ontvangen van bezoekers en aan het uitdelen van aalmoezen (*Cons.*, XIX en XX). Personen wilde hij wel de gastvrijheid verlenen, hun paarden voederen evenwel niet (*Cons.*, XIX, 1). Aan de armen schonk hij vrijgevig brood of wat anders, maar in de regel geen onderdak in 't klooster (*Cons.*, XX, 1). Deze maatregelen werden getroffen naar aanleiding van de grote toeloop van bezoekers, *frequentiam attendat hospitum* (*Cons.*, XIX, 1), enerzijds om de eenzaamheid van de kloosterlingen te waarborgen, anderzijds om deze niet te verplichten zelf te gaan bedelen, wat uitdrukkelijk door de Regel van St Benedictus verboden was en door de prior absoluut geweerd werd (2). Guigo was er zich van bewust dat hij, ook op dit gebied, tegen de Benedictijner traditie en tegen de handelingen van de meeste „nieuwe” stichtingen inging. Maar hij wist eveneens dat zijn opvatting over het Kartuiserleven alleen door deze strenge houding van de ondergang kon worden gered.

Dit waren, in grote trekken geschetst, de voornaamste bestanddelen van de economie van de Grande-Chartreuse ten tijde van Guigo. Alles was erop berekend door aanhoudende arbeid, aan een dertigtal bewoners, een zeer eenvoudig bestaan te verzekeren, dat hen zou toelaten hun levensideaal, de *vita solitaria*, te verwezenlijken. Ondanks de onvruchtbare grond waarop de Kartuizers zich hadden gevestigd, was de uitslag bevredigend: hadden ze geen overvloed, ze leden ook geen ontbering (3). Guigo mocht over zijn inrichting rechtmatig fier zijn (4).

(1) Over het belang van de organisatie der gastvrijheid in de middeleeuwse kloosters, zie de zeer belangrijke studie van E. LESNE, *op. cit.*, p. 96-184: *Le foyer d'accueil. Hospitalité et aumône*.

(2) *Regula sancti Benedicti*, LXVI, 15-20: „... vagandi foris quae omnino non expedit animabus eorum...”

(3) *Cons.*, LI, 5: „Nostrum quaecumque vile propositum, penuriam, Deo gratias, raro sentit aut abundantiam”.

(4) *Cons.*, IV, 7: „Wie weet wat onze Kartuis ons kost, zal zich niet afvragen wat wij met ons overschot uitrichten. Hij zal er alleen over verwonderd zijn, dat wij rond komen...” — Onlangs verscheen over de armoede-opvattingen van de Kartuizers een artikel van B. BLIGNY, *Les premiers Chartreux et la pauvreté*, in *Le Moyen Age*, 1951, dl LVII, p. 27-60. Na een overzicht van de betekenis der armoede voor het christendom (p. 28-35) onderzoekt deze auteur de getuigenissen, die de Kartuizers over haar in oorkonden hebben nagelaten, en de oordelen die Guibert van Nogent en Petrus Venerabilis hebben uitgesproken (p. 35-38); daarna ondervraagt hij de wetgevende teksten van de Grande-Chartreuse (p. 39-45) en eindelijk enkele geestelijke geschriften (p. 45-51).

3) Het apostolaat van de arme eenzaamheid. — Wat totnogtoe over het Kartuizerleven is betoogd, zou de indruk kunnen wekken dat de Kartuizer, te uitsluitend om eigen zaligmaking bekommerd, geenszins bezorgd was om de evennaaste. Het zou er kunnen naar lijken dat hij, benevens de *amor Dei, propter quem ferri et fieri omnia debent* (*Cons.*, LXXIX, 3), geen aandacht schonk aan Christus' woord door Benedictus hernomen: *diligere... proximum tamquam seipsum* (*Regula*, IV, 4). Geen oordeel zou evenwel onjuister wezen. Zijn bekommernis om de evenmens moet echter op haar beurt begrepen worden in verband met de hele levenswijze zoals die door Guigo werd geschetst.

De Kartuizers konden onmogelijk aan armen- en aan gastenzorg doen, zoals andere kloostergemeenschappen het toentertijd deden (*Cons.*, XIX, 2), wyl ze er naar streefden, arm en eenzaam te leven (1). Om armen te kunnen steunen en om gasten te kunnen ontvangen zouden zij verplicht geweest zijn aan hun eigen opzet te verzaken (2). Guigo drukt zich immers aldus uit: „De Kartuizer is niet naar de woestijn gekomen om er voor een tijdje zorg te dragen over de lichamen van zijn evenmens, maar vooreerst om er de zaligheid van zijn ziel voor eeuwig te verzekeren” (*Cons.*, XX, 1). Deze uitlating wordt onmiddellijk a.v. aangevuld: „Het kan hierom niemand verwonderen dat wij eerder als onze huisvrienden beschouwen diegenen die hier aankomen daartoe aangespoord door bekommernis om hun ziel, dan diegenen die ons bezoeken enkel uit bezorgdheid om hun lichaam, en dat wij aan de eersten grotere tegemoetkoming verlenen”. De houding van de Kartuizer tegenover de buitenwereld moet dan ook begrepen worden uit de vaste wil de armoede en de eenzaamheid te beveiligen, en uit de diepe overtuiging dat het geestelijke

Ten slotte tracht hij de betekenis der Kartuizer-armoede te omschrijven, en legt hij de nadruk op de spirituele betekenis die Bruno's volgelingen haar toekenden (p. 51-60). Wij willen er ons van onthouden hier deze studie, waar lezenswaardige bladzijden in voorkomen, in haar bijzonderheden te bespreken. De auteur heeft een voorliefde voor bespiegelingen. De feiten, die wij in dit hoofdstuk uiteenzetten, laten echter niet steeds toe hem hierin te volgen. Van de Kartuizer-documentatie zijn hem t.a. enkele stukken ontsnapt. Hij kent b.v. Guigo's *Meditationes* slechts langs Migne en niet in de veel rijkere uitgave van A. Wilmart. Aan de brief van Willem van Saint-Thierry tot de Kartuizers van Mont-Dieu gericht hecht hij te grote betekenis. Willem was een Cisterciënser die op meerdere punten het Kartuizer-ideaal niet begrepen had.

(1) Betreffende de houding tegenover de gasten aangenomen te Cluny is een uitspraak van UDALRICUS, *Consuetudines Cluniacenses*, in PL., CXLIX, kol. 638, leerrijk: „... experiatur illud gregorianum quod hospites non solum sunt invitandi sed etiam trahendi”. De zelfde schrijver noteert hoe, het jaar waarin hij schrijft bij de ingang van de vasten, 250 varkens „in Christi nomine” verdeeld werden tussen de duizende bedelaars die, naar jaarlijkse gewoonte, zich op die tijd hadden aangemeld (*op. cit.*, kol. 753). Een evenwaardige aalmoes zou voor een instelling als de Grande-Chartreuse de economische ondergang hebben veroorzaakt.

(2) Uitvoerig en overtuigend zet Guigo dit standpunt uiteen in *Cons.*, XIX en XX.

de voorrang heeft op het tijdelijke. De hulp aan armen verleend, blijft beperkt tot het uitdelen van wat door het eigen dagelijks gebruik niet wordt vereist. En dit wordt dan nog vooraf ter beschikking gesteld van geestelijken en geestelijke instellingen die gebrek lijdten (*Cons.*, XX, 5). Wat hierna overblijft, wordt aan huis bezorgd bij armen uit de naburige dorpen, dit om te verhinderen dat de eenzaamheid van de Grande-Chartreuse door de in de buurt levende bevolking zou gestoord worden (*Cons.*, XX, 6). De armen die zich bij de poort aanmelden, worden niet afgewezen : zij ontvangen brood of ander voedsel (*Cons.*, XX, 1). Onderdak echter, dat zij gemakkelijk in de omgeving kunnen vinden, wordt hun slechts zelden verleend.

Grotere betekenis kreeg voor de Kartuizer de gast die, om geestelijk heil bezorgd, kwam aankloppen. Het apostolaat betreffende deze *hospites* had reeds onder Guigo een felle uitbreiding genomen, *frequentiam attendat hospitum* (*Cons.*, XIX, 1). Deze gasten werden nochtans niet feestelijk behandeld. „We ontvangen deze personen; we bereiden hun een bed voor, gelijk aan het onze; we zetten hun de spijsen voor die we zelf nuttigen. Hun paarden kunnen we bij gebrek aan middelen onmogelijk voederen” (*Cons.*, XIX, 1). Talrijke personen van aanzien hebben in die omstandigheden op de Grande-Chartreuse verblijf gehouden. Bernardus vond er de inspiratie voor zijn *De diligendo Deo*; Petrus Venerabilis kwam er opbeuring zoeken toen het hem weer eens te zwaar viel alle zorgen alleen te dragen; Raynald, aartsbisschop van Reims, Odo, abt van Saint-Remi te Reims, kardinaal Aimericus vonden er op hun beurt geestelijke sterkte; de hl. Hugo van Grenoble verbleef er herhaaldelijk; de hl. Petrus van Tarentaise werd er eveneens geregeld aangetroffen. Ook leken werden er ontvangen, zoals blijkt uit het bezoek van de graaf van Nevers, waarover Guibert van Nogent nieuws wist te berichten. Al deze gasten deelden ongetwijfeld in het goede dat de Kartuizers bezaten (*Cons.*, XIX, 3) en zij lieten ook niet na de *exercitia spiritualia* na te volgen (1). Zij verspreidden de faam van de Kartuis : het is immers enkel door hun toedoen dat de levenswijze van de Kartuizers werd bekend gemaakt, wat dan verder aanleiding gegeven heeft tot het overnemen door andere kloosters van de *Consuetudines*, en meteen tot het ontstaan van de Kartuizerorde.

(1) Wellicht mag er hier terloops aan herinnerd worden dat ook de *Consuetudines* van Guigo reeds de term *exercitia spiritualia* aanwenden (cap. XXIX, 3), welke, dank zij de hl. Ignatius van Loyola, een zo ruime verbreiding zou kennen. Over de invloed die de Kartuizer Ludolf van Saksen op de *Exercitia* van Ignatius heeft uitgeoefend, cfr E. RAITZ VON FRENTZ, *Ludolphe le Chartreux et les „Exercices” de S. Ignace de Loyola*, in *Mélanges Marcel Viller*, Toulouse, 1949, p. 374-388.

Onder de verschillende vormen van apostolaat (1) die door de Kartuziers werden beoefend, heeft echter geen meer de aandacht getrokken dan het schrijfwerk dat zij verrichtten. Het is immers voornamelijk langs hun *scriptorium*-activiteit om dat zij de belangstelling van de mediaevisten hebben gewekt (2). Niet steeds echter is hun liefde voor het boek in het organische verband van hun leven gewaardeerd geworden (3).

Een reeks aaneensluitende bedenkingen ligt er aan de grondslag van. De eerste is dat de monnik, die een echte monnik wil zijn, leven moet, als de geringe man, van de arbeid zijner handen, zoals Benedictus het ideaal had omschreven (4) en zoals het grote voorbeeld der Kartuziers, Hiëronymus (5) het na Paulus (6) had toegepast. De tweede is dat er voor de Kartuzier, die tot elke prijs zijn eenzaamheid moet beveiligen en dus

(1) Daar we ons beperken tot de meer uiterlijke vormen van het Kartuzierleven, blijven wij b.v. niet stilstaan bij het apostolaat van het gebed, dat de Kartuziers wensten uit te oefenen. Uit de hagiographische bronnen, uit de *Consuetudines* (cap. XIX, 3, XX, 1; XLI, 4) en voornamelijk uit de *Meditationes* zouden enkele treffende passages kunnen aangestipt worden. Uit de *Meditationes* willen wij er toch een paar aanhalen (n. 108, uitg. A. WILMART, p. 86-87). Illustreren ze dit apostolaat, ze typeren meteen de mens. Guigo spreekt tot zichzelf: „Wanneer ze willen dat Gij voor iemand bidden zoudt, dan zeggen ze U: „Hij is zo heilig. Hij is zo goed”. Het is als bracht men een zieke naar een geneesheer, met de woorden: „Genees hem, verzorg hem. Hij is zo gezond.” Of zeggen zij U dat wellicht, opdat Gij om die woorden hoop op zijn redding zoudt verwerven?” — „Nog wordt er U gezegd: „Bid voor hem, want hij heeft U goed gedaan”; liever had ik dat men zei: „Want hij heeft mij kwaad gedaan”. Dan immers heeft hij mijn gebed vandoen. Gezonden hebben geen geneesheer nodig, wel echter de mensen met wie het slecht gesteld is. En ook hierom had ik dat nog liever, omdat, naar het Evangeliewoord (*Mt.*, V, 45), de man die bemint wie hem kwaad deed, zoon van God mag heten.”

(2) In dit verband kunnen onder meer aangehaald worden: P. LEHMANN, wiens artikel *Bücherliebe und Bücherpflege bei den Karthäusern*, in *Miscellanea F. Ehrle*, dl V, Rome, 1924, p. 364 vlg. aan het uitgangspunt van meerdere onderzoekingen betreffende de Kartuziers staat, en J. DE GHELLINCK, die in een van zijn laatste artikelen handelde over *Les catalogues des bibliothèques médiévales chez les Chartreux et un guide de lectures médiévales*, in *Mélanges Marcel Viller*, Toulouse, 1949, p. 284-298.

(3) Alles willen verklaren door de stilzwijgendheid, zoals F. VON MILKAU, *Handbuch der Bibliothekswissenschaft*, dl III, Leipzig, 1940, p. 198, het doet, is geen uitleg geven. Ook de Benediktijnen waren verplicht te zwijgen. Het voorschrijven van een *silentium perpetuum*, op het generaal Kapittel der Benedictijner-abten te Reims, in 1131-1132 gehouden (zie de teksten bij U. BERLIÈRE, *Documents inédits...*, Maredsous, 1894, p. 93, 95 vlg. en 106 vlg.), heeft in geen enkele van de betreffende abdijen enige invloed gehad op de *scriptorium*-arbeid. Het interesse der Grande-Chartreuse voor schrijfwerk gaat veel dieper.

(4) „... quia tunc vere monachi sunt, si labore manuum suarum vivunt, sicut et Patres nostri et Apostoli”, *Regula*, cap. XLVIII.

(5) Zie p. 38, n. 2.

(6) Hiëronymus maakt zelf reeds, in de daareven vermelde tekst, op Paulus beroep.

zijn cel nooit mag verlaten, om b.v. op het veld te werken zoals de oude monniken of zelfs de Italiaanse eremieten van Camaldoli dat deden, een arbeid dient gezocht, die op de cel zelf kan worden verricht. In aansluiting bij een oude traditie, die schrijven voor een lichamelijk werk en voor echte handarbeid aanzag (1), werd dan *scriptorium*-arbeid voor de Kartuizer verkozen. Een derde bedenking was dat het verspreiden van nuttige geschriften hoogst verdienstelijk werk was. Nu de Kartuizer wegens de eenzaamheid en de stilte waarin hij leven moet, geen apostolaat door het woord, door armenzorg of ziekenverpleging kan verrichten, valt zijn handenarbeid heel gelukkig samen met het hulpmiddel van zijn apostolaat : het vermenigvuldigen van goede geschriften en het verzorgen van alles wat hiermede in betrekking staat.

Elk van deze grondgedachten zou aanzienlijk kunnen worden uitgebreid, maar in het kader van deze uiteenzetting kan hieraan niet gedacht worden. Het moge voorlopig volstaan de twee eerste hier nader te hebben bepaald en één woord meer te zeggen over de derde.

Voor Guigo is het boek de „eeuwigheidsspijs” van de zielen (*Cons.*, XXVIII, 2-4). Daarom wordt er in de Kartuis een zo grote zorg besteed aan het bewaren en het vervaardigen van boeken. De Kartuizer die niet mag prediken met het woord, zal dan door de arbeid van zijn handen het woord Gods verkondigen. Ieder boek dat hij overschrijft is een verkondiger van de waarheid meer. Door elk van die boeken worden mensen van de dwaling teruggevoerd tot de waarheid, worden andere tot vooruitgang in het katholieke geloof geleid, worden tallozen tot berouw over hun zonden en gebreken aangezet, en tot het verlangen aangespoord van

(1) Op de evolutie van de handenarbeid bij de monniken moeten we hier niet verder ingaan. Goede bladzijden er aan gewijd treft men o.m. aan bij U. BERLIÈRE, *L'ascèse bénédictine des origines à la fin du XIIe siècle. Essai historique*, Maredsous, 1927, p. 250 vlg. en in het Nederlands bij M. VAN ASSCHE, „*Divinae vacare lectioni*”. De „*ratio studiorum*” van St Benedictus, in *Sacris erudiri*, 1948, dl I, p. 30 vlg. Reeds sommige uitspraken van de „Woestijnvaders” hadden de landarbeid minder geschikt geheten, zie o.a. R. DRAGUET, *Les Pères du Désert*, Parijs, 1950, p. XL. Wanneer Guigo, in het spoor tredend van Hiëronymus en Cassiodorus, schrijfwerk als handwerk voorschreef, was hij hierin reeds voorafgegaan door een lange Benedictijner-traditie, die landarbeid had laten staan als voor monniken minder geschikt. De ontwikkeling van de liturgie had t.a. de nodige tijd niet meer gelaten om de steeds uitgebreider wordende domeinen eigenhandig te bewerken. De ploeg had plaats gemaakt voor de pen, — zo drukte Petrus Venerabilis zich nog uit in een brief, die invloed vertoont van zijn vrienden de Kartui- zers, — *pro aratro convertatur manus ad pennam* (PL., CLXXXIX, kol. 97). Deze evolutie gaat echter niet, zoals M. VAN ASSCHE, *loc. cit.*, meent, op de letter van Benedictus' Regel terug. Wanneer Cîteaux de letterlijke beoefening van deze Regel wil hernemen, wordt niet naar de pen, maar naar de ploeg gegrepen. Er werd eenvoudig gepoogd een traditie die, met Cassiodorus, Ferreolus en anderen, schrijfwerk voor het beste handwerk aanzag, in Benedictus' teksten over de *labor manuum* binnen te smokkelen.

het eeuwige vaderland. *Manibus praedicare* : het apostolaat van de pen, daaraan kan de arme eenzame zich volop toewijden.

Op dit centrale punt : de verplichting tot handenarbeid, wiens opzet het is producten van de geest te vermenigvuldigen en te verspreiden, is Guigo schatplichtig tegenover Cassiodorus' *De institutione divinarum litterarum* (1). Wegens de betekenis van deze ontleening van woorden én van geest, moeten we hier vooruitlopen op wat logischerwijze in het derde deel van onze uiteenzetting, — de bronnen der *Consuetudinès*, — zou hoeven besproken te worden. Laten wij eerst aan de afhankelijkheid van Guigo tegenover Cassiodorus herinneren en daarna aantonen dat ook diens geest in de Grande-Chartreuse is overgewaaid.

De teksten zijn duidelijk : Guigo paraphraseert Cassiodorus.

CASSIODORUS, *De institutione divinarum litterarum* GUIGO, *Consuetudines*, XVIII 3-4, PL., LXX, kol. 1144 vlg. : PL., CLIII, kol. 693-696 :

„Ego tamen fateor votum meum, quod inter vos quaecumque possunt corporeo labore complere, antiquariorum [= copiïst] mihi studia, si tamen veraciter scribant, non immerito forsàn plus placere, quod et mentem suam relegendo Scripturas divinas salubriter instruent et *Domini praecepta* scribendo, longe lateque disseminent. Felix intentio, laudanda sedulitas, *manu hominibus praedicare*, digitis linguas aperire, salutem mortalibus tacitum dare et contra diaboli subreptiones illicitas calamo atramentoque pugnare. *Tot enim* vulnera Satanas accipit *quot* antiquarius Domini verba describit. Uno itaque loco situs, operis sui disseminatione per diversas provincias vadit. In locis sanctis legitur labor ipsius, audiunt populi, unde se *a prava voluntate convertent* et Domino pura mente deserviant. Operatur absens de opere suo. Nequeo dicere vicissitudinem illum de tot bonis non posse percipere, si tamen non cupiditatis ambitu, sed recto studio talia nascatur efficere...”

„... libros quippe tamquam sempiternum animarum nostrarum cibum cautissime custodiri et studiosissime volumus fieri, ut, quia ore non possumus, *Dei verbum manibus praedicemus*. Quot enim libros scribimus, tot nobis veritatis praecones facere videmur, sperantes a Deo mercedem pro omnibus, qui per eos, vel ab errore correcti fuerint, vel in catholica veritate profecerint, pro cunctis etiam qui vel de *suis peccatis et vitiis compuncti*, vel ad desiderium fuerint patriae coelestis accensi.”

Het tekstverband van de passage uit Cassiodorus noopt er toe te besluiten dat het schrijfwerk, waarover de prior diens opvatting deelt, inderdaad ook voor hem : *labor manuum* heette. Heeft hij dan Cassiodorus' woorden *corporeo labore, operis disseminatio, labor ipsius, operatur... de opere*

(1) De invloed van Cassiodorus op de Middeleeuwen zouden wij liever ietwat hoger aanslaan dan M. VAN ASSCHE, *op. cit.*, p. 24, het doet.

suo, manu ... praedicare, enz. niet alle overgenomen, de instrumenten die hij op de cel laat komen, betreffen enkel dat werk. Behoudens het uitzonderlijke geval (*raro valde*) van de monnik, die *alterius artis* zou zijn en dan de instrumenten van zijn eigen vak beschikbaar heeft, ontvangen immers alle Kartuizer-monniken het volledig stel schrijfbenodigdheden op hun cel, dat wij boven hebben opgesomd. Ook het *dolabrum*, waaraan Guigo slechts naderhand herinnert en dat eveneens *ad opera* is bestemd, houdt hiermede verband (1). Andere instrumenten waarmede een handwerk zou kunnen verricht worden, worden door de prior aan zijn monniken niet beschikbaar gesteld. Ander handwerk dan schrijfwerk heeft hij dus niet voorzien. Wanneer hij dan, *Cons.*, XXXII, het verbeteren van handschriften en het inbinden ervan onder één woord, *tali opere* laat schuilgaan, bewees hij andermaal op Cassiodorus terug te gaan (2) en met hem in te stemmen. Het patronaat van Hiëronymus moet ook hier weer ingeroepen worden (3). Petrus Venerabilis, die dikwijls op de Kartuis kwam, staaft heel dit betoog, wanneer hij aanstipt dat het handwerk van de Kartuisers *maxime in scribendis libris* bestond (4). Op het einde van de XIIe eeuw zou Adam van Dryburgh een eensluidend en uitvoerig getuigenis van de onveranderde Kartuizer-traditie geven, en het schrijfwerk een onsterfelijk werk heten, een werk dat niet voorbijgaat, maar blijven zal (5).

(1) *Dolabrum* is een ijzeren werktuig : „... ferramenta : ... dolabrum ...”, zegt *Cons.*, LVII, 4. Tussen de verschillende mogelijke betekenissen komen enkel die van houtbeitel of houtschaaf in aanmerking. Het was een ijzeren blad met brede scherpe snede op de top en in een houten handvat gezet, of schuin in een langwerpige houten blok gestoken, ongeveer zoals onze schaaf. Het werd gebruikt *ad opera*, en meer bepaald voor het afsteken of afschaven der houten berderen, welke bij het inbinden van een handschrift werden aangewend. Deze betekenis wordt door de Kartuizer-traditie bevestigd. De *Statuta antiqua*, dl II, cap. XVIII, drukken zich nog uit a.v. : „Ille autem qui ligat libros, si scit et potest, *dolat* postes...”

(2) Cassiodorus, *De institutione christiana*, cap. XXX, PL., LXX, kol. 1145, schrijft ook het fijne verzorgen van de boekband voor.

(3) „Scribebant libros ut et manus operetur cibos...”, *Ep. 125 ad Rusticum*, uitg. I. HILBERG (*Corpus script. eccl. lat.*, dl LVI), Wenen, 1910, dl III, p. 131.

(4) „... more antiquo Aegyptiorum monachorum, singulares cellas perpetuo inhabitant, ubi silentio, lectioni, orationi atque operi manuum, maxime in scribendis libris irrequieti insistunt.” *De miraculis*, l. II, XXVIII, PL., CLXXXIX, kol. 945. Dit werk is geschreven na het opstellen der *Consuetudines* van Guigo. Het geeft op deze plaats de kennis weer van het Kartuizerleven die de schrijver op de Grande-Chartreuse zelf heeft kunnen opdoen.

(5) Adam werd rond 1187 Kartuizer. In zijn *De quadripartito exercitio cellae* (PL., CLIII, kol. 881) zegt hij : ... „hoc quidem scire debes tu, qui habitator cellae es... ut operi manuum, horis et temporibus constitutis, prout licet, decet et expedit, insistas...” Welk werk ? Het werk dat de prior u oplegt... „Porro si ita providerit prior, unum est cui in operatione specialiter intendere debes, ut videlicet et scribere discas... et ... ut scribas. Hoc quodammodo opus, opus immortale est...” Volgt dan een hooggestemde

Hoe werd dit werk verricht? Aan de hand van de instrumentenlijst van *Cons.*, XXVIII, 2, kan men de verschillende werkzaamheden nagaan, die de monnik in de beoefening van zijn apostolaat der pen verrichten moest. Het perkament dat elk, 's Zondags na de Nonen, ontving was reeds vooraf grof onthaard en ontvleesd. Met het *scalpellum* werd het dan in de cel verder afgewerkt. Hierna werd het met krijtmeel (*cretam*) geschuurd; de *pumices duo* dienden daarvoor. Hierdoor werd belet dat de inkt bij het schrijven zou uitlopen en dat de pen door het te ruige vlies zou geschonden worden. Zo voorbereid werd het perkament met scheermessen (*novacula*) op de gewenste maten versneden. Met de linieerspeld (*punctorium*) werden de randprikken aangebracht, welke de afstanden tussen de lijnen zouden aanduiden, waarna in potlood, met behulp van liniaal (*regula*) of linieerraam (*postam ad regulandum*), de lijnen werden getrokken waarop het schrift zou komen te staan. Dit alles was nog maar het voorbereidend werk. Wanneer dan ook de pennen (*pennas*) versneden waren, kon het voornaamste een aanvang nemen: het overschrijven zelf, verricht op het *scriptorium*, de schrijfbank, die in elke cel aanwezig was. De boeken die moesten overgeschreven worden (*libros transcribendos*) had elke monnik 's Zondags ontvangen met het perkament, de inkt, de pennen en het krijt, voor de hele week (*Cons.*, VII, 9). De Kartouizer aan het werk moet men zich dus niet anders voorstellen dan de vele *scriptores* waarvan de afbeelding is bewaard gebleven; alleen zal zijn schrijfbank minder monumentaal zijn geweest en zijn instrumenten minder kostbaar. De armoede had ook op dit punt haar woord mee te spreken.

Over de handschriften zelf van de vroegste Kartouizer-*scriptoria* weet men nog maar zeer weinig. Uit het feit dat elke monnik de beschikking kreeg over twee inktpotten (*cornua duo*) (*Cons.* XXVIII, 2), kan men wellicht afleiden dat er, benevens de zwarte inkt voor de gewone transcripties, ook rode inkt voor de *tituli* van die teksten werd gebruikt. Of echter toen reeds, zoals tegen het einde van de XIIe eeuw, blijkens het getuigenis van Adam van Dryburgh, handschriften versierd werden, vermoedelijk met kunstige en kleurige initialen, en of er miniaturen werden in aangebracht (*libris... vel ornandis vel illuminandis...*) blijkt uit geen enkele plaats van de *Consuetudines*. De *Meditationes* echter lijken deze vraag positief te beantwoorden. In n. 365 verschijnt inderdaad een: *Ecce cum pingis...* (1). Het schilderen, waarvan hier sprake is, is zonder twijfel een

lof op het „schrijfwerk”. Kol. 883: „Attende tibi et operi manuum tuarum. Insta in illo. Hoc esse debet specialiter opus tuum ut... libris scribendis diligenter operam impendas”. — Adam beschrijft uitvoerig het vervaardigen van boeken (*op. cit.*, kol. 881): het voorbereiden (van perkament, inkt, linieëren, enz.), het schrijven, verbeteren, versieren, verluchten, inbinden, enz.

(1) Uitg. A. WILMART, p. 138: „Ecce cum pingis aut aliud aliquid tale facis, ad

naschilderen van bestaande voorwerpen. Mag dan hier de mening niet worden vooruitgezet als zou het versieren en verluchten van handschriften, dat op het einde van de XIIe eeuw gebruikelijk was, ook onder Guigo en door hem reeds werd beoefend? Was dit zo, dan volgde hij ook op dit punt Cassiodorus' voorbeeld na (1).

Eenmaal overgeschreven moest de tekst met grote zorg geëmend-deerd worden (2). Omdat dit waarschijnlijk het best bij voorlezing van het prototype geschiedde, werden hiervoor eenzaamheid en stilzwijgendheid, indien nodig, gemilderd (*Cons.*, XXXII). Hierna slechts konden de vellen worden ingebonden : met de priem (*subulam*) werden gaatjes gemaakt, waardoor de touwen geschoven werden; in de houten berderen, bij voorbaat reeds met het *dolabrum*, de houtbeitel, bewerkt, werden deze vastgemaakt; over de berderen heen werd dan het leder getrokken. Om deze verrichting nauwkeurig te laten verlopen, werd ook hiervoor toelating verleend het werk gezamenlijk te verrichten en, zo nodig, een woord te spreken (*Cons.*, XXXII).

Een laatste bezigheid bestond in het aanleren van het schrijversambacht. Slechts zelden, zegt Guigo (*Cons.*, XXVIII, 2), aanvaarden wij als monniken mannen die een ander ambacht uitoefenen. Aan allen, — het geval van een *frater alterius artis* uitgezonderd, — leren wij inderdaad, als het mogelijk is, te schrijven. Deze zin, die men soms verkeerd heeft begrepen, sluit in dat alle monniken, op de Kartuis aanvaard, er hebben leren schrijven, emenderen, inbinden, enz., volgens de gebruiken die er heersten. Hij sluit ook nog in dat, zoals Cassiodorus dat t.a. veronderstelt (3), een grondig onderwijs in de Latijnse taal gegeven werd. In dit verband ook lijkt het dat een ernstige studie van de teksten die moesten overgeschreven worden er plicht was, vermits het emenderen van het over te schrijven werk, desgevallend aan de transcriptie moest vooraf-

exemplum aspectae aliquando vel praesentis rei alterius hoc facis". Deze tekst kan even goed allusie maken op muurschilderingen in de kerken van de Kartuis als op miniaturen in handschriften.

(1) Deze had zelfs een reeks na te tekenen voorbeelden aangelegd, waarover hij, *op. cit.*, kol. 1145-1146, spreekt.

(2) Ook voor deze emendatie, evenals voor het zorgvuldig verbeteren van de af te schrijven teksten, gaf CASSIODORUS nuttige wenken, *op. cit.*, kol. 1145. PETRUS DAMIANI van wie Guigo op enkele punten afhankelijk is (zie : deel III), had ook deze correctiebekommernis : „... ex quibus nimirum codicibus nonnullos pro nostra possibilitate correximus...”, *De ordine eremitarum*, PL., CXLV, kol. 354. P. LEHMANN (*art. cit.*) heeft de emendatie in de latere Kartuisen op een zeer belangwekkende wijze behandeld.

(3) „Sed ne tanto bono, mutatis litteris, scriptores verba vitiosa permisceant, aut ineruditus emendator nesciat errata corrigere, orthographos antiquos legant... „*Op. cit.*, kol. 1145.

gaan. Zo vatte Guigo in feite persoonlijk zijn schrijverstaak op (1), en zo had Cassiodorus het hem voorgedaan. Wij menen dus dat de tijd aan de *opera* besteed, meteen een studietijd kon worden, die op het overschrijven moest voorbereiden. Het is t.a. opvallend dat in het Kartuizerdagprogramma geen studietijd is voorzien. De tijd aan de *exercitia spiritualia* gewijd, kon natuurlijk ten dele besteed worden aan de lezing van vrome geschriften, maar dit dan als voorbereiding tot het verdere gebed. De studie, door het schrijfwerk zelf opgedrongen, moest in de schrijftijd uitgemeten worden. Hierom menen we dan ook dat de *Statuta antiqua*, verre van te innoveren, zoals Dom A. Stoelen denkt, een bestaande gewoonte en noodzaak hebben uitgedrukt wanneer ze nuttige lectuur tijdens de arbeidstijd toelieten (2). Evenwel zou een overdrijving noodzakelijk het verdwijnen van de handarbeid met zich meebrengen.

De aandacht, die door al deze verscheidene, opslopende bezigheden werd vereist kon ook, al werden zij dan nog met apostolaatsdoeleinden verricht, een gevaar worden voor het essentiele dat de monnik zich had voorgesteld na te streven, de *amor Dei*. Om dit te verhinderen dringt Guigo er tot twee maal toe op aan, alle handwerk regelmatig door een kort gebed te onderbreken (*Cons.*, XXIX, 3).

Om de plaats van de arbeid in het leven van de monnik te leren begrijpen, volstaat het niet aan te tonen, welk werk hij verricht en met welke geest hij het doet. Er moet ook onderzocht worden hoeveel van zijn tijd hij er aan schenken moest. Dit nu was een merkkelijk deel van zijn dag. Met opzet had de prior het officie ingekort. De gestrengheid van het eremietenleven liet niet toe, zo drukt hij zich uit, lange tijd aan het reciteren van het officie te besteden (3). Zijn *antiphonarium* was van deze houding o.m. een treffend bewijs. Over de tijd die het officie en de uitzonderlijke Mis innemen, zijn we niet verder ingelicht. Indien we vijf uren officie aanvaarden, zoals in de vroege Benedictijnerkloosters, dan blijven we ongetwijfeld niet ver van de werkelijkheid verwijderd. Voor onze berekeningen moet nog tevens aangestipt dat het langste deel ervan, Metten en Laudan, altijd vóór zonsopgang werden gezegd; dat 's Winters ook Primen vóór zonsopgang, Completen na zonsondergang werden gebeden. Waaraan wordt de lange tijd, die dit dagbegin en -einde scheidt, besteed? Vooreerst aan het opzeggen van het dagofficie, dan aan geeste-

(1) Zie hiervoor de inleiding op zijn „critische” bewerking van Hiëronymus’ brieven, PL., CLIII, kol. 593-594. Daar verklaart hij tevens dat ook andere werken door hem op die wijze zijn behandeld geworden.

(2) „Porro a spatiis operi manuum deputatis utilitatem non intendimus excludere lectionis...”, I, 41, n. 20. Cfr A. STOELEN, *De oude dagorde van de Kartuijzers*, *op. cit.*, p. 202.

(3) „Institutionis eremiticae gravitas non sinit longa in cantandi studiis temporum insumi spatia... Ob hanc itaque causam quaedam de antiphonario auferenda seu brevian-da putavimus...” Tekst bij C. LE COUTEULX, *op. cit.*, dl I, p. 308.

lijke oefeningen en aan handwerk. 's Zomers wordt een *siesta* voorzien, als vergoeding voor de korte nachtrust. De handenarbeid beslaat *grosso modo* 's Zomers de duur tussen Prime en Vespers, 's Winters, die tussen Terts en Vespers (*Cons.*, XXIX, 3). Hierbij moet in aanmerking genomen worden, — we komen er verder niet meer op terug, — dat een deel van deze arbeid natuurlijk huishoudelijk werk betrof. De onafwendbare bezigheden van alle eenvoudige mensen bleven ook de Kartuizer niet gespaard: eten koken, haardvuur onderhouden, huisgerief en cel reinigen, klederen verstellen, waren de *opera servilia* of de *ad humilitatem spectantia officia* (1), die elke monnik voor zichzelf moest afhandelen. De eenvoud van het te bereiden maal en van de klederen, de kleine oppervlakte van de cel, — een vierkant gebouw van iets meer dan 4 m. zijde, — maakten dit werk alles samengenomen zeer weinig tijdrovend. Het allergrootste deel van de tijd aan handwerk toebedeeld, kon dus aan andere bedrijvigheden worden voorbehouden. Hoeveel bedroeg dat? Indien wij Guigo's uiteenzetting (*Cons.*, XXIX, 3) en die van Dom A. Stoelen goed begrepen hebben, dan blijkt het dat 's Zomers, $\frac{4}{6}$ van de tijd die niet naar het officie gaat, aan handwerk wordt besteed en $\frac{2}{6}$ aan *exercitia spiritualia*, terwijl 's Winters $\frac{3}{5}$ van die tijd aan handwerk, $\frac{2}{5}$ aan geestelijke oefeningen is gewijd. Wie naar het voorbeeld van Dom I. Le Masson, maar dan gedurende een gans jaar, de werkelijke zonnetijd op de Grande-Chartreuse met Guigo's gegevens over dageinde en -begin zou willen vergelijken, zou bij benadering kunnen uitrekenen hoeveel uren ongeveer dit grote deel van de Kartuizer dagorde bedroeg (2). Bij gebrek aan dit vergelijkingsmateriaal, kan enkel vastgesteld worden dat een groot deel van de beschikbare tijd aan handwerk, en dus aan het apostolaat van de pen was toegewezen. Duidelijker kon de rol van dit schrijfwerk in het leven van de Kartuizer dan ook niet worden aangetoond.

Nagaan hoeveel vellen per dag en per man de Kartuis kon opleveren, zal wel, zonder nieuwe gegevens, niet meer mogelijk zijn. 20 à 30 bladzijden van 20 lijnen voortbrengen per dag zal ongetwijfeld ook in *scriptoria* waar het perkament niet meer moest worden voorbereid, steeds grote

(1) GUIGO, *Vita Hugonis episcopi Gratianopolitani*, in PL., CLIII, kol. 770.

(2) Bij zijn commentaar op *Cons.*, XXIX, 1 bracht I. LE MASSON verslag uit over één dergelijke proef die hij op een heldere Novemberdag had gemaakt. Zij kan reeds een nuttige aanwijzing zijn, al zal de duur van het officie die hij vooropzet, overdreven zijn. De dagklaarte waarbij het mogelijk is een boek te lezen, eindigt kort na 18 uur en begint omstreeks 6 uur. Geven wij aan het dag-officie, de halve duur van het gehele officie, en aan dit laatste een volledige duur van 5 uur, dan blijven meer dan $9\frac{1}{2}$ uren voor geestelijke oefeningen en handenarbeid over. Uitgerekend naar de reeds aangegeven verhoudingen telde een 1-Novemberdag dus $5\frac{3}{4}$ werkuren en $3\frac{3}{4}$ uren voor geestelijke oefeningen bestemd.

uitzondering zijn gebleven (1). Drie *psalteria* overschrijven op twaalf dagen tijd, zoals Nilus de Jongere deed (2), was eveneens een topprestatie, — zijn biograaf zou ze anders niet hebben vermeld, — die buiten de gewone maten viel en eerder tot een gekrabbel moest leiden dan tot het *studiosissime* afgewerkt geheel dat Guigo vroeg (*Cons.*, XXVIII, 3). Wat hiervan ook zij, de handschriftenproductie der Grande-Chartreuse moet, gezien de tijd, die een tiental personen (3) er iedere dag konden aan wijden, bepaald zeer belangrijk zijn geweest. Dat de vraag naar perkament en leder er inderdaad groot was, blijkt tevens uit de schenking gedaan door Willem II, graaf van Nevers, naderhand zelf Kartuizer convers geworden in Portes. Zij bestond in een grote hoeveelheid rundsvellen en perkament, waarvan hij wist hoe onmisbaar die aldaar waren (4).

Een zo belangrijke copiïsten-bedrijvigheid veronderstelt natuurlijk de organisatie van een uitleendienst, waarbij de Kartuis handschriften ter transcriptie ontvangt en dan op haar beurt handschriften uitleent. Voor de critische uitgave van Hiëronymus' correspondentie heeft de prior deze brieven van overal laten komen : *undecumque quaesitas* (5). Over de ruildienst die tussen Cluny en de Grande-Chartreuse bestond licht een brief van Petrus Venerabilis ons in. Cluny bood enkele *vitae* in leen, één werk van Ambrosius, één van Hilarius, en beloofde een werk van Prosper van Aquitanië uit een bijhuis te laten komen. De Grande-Chartreuse werd verzocht een bepaald handschrift der brieven van Augustinus te willen zenden (6).

(1) Dit voorbeeld bij E. LESNE, *Histoire de la propriété ecclésiastique en France*, dl IV : *Les livres*, „*Scriptoria*” et bibliothèques, Rijsel, 1938, p. 376.

(2) Zie W. WATTENBACH, *Das Schriftwesen im Mittelalter*, Leipzig, 1896, p. 289 vlg.

(3) Niet altijd heeft de Kartuis het toegelaten ledenaantal bereikt. De procurator hield zich daarenboven niet met schrijfwerk, maar met de administratie onledig.

(4) „Boum tergora et pergamena plurima retransmisit, quae pene inevitabiliter ipsis necessaria esse cognovit.” GUIBERT VAN NOGENT, *op. cit.*, p. 34. Het ontvangen van geschenken in de vorm van benodigdheden en gereedschap voor het scriptorium, was aldus reeds door Guigo in de praktijk aanvaard. Het zou een lange traditie in de Orde blijven. In de tweede helft van de XVe eeuw zou b.v. Jacobus van Gruytroey het hem nog nadoen. Een nota van zijn hand verklaarde : „Dit boec heeft ghebonden brueder Jacobus van Gruytroey, arm Carthuser bij Luyck. Bidt om God voer hom. Ende Cristiaen sijn brueder heeft dat leder betaelt” (zie : P. VERHEYDEN, *Limburgsche boekbanden*, in *Limburg*, 1947, dl XXVI, p. 176 vlg. en L. INDESTEGE, *De boekband in de Nederlanden voor 1600. Een beknopt overzicht*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1951, dl XI, kol. 73-78). — Mag in dit verband, om der waarheids wille, aangestipt worden dat deze Kartuizer, evenmin als Guigo en als zovele andere, die door A. Bostius, P. Dorlandus of Th. Petreius onder de „*Carthusiensis ordinis viri illustres*” werden vermeld, van oordeel was dat de ware bescheidenheid het anoniemaat voorschreef, dat voor alle vrienden der Kartuziers het raadplegen van de schrijvers der Orde van de latere generaties zo bezwaarlijk maakt.

(5) PL., CLIII, kol. 593.

(6) PL., CLXXXIX, kol. 106.

De eersten die bij dit vele schrijven baat vonden, waren de Kartuizers zelf. Door hun inspanningen slaagden zij er in een prachtige bibliotheek samen te stellen. Reeds de zegslui van Guibert van Nogent hebben haar *ditissima* geheten (1). In het begin van de XIIIe eeuw werd door een goed ingelicht hagiograaf, zij het dan ook met een ongelukkig beeld, gesproken over „een zee van boeken”, die men op de Kartuis kon aantreffen (2). De waarde die het boek in hun levensideaal had aangenomen, gaf ook aan hun zorg voor het boek, — *sempiternum animarum nostrarum cibum* (*Cons.*, XXVIII, 3) en *opus immortale, ... non transiens sed manens* (3), — een diepere betekenis. Kreeg elk van de koster-bibliothecaris uit de bibliotheek (*de armario* : *Cons.*, XXVIII, 3) twee boeken mee, de grootste omzichtigheid en de grootste zorg werd hun betreffende het bewaren en het gebruiken er van op het hart gedrukt. Elk werd verzocht er zorg voor te dragen dat zij nooit door de rook van de haard, door stof of door ander vuil besmeurd zouden worden (4).

De Kartuizers waren echter niet de enigen om van deze *scriptorium*-arbeid te genieten. Aanzagen zij hun schrijfwerk als een apostolaat tot verspreiding van goede geschriften, dan is het zeker dat talrijke handschriften uit de Kartuis in andere klooster- en kapittelbibliotheken zijn terecht gekomen. Slechts na een grondig onderzoek van de bewaard gebleven producten der vroege Grande-Chartreuse, zal het mogelijk zijn dit punt zeer concreet te omschrijven. Vooraleer dit onderzoek ingezet wordt, kan echter aan het bestaan van deze „handel” niet in het minst getwijfeld worden.

Cassiodorus verzet er zich niet tegen, dat voor deze handenarbeid, die het geestelijke dient, een vergelding (*vicissitudinem*) zou aanvaard

(1) „... cum in omnimoda paupertate se deprimant, ditissimam tamen bibliothecam coaggerant. Quo enim minus panis huius copia materialis exuberant, tanto magis illo, qui nec perit, sed in aeternum permanet, cibo operose insudant” (*Op. cit.*, p. 22).

(2) ALEXANDER, *Vita Hugonis episcopi Lincolnensis* (PL., LCLIII, kol. 951): „Considerabat tantum ibi opportunitatem vacandi soli Deo. Cui negotio hoc praecipue videbatur adminiculari, *praedivosa scilicet librorum abundantia*, legendi facultas copiosa, orandi quies inconcussa”... — Toen Petrus van Tarentaise, O. Cist., naar de Kartuis kwam om er enige dagen te verblijven, werd Hugo, de latere bisschop van Lincoln, toen monnik in de Grande-Chartreuse, tot zijn dienst gesteld : „Si lectio recitari, si quaelibet sententia in tanto librorum pelago inquiri petebatur et inveniri, ad haec Hugo promptus erat” (*ibid.*, kol. 958).

(3) ADAM VAN DRYBURGH, *De quadripartita exercitio cellae*, PL., CLIII, kol. 881.

(4) GUIGO, *Cons.*, XXVIII, 3 : „... quibus [= libris] omnem diligentiam praebere jubetur, ne fumo, nec pulvere vel alia sorde maculentur.” Cfr PETRUS DAMIANI, *De institutis O. E.*, PL., CXLV, kol. 350 : „Praesertim libros sanctos ita custodiat, ut numquam manus super litteras teneat, numquam fumo nigrescere vel ignis ardorem permittat.”

worden (1). Al vinden we over deze vergoeding van de *scriptorium*-arbeid geen enkel spoor in Guigo's gewoonteboek, toch blijkt dit wel een door hem aanvaard principe te zijn geweest. Hijzelf beklemtoont slechts één aspect van het vruchtbaar resultaat door deze arbeid opgeleverd, *sperantes a Domino mercedem*. Uit zijn aanleunen bij Benedictus' principe, *si labore manuum suarum vivunt* (*Regula monachorum*, XLVII) en uit zijn afhankelijkheid van Cassiodorus, moet echter zonder twijfel besloten worden dat Guigo ook een materiële vergoeding voor de producten van de *scriptoria* zijner monniken in rekening bracht. Op dit punt worden wij t.a. door de Kartuiser-traditie der XIIe eeuw zelf voldoende ingelicht. Adam van Dryburgh, rond 1167 Kartuiser geworden, zegt toch dat dit handwerk eigenlijk maar weinig opbrengt, *quamvis fere nullus de opere manuum fructus provenerit* (2).

Wat brachten de Kartuisers op de markt? Het lijkt geen de minste twijfel dat de grote meerderheid van de vermenigvuldigde handschriften behoorden tot het domein van de liturgie, de Bijbel, de theologie, het kerkelijke en het monastieke recht, en de vroomheid. Van Guigo getuigt zijn biograaf dat het de *libri authentici*, op elk gebied, waren die zijn bijzonder interesse opwekten (3). Hijzelf verklaart dat hij werken van verschillende katholieke schrijvers, tot stichting van de gelovigen opgesteld, heeft verzameld en verbeterd, en dat o.m. de brieven van Hiëronymus zijn zorg hebben ontvangen (4). Zijn voorliefde voor deze Kerkvader laat ook vermoeden dat bij het aanleggen der lijsten van gezaghebbende auteurs diens *De viris illustribus* één der maatstaven is geweest. De invloed die Cassiodorus, zoals wij reeds zagen, op hem uitoefende, laat ons toe te denken dat ook de boeken die deze aanbeval of gebruikte, door Guigo gezocht en gewaardeerd werden. Een doorsnee-voorbeeld van de gewone belangstellingssfeer biedt dan ook ongetwijfeld de brief van Petrus Venerabilis aan Guigo gericht en die boven werd vermeld (5). Herhaaldelijk, en o.i. ten onrechte, heeft men echter betwijfeld, dat ook andere dan enkel vrome geschriften op de Kartuis werden gecopieërd. Guigo's aanleunen bij Hiëronymus en, op dit punt voornamelijk, bij Cassiodorus moest er ook hier toe leiden meer profane geschriften te waarderen en over te

(1) Aan „vicissitudo” geeft Cassiodorus hier inderdaad blijkbaar de bijbelse betekenis. Cfr *Prov.*, XIX, 17 : „... qui miseretur pauperis et retributiones reddet ei...”; *Is.*, LIX, 18 : „Sicut ad vindictam... et vicissitudinem inimicis suis...”; *Jer.*, LI, 6 : „... vicissitudinem ipse retribuet ei...”

(2) *De quadripartito exercitio cellae*, PL., CLIII, kol. 882.

(3) „*Libris quoque authenticis perquirendis, scribendis et emendandis studium infatigabile prebuit*”, uitg. A. WILMART, *op. cit.*, p. 126.

(4) PL., CLIII, kol. 593.

(5) PL., CLXXXIX, kol. 106.

schrijven. Hoe ver hierin is gegaan geworden laten wij liefst in het midden. Het feit zelf echter kan niet in twijfel worden getrokken. Spreekt de vroegste kroniek der Grande-Chartreuse niet duidelijk in die zin, wanneer ze van elke prior noteert of hij ook in de profane letteren enige bevoegdheid bezat (1)?

III. DE GENESIS VAN DE „CONSUE TUDINES”

Niets trachtte zich zo traditiegetrouw voor te doen als het middeleeuwse monachisme, waarbij men steeds op zijn hoede moest zijn voor het ergste zoniet het gevaarlijkste verwijt, de scheldnaam *novatores* (2). Het behoorde dus tot de goede tactiek een dergelijke aanval af te slaan door zich te beroepen op oudere en meer gezaghebbende voorgangers, dan diegenen waarop de tegenstrevers steunden. *Novatores* bekampten de gewoonten van Cluny uit naam van de Regel van St Benedictus; anderen weer gaven deze Regel gedeeltelijk op om zich bij de oudere Hiëronymus, de eremiet van Bethlehem, nauwer aan te sluiten. Ook de *canonici* vonden, om aan de Regel van Aken te ontkomen, een strengere en hoogstaander voorganger in St Augustinus. Kort nadien zochten kanunniken en dra ook monniken zichzelf en hun lezers er van te overtuigen dat hun levenswijze nog oudere en meer gezaghebbende voorbeelden kon aanvoeren, en dat zij de *vita apostolica*, de levenswijze van de apostelen zelf beleefden.

Wie een ogenblik de menselijke bekrompenheid over het hoofd kan zien, die in het opbod van dergelijke discussies onvermijdelijk tot uiting komt, zal getroffen worden door de drang naar echtheid en naar eerlijkheid, waaruit al deze houdingen feitelijk zijn voortgesprongen. Men wou zich, wat het ook kosten mocht, schikken naar het ideaal dat men meende opnieuw ontdekt te hebben in de gulden tijd, die het verleden steeds is geweest voor wie, van zijn eigen tijd, enkel maar de schaduwzijde wil zien.

De behoefte van elk ordestichter, ordeleider of -wetgever, om in het spoor te treden van een gezaghebbende traditie, is dienvolgens een essentiële eis van alle monachisme, die soms ten onrechte werd voorbijgezien en die zelfs in de geleerde discussies betreffende de oorspronkelijk-

(1) „Magister Bruno... litteris tam secularibus quam divinis valde munitus...”, *op. cit.*, p. 119; „Landuinus... litteris et ipse diuinis et humanis eruditus...”, p. 123; „Joannes... scolasticis studiis non multum exercitatus...”, p. 125; „Guigo... litteris secularibus et diuinis admodum eruditus...”, p. 126.

(2) Cfr b. v. „... hoc sanctae novitatis... ornamentum. Novitatem vero dico propter linguas nequam...” WILLEM VAN SAINT-THIERRY, *Epistola ad fratres de Monte Dei*, uitg. M. M. DAVY, n. 8-9, p. 72.

heid van de *Regula sancti Benedicti* niet door elkeen voldoende werd overwogen. Dit postulaat moest onderlijnd op het ogenblik dat zal getracht worden Guigo's aandeel in het tot stand komen van de *Consuetudines* aldus te distilleren, dat én aan de inspiratie van de traditie én aan de persoonlijkheid van de prior der Grande-Chartreuse zal toegekend worden waarop elk van beide aanspraak maken.

Hetgeen voor Guigo traditie was, moet op een dubbel plan gezocht worden : op het eerste plan staan zijn onmiddellijke voorgangers in de Grande-Chartreuse, met hun wijze van leven en van denken ; op het tweede plan staan zij wier leven of werken hem normatief toeschenen. Aan beide tradities voelt hij zich gebonden en zijn persoonlijk aandeel in de genesis der *Consuetudines* zal er in bestaan, de gegevens van deze dubbele overlevering uit te werken tot een geheel, waarin ook iets van hem zelf zou liggen.

A. — DE TRADITIE VAN HET MONACHISME. — De niet-Kartuizertraditie, waarop Guigo zich beroept, gaat terug op twee bij naam vermelde voormannen van het monachisme, Hiëronymus en Benedictus, en op verder niet bepaalde *libri authentici*. „Lange tijd, zegt Guigo, heb ik geen gevolg gegeven aan het verzoek van vrienden die me vroegen de *Consuetudines* der Grande-Chartreuse op te stellen. Ik was er inderdaad van overtuigd dat feitelijk alles wat wij hier aan religieuze gebruiken bezitten, teruggaat op de brieven van de hl. Hiëronymus, op de Regel van St Benedictus en op andere ter zake gezaghebbende schriften” (1). Deze verklaring laat aan duidelijkheid niets te wensen over. De prior maakt noch voor zichzelf, noch voor zijn voorgangers, enige aanspraak op welke oorspronkelijkheid ook. Hij is er van overtuigd dat praktisch alle punten tot een vooraf bestaande traditie zijn terug te brengen. De eenvoudige oprechtheid van deze uitspraak kan er ons ongetwijfeld van ontslaan alle teksten op te sporen, welke Guigo bij zijn opstel als bronnen zou kunnen hebben benut. De voornaamste punten aan te stippen en wellicht op enkele nieuwe gegevens de aandacht te vestigen, moge in het kader van deze uiteenzetting, voorlopig althans, volstaan.

Hiëronymus wordt allereerst vermeld. Dit wekt geen verbazing. Guigo schatte hem inderdaad zeer hoog (2). Hij waardeerde voornamelijk

(1) *Cons.*, proloog, 2 : „A quo negotio rationabilibus, ut putamus, de causis diu dissimilavimus, videlicet quia vel in epistolis beati Hieronymi, vel in Regula beati Benedicti, seu in caeteris scripturis [andere handschriften hebben : caeteris libris] authenticis, omnia pene quae hic religiose agere consuevimus contineri credebamus”.

(2) In zijn *Ad Durbonenses fratres* heet hij hem : „tantus vir” (PL., CLIII, kol. 591).

in hem de geleerde kluizenaar van het Heilig Land, en deze bewondering bracht er hem toe een „critische” uitgave van diens brieven te bezorgen (1). Op het plan der monastieke traditie was Hiëronymus daarenboven een ouder en meer gezaghebbend vertegenwoordiger dan Benedictus. Hij stond dichter bij de Woestijnvaders, wier levenswijze in Rome en in het Heilig Land navolgers had gekend, vóór dat Benedictus één van de mogelijke aanpassingen van hun levenswijze had gecodificeerd. Wel had hij geen *regula* opgesteld, doch wat hij voor het ideaal van het kloosterleven aanzag, had hij in zijn talrijke brieven herhaaldelijk uiteengezet. Zo komt Guigo er toe zich op diens brieven te beroepen als op de vindplaatsen van vele opvattingen en gedragingen welke de Kartuizer tot de zijne heeft gemaakt. Tot dit aan Hiëronymus ontleende patrimonium behoren onbetwistbaar de drang naar eenzaamheid en naar armoede, die de grondslag van het Kartuizerleven uitmaakt, klaarblijkelijk ook de opvatting die voor de monniken als handenarbeid enkel het schrijven wilde overhouden. Kunnen er voor meerdere passages van de *Consuetudines* gelijkende teksten uit Hiëronymus’ correspondentie aangehaald worden (2), zeker is het dat, wat Guigo aan deze Kerkvader ontleende, veel meer de geest dan de letter van diens slagwoorden was, veel meer het levende voorbeeld van een persoon, dan de strakke bepalingen van een wet.

Wat Benedictus betreft, is het niet aldus gesteld. Zijn Regel was, zoals bekend, in praktisch alle Westerse kloosters in voege, zij het dan ook door allerhande *Consuetudines* aangevuld. Het was van zelfsprekend dat op deze Regel moest worden teruggegaan voor de talloze kleine en grote schikkingen, die de organisatie van het kloosterleven vereiste. Trouwens Bruno zelf was, vóór hij zich in de eenzaamheid terugtrok, Benediktijnermonnik geworden in Molesme. Deze enkele aanduidingen volstaan reeds om de talrijke gelijklopende passages te verklaren die men in de *Consuetudines*, evenals ten andere in Guigo’s *Meditationes* aantreft. Het is voornamelijk op het gebied van het liturgische officie dat Guigo zich bewust is Benedictus’ monachisme te benaderen (3). Toch leunt hij ook in talrijke andere bepalingen bij Benedictus’ Regel aan. We kunnen hier op dit probleem niet dieper ingaan. We verhoppen trouwens dat de

(1) *Ibid.*, kol. 593 B : „... etiam epistolas beati Hieronymi, quotquot potuimus, undecumque quaestitas, et pro concessa a Deo facultate mendaciis expurgatas, in unum grande volumen redegimus.”

(2) Op Hiëronymus gaat b.v. ook terug het gebruik van *monachus* in de originele betekenis van μοναχός, die alleen leeft. Cfr *ep.* XIV, 6 en *ep.* LVIII, 5, in *S. Eusebii Hieronymi Epistolae, pars I, Ep.* 1-70, uitg. I. HILBERG (*Corpus script. eccles. lat.*, dl LIV), Wenen, 1910, p. 52 („vocabulum monachi, ... qui solus est”) en p. 533 („monachus, id est solus”).

(3) „... officio videlicet divino... in quo cum cæteris monachis multum, maxime in psalmodia regulari concordēs invenimur” (*Cons.*, proloog, 4).

beloofde kritische uitgave der *Consuetudines* niet zal verzuimen al deze gelijklopende teksten op te sommen.

Als derde element van de traditie, waarop de levenswijze der Grande-Chartreuse teruggaat, vermeldt Guigo zonder meer omschrijvingen : *scripturis vel libris authenticis*. Ook wat dit belangrijk vraagstuk betreft, kunnen we er niet aan denken het in zijn volledigheid op te lossen. Enkele gegevens slechts willen we hier aanstippen.

Welke waren, in Guigo's opvatting, deze „authentieke geschriften”? Voor H. Löbbel worden hiermede alleen de boeken van de hl. Schrift bedoeld (1). Deze verklaring lijkt ons moeilijk te verdedigen. Aangenomen dat aldus de hl. Schrift herhaaldelijk bij middeleeuwse schrijvers wordt vernoemd, zou het ons toch een anachronisme toeschijnen het Woord Gods slechts als aanvulling bij de brieven van Hiëronymus of de Regel van Benedictus te behandelen. Het lijkt niet aanvaardbaar dat Guigo, die in zijn *Meditationes* zo herhaaldelijk op de transcendente betekenis van dé *Veritas*, het Woord Gods, terugkomt, zich in zijn gewoonteboek zou veroorloven, de hl. Schrift bij de rest, bij de *caeteris scripturis*, te gaan onderbrengen. Natuurlijk wordt de hl. Schrift in alle religieuze teksten als bron verondersteld. Guigo echter heeft ze hier zeker niet bedoeld.

Naar welke auteurs verwees hij dan? Pater de Ghellinck heeft aangetoond dat bij de theologen van de XIIe eeuw de uitdrukking *libri authentici* enkele min of meer gestereotypeerde groepen van kerkelijke schrijvers kon aanduiden (2). Voor Berengarius van Tours († 1088) en Sigebert van Gemblours († 1112) b.v. waren het Ambrosius, Augustinus, Hiëronymus, Gregorius de Grote; voor Aimeric van Angoulême († 1086) kwamen in aanmerking, naast de boeken der hl. Schrift, welke de lijst openen, Cyprianus, Ambrosius, Hiëronymus, Hilarius, Augustinus en Gregorius. Zoals blijkt, geldt het hier om gezaghebbende schrijvers op theologisch gebied. Maar hier was Guigo geen theoloog, wel monnik. Als zodanig had hij ongetwijfeld al de schrijvers, die Cassiodorus hem aanpreeft, gelezen en waarschijnlijk zelf hun geschriften gecopieërd (3). Voor hem konden dus alleen als *libri authentici* gelden de werken welke voor het kloosterleven normatief werden geheten. Andere gewoonteboeken kenden dezelfde betekenis en deden dan ook deze opvatting aanvaarden (4).

(1) *Op. cit.*, p. 115.

(2) *Le mouvement théologique au XIIe siècle*, Brugge, 1948, p. 514 vlg. : *Les premières listes des docteurs de l'Église en Occident*. — Zie ook de aldaar vermelde literatuur.

(3) De biographische nota aan Guigo gewijd in de oudste kroniek der Grande-Chartreuse merkt op dat hij „... *in libris authenticis* perquirendis, scribendis et emendandis studium irrefragabile prebuit...”, uitg. A. WILMART, *op. cit.*, p. 126.

(4) De *Consuetudines Farfenses* drukken zich over enkele liturgische voorschriften

Kan het onderzoek verder worden doorgedreven en kunnen nauwkeurig de geschriften bepaald worden welke Guigo op het oog had? Slechts op zeer onvolledige wijze. Zo kan, wegens een citaat dat hij aanhaalt (1), Augustinus' *De opere monachorum* in aanmerking komen; wegens het beroep dat hij (*Cons.*, LXXX, 11) maakt op de Woestijnvaders en op de hl. Benedictus, moeten zeker ook de *Dialogen* van Gregorius de Grote onthouden worden. Men kan er ook naar alle waarschijnlijkheid aan toevoegen : de werken over het monachisme waarvan Benedictus' Regel de lezing voorschrijft : de *Vitae Patrum* (2), Cassianus' *Collationes Patrum* (3) en diens *De institutis coenobiorum et de octo principalium vitiorum remediis libri XII* (4), en de *Regula sancti Patris nostri Basilii* (5). Ongetwijfeld zou men in deze richting nog verder kunnen gaan en wellicht kunnen vaststellen, dat zelfs de niet expliciet aangehaalde bronnen van de *Regula* materiaal hebben geleverd voor Guigo's *Consuetudines*. Maar voor deze, zoals voor andere bronnen, zal op het toeval van het onderzoek moeten gewacht worden. Zijn afhankelijkheid ten overstaan van Cassiodorus, wiens opvattingen aan de grond liggen van de scriptoren-arbeid op de Grande-Chartreuse, werd reeds boven behandeld.

Er is echter, onder al deze *libri authentici*, een veel jongere bron te vermelden, waarvan de *Consuetudines* meer onmiddellijk afhangen. H. Löbbel was, zover we weten, de eerste die wees op de merkwaardige gelijkenissen welke men tussen de levensregels van de Camaldulensers en van de Kartuziers kan waarnemen (6). Uit zijn vaststellingen trok hij een reeks gevolgtrekkingen (7), welke hij zo radikaal formuleerde dat een nauwkeuriger onderzoek ons wenselijk toescheen. Steunend op teksten ontleend aan de *Constitutiones Rodolphi, prioris quarti Camaldulensis* (8), opgesteld in 1080-1085, betoogt Löbbel dat de *Consuetudines* van Guigo

uit a. v. : „... antiphonae, capitulum, versiculi... et omnia sicut in *authenticiis*... ordinata sunt *libris*...”, uitg. B. ALBERS, *Cons. mon.*, dl I, Stuttgart, 1900, p. 4. Klaarblijkelijk gaat het, ook hier, om in monastieke aangelegenheden gezaghebbende schriften en niet om theologische tractaten van Kerkvaders.

(1) *Cons.*, XIV, 5 : „Unde et beatus Augustinus dicit : *Amicis hujus mundi nihil esse laboriosius quam non laborare*”.

(2) *Regula sancti Benedicti*, cap. XLII en LXXIII.

(3) *Ibid.*, cap. XLII en LXXIII.

(4) *Ibid.*, cap. LXXIII.

(5) *Ibid.*, cap. LXXIII.

(6) *Op. cit.*, p. 116-131.

(7) Het leek hem b.v. duidelijk dat na zijn vergelijkingen : „... sich überhaupt in der ganzen Carthäuserregel kaum etwas Originelles, das von Bedeutung ware, findet...” (*op. cit.*, p. 116).

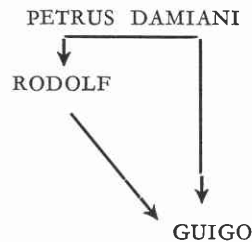
(8) Uitg. J. B. MITTARELLI en A. COSTADONI, *Annales Camald.*, dl III, kol. 512-543 en 542-551.

feitelijk niets anders waren dan een zeer gelijkende heruitgave van Rodolf's wetgeving.

Wat in zijn bewijsvoering treft is dat de teksten, welke hij naast mekaar stelt, inderdaad soms een verre en soms een nauwe gelijkenis van inhoud vertonen, maar nooit een treffende litteraire verwantschap. Tevens valt op dat de schrijver, die terecht de aandacht vestigt op de grote gelijkenissen van Camaldoli met de Grande-Chartreuse, geen oog heeft voor de merkbare verschillen die beide instellingen van elkaar onderscheiden.

Het probleem door H. Löbbel opgeworpen, werd dus door hem slechts op onbevredigende wijze opgelost. Dom A. Stoelen zou in dit verband een gelukkiger richting inslaan (1). Onafhankelijk van H. Löbbel had hij tegenover de gebruiken van Camaldoli de verwantschap van de *Consuetudines* op zijn beurt vastgesteld. Maar bovendien vestigde hij ook voor het eerst de aandacht op de onderlinge verhouding welke insgelijks tussen Guigo's gewoonteboek en enkele van Petrus Damiani's werken bestaat. Daar hij echter zijn onderzoek tot een bepaald punt van de Kartuziergewoonten beperkte, verklaarde hij : „geen poging aan te wenden om een letterkundige afhankelijkheid tussen de *Consuetudines* van Guigo en het *Liber eremiticae vitae* van de gelukzalige Rudolphus, of de *Opuscula* van de hl. Petrus Damiani te achterhalen” (2). Hetgeen voor het doel van zijn studie onbesproken mocht blijven, konden we, bij het nagaan der bronnen van Guigo's gewoonteboek, niet onverlet laten. We vonden er trouwens de sleutel om, naar we menen, het probleem door H. Löbbel gesteld, grondiger op te lossen.

De verwantschap die o.i. tussen deze drie reeksen geschriften bestaat kan door volgende stamboom worden verduidelijkt :

Nuchter uitgedrukt kunnen we dus als volgt ons besluit samenvatten bij het opstellen van zijn *Consuetudines* heeft Guigo én Damiani's *Opuscula* én Rodolf's *Constitutiones* voor ogen gehad en aan beide gedachten en

(1) *Op. cit.*, p. 124 vlg.

(2) *Op. cit.*, p. 126.

uitdrukkingen ontleend. Laten we slechts enkele van de beschikbare argumenten aanvoeren.

Sommige passages uit de *Consuetudines* hebben in de *Constitutiones* van Camaldoli geen tegenhanger, terwijl ze letterlijk voorkomen in Petrus Damiani's *De institutis ordinis eremitarum*. Eén enkele passage :

PETRUS DAMIANI, *De institutis...*, VII, PL., CXVL, kol. 342 :

„Promissionem autem ingredientis hanc faciant : „Ego frater N. promitto obedientiam et perseverentiam omnibus diebus vitae meae in hac eremo, quae est aedificata ad honorem Dei et sanctae Crucis, pro timore Domini nostri Jesu Christi et remedio animae meae. Quod si aliquo unquam tempore hinc fugere vel abire tentavero, liceat servis Dei, qui hic fuerint, me plena iuris sui auctoritate requirere, et coacte ac violenter in suum servitium revocare.”

Scriptae ergo huic promissioni signum crucis ipsi praefigunt, et ab aliquo fratre coram omnibus lectam ponunt super altare”.

GUIGO, *Consuetudines*, LXXIII, 4, PL., CLIII, kol. 747-748 :

„... professionem facturum... aliquis ...”
Cap. LXXIV, I : „Ego frater ille promitto oboedientiam et *conversionem morum meorum et perseverentiam* omnibus diebus vitae meae in hac eremo, coram Deo et sanctis eius et reliquiis istius eremi, quae *constructa* est ad honorem Dei et *beatae semper Virginis Mariae et sancti Joannis Baptistae*, pro timore Domini nostri Jesu Christi et remedio animae meae, in praesentia domini illius prioris. Quod si aliquo tempore unquam hinc aufugere vel abire tentavero, liceat servis Dei, qui hic fuerint, me plena sui iuris auctoritate requirere et coacte ac violenter in suum servitium revocare”.

Cap. LXXIII, 3 : „Rogat aliquem ore proprio *ut suam scribat professionem*, in cuius fine ipsemet *manu propria* signum crucis *depingit*. *Quam etiam manu gestans, post evangelium et offerendam ad cornu dextrum appropinquat altaris, eamque, sicut est in eius dextera, diaconus, cunctis audientibus legit, ita dicens...*”

Cap. LXXIV, 2 : „Post haec hanc ipsam *chartam offert super altare et osculato altari, incurvatur ad pedes sacerdotis...*”

De ontlening is duidelijk. De wijze waarop én de tekst én de instelling die daarin wordt beschreven zijn overgenomen, is het niet minder; doch dit laatste probleem raken wij voor het ogenblik niet verder aan.

Een tweede argument voor de afhankelijkheid van Guigo ten opzichte van Petrus Damiani moge ter aanvulling nog worden aangevoerd. De vorm van Guigo's *Consuetudines* is, zoals reeds gezegd, de briefvorm van Petrus Damiani's *De ordine eremitarum* en diens *De suae congregationis institutis*. Deze vormgelijkheid alleen zou weinig welsprekend mogen heten, had Guigo niet tevens in het *De ordine eremitarum* de inspiratie ge-

vonden voor zijn ontroerend beroep op de *posteris*, dat wij hierboven reeds als kenschetsend hebben aangehaald. Het volstaat de betekenis van deze dringende smeekbede te hebben begrepen om, bij het herlezen van beide reeksen teksten (1), Petrus Damiani als Guigo's voorbeeld aan te duiden.

Benevens de *Opuscula* XIV en XV moet ook het hele boek VI der brieven van Petrus Damiani (2) vermeld worden. Het is haast uitsluitend aan het klooster- en eremietenleven gewijd. Guigo heeft er ongetwijfeld veel uit geput. Opvattingen die hij in de *Consuetudines* en elders heeft ontwikkeld, zijn verschillende malen een verfijning of een afwijzing van gedachten die er in uiteengezet werden (3).

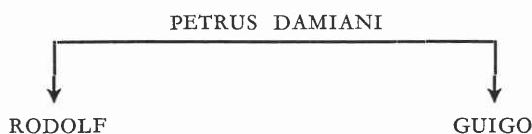
Dat Guigo ook de *Constitutiones* van Rodolf zou hebben gekend en gebruikt bij het opstel van zijn gewoonteboek, meenden we aanvankelijk van de hand te mogen wijzen. We veronderstelden dat de gelijkenissen

(1) „Volo autem, fratres mei, de vestrae congregationis ordine pauca perstringere, ut quod in vestris nunc vivis operibus legitur, etiam apicibus traditum ad *eorum*, qui nobis in hoc loco *successuri sunt*, notitiam transferatur, quatenus et si non contigerit eos ad altiora conscendere, eadem saltem vivendi regula quam vos tenuisse didicerint, et ipsi studeant fideliter observare, ut qui habitationis fuerint *successores*, sint nihilominus et conversationis haeredes et quod de regulari observantia sui loci viderint specialiter scriptum, pudeat se de sua fuerit aliquando imitatione deletum” (*op. cit.*, kol. 329-330); — „... eos qui postmodum audituri sunt...” (*op. cit.*, kol. 330); — „... ad hoc scribendum, teste conscientia, bonae intentionis studium provocat... quatenus et *posteris vestris* valeam longius providere. Nimirum, ut... et illi in his discant quid de nostra debeant imitatione tenere. Quia enim in hoc loco... non diu post spero me habiturum esse sepulcrum, non minus sum de *futura huius loci religione* sollicitus... Unde te, o prior, quicumque mihi quotuslibet in *huius loci administratione successurus*, per adventum Domini nostri Jesu Christi, per terrorem divini iudicii, te lacrymabiliter obsecro, per nomen te divinae majestatis obtestor, ut ab huius observantiae regula... non declines... etc.” (*op. cit.*, kol. 333-334); — „Haec igitur pauca quae scripsi, *successor mi*, sedulus inspice... etc.” (*op. cit.*, kol. 334); — „Unde rogo, fratres charissimi, quicumque mihi estis in huius loci sacri habitaculo *successuri*...” (*op. cit.*, kol. 336). — Voor Guigo's beroep op zijn opvolgers, zie p. 19 vgl.

(2) Zijn meeste *Opuscula* zijn t.a. niets anders dan lange brieven. Ook de nummers XIV en XV werden door de uitgevers uit de brievenverzameling gelicht.

(3) Eén voorbeeld. Rond 1115, weigert Guigo zilverwerk hem door de graaf van Nevers toegestuurd. Het geval moet opspraak verwekt hebben. Guibert van Nogent verhaalt het gebeuren en citeert een tekst uit een (verloren) brief die de Grande-Charitreuse aan de graaf zond „... Nos, inquit, neque in *expensis nostris* neque in ecclesiae ornamentis, exterarum quippiam pecuniarum retinere delegimus. Et si in *horum alterutro non expenditur*, ut quid a nobis suscipitur?” GUIBERT DE NOGENT, p. 34. Deze tekst sluit, wat de opvattingen, en op één plaats wat de uitdrukking betreft, volmaakt aan bij een brief van Petrus Damiani: „Hoc etiam me non levius movet quia... eleemosynas a saecularibus indifferenter accipitis... et... in occulto simul et publico fieri divites festinatis... Ad quid divitiarum lucra congerimus? An, quia haec in *nostros usus expendere*... non possumus...” PETRUS DAMIANI, *ep.* VI, 32, PL., CXLIV, kol. 424.

die zich voordeden konden worden verklaard door de rechtstreekse afhankelijkheid van Rodolf én Guigo ten oprichte van Damiani. Na verder onderzoek bleek echter dat de stamboom :

niet kon worden staande gehouden. Twee teksten bewijzen inderdaad dat Guigo, voor de gedachte afhankelijk van Damiani, tevens voor de uitdrukking ervan aan Rodolf heeft ontleend. Wellicht gaan beide voorbeelden op een andere gemeenschappelijke bron terug, maar in de staat van onze huidige kennis kan dit niet bewezen worden. Ziehier de twee voorbeelden in kwestie.

Het eerste betreft het kleine aantal missen dat in de Grande-Chartreuse, te Camaldoli evenals te Fonte-Avellana gecelebreerd werd. Dit gebruik sloot aan bij een bekende toestand in het oude eremitisme, die b.v. kan geïllustreerd worden door het feit dat St Benedictus, in de eenzaamheid teruggetrokken, zekere Paasdag zonder mis had doorgebracht. Petrus Damiani drukt in dit verband de volgende gedachte uit : de priester heeft als taak de hl. Mis op te dragen, de leraar te onderwijzen, de eremiet echter heeft als eigen opdracht : *ieiunio silentioque quiescere*. In cap. V van zijn *De institutis* brengt hij aldus een tegenstelling tussen de mislezer en de eremiet en wel o.m. in verband met versterving, stilzwijgendheid en beschouwing. Wanneer Guigo, in *Cons.*, XIV, 5, rechtvaardigen wil dat voor alle weldoeners van de Kartuis, voor alle afgestorven leden en voor alle overledenen slechts één enkele mis per week zal gelezen worden, — dit is veel minder dan in Fonte Avellana geschiedt, — dan gebruikt hij op zijn beurt het argument : *propositum nostrum est silentio et solitudini cellae vacere*. Het beperken van het aantal missen laat hij dus op eenzelfde argument als dat van Damiani teruggaan. Ook Rodolf aanvaardt van zijn kant deze beperking. Doch hij doet het in een heel ander verband en zonder over het *silentium* een woord te reppen. De termen die hij echter aanwendt : *Missarum... sollemnia in hac eremo raro... celebrantur*, hebben een zo opvallende gelijkenis met wat Guigo schrijft : *Raro... hic missa canitur*, dat zij Guigo's afhankelijkheid ook tegenover Rodolf schijnen aan te duiden.

GUIGO, *Consuetudines*, XIV,
5 :

„Raro quippe hic missa canitur, quoniam praecipue studium et propositum nostrum est silentio et solitudini cellae vacare...”

RODOLF, *Constitutiones*, XVIII, kol. 521 :

„Missarum vero sollemnia in hac eremo raro nisi circa horam tertiam celebrantur”.

PETRUS DAMIANI, *De institutis*, V, kol. 339 :

„Sicut enim sacerdotis est proprium sacrificiis offerendis insistere, doctoris est praedicare, ita nihilominus eremita officium est in ieiunio silentioque quiescere.”

Cap. VI, kol. 340 :

„Notandum autem quia non omnes, quae in monasterio, etiam in eremo celebrantur festivitates”.

Er is een tweede *obiter dictum* dat deze hypothese staaft. Bij het volledige vasten op water en brood, wordt door Petrus Damiani, door Rodolf en door Guigo toegestaan zout bij het brood te gebruiken. Rodolf en Guigo gebruiken hierbij dezelfde woorden : *si cui placet*.

PETRUS DAMIANI, *De ordine eremitarum*, kol. 330 :

„Ieiunare autem illos diximus, qui panem cum sale et aqua percipiunt, ubi autem praeter haec aliud aliquid additur, perfectus ieiunium non vocatur.”

Cfr de herhaling van deze tekst in *De institutis O. E.*, VI, kol. 341.

GUIGO, *Consuetudines*, XXXIII, 1 :

„Secunda, quartas, extraque feria pane et aqua et sale, *si cui placet*, contenti sumus.”

RODOLF, *Constitutiones*, XI, kol. 518 :

„Abstinencia in hoc loco tunc dicitur, cum nihil praeter panem et aquam, aut, *si cui placet*, salis adjectionem edentibus ministratur.”

De identiteit van deze terloops aangebrachte uitdrukking laat ons terecht toe, in Rodolf ook een bron voor Guigo te zien.

Langer dan wij het hadden gewenst, zijn wij blijven stilstaan bij de afhankelijkheid van Guigo tegenover Petrus Damiani en Rodolf. De belangrijkheid van het probleem zette ons aan er de oplossing van te zoeken. Inderdaad, de gedane inspanning leverde ons een dubbele aanwinst op. Vooreerst bezitten wij thans, in de teksten van Petrus Damiani en van zijn geestelijke zoon Rodolf, de uitdrukking van hetgeen de oorspronkelijke opvattingen van Bruno en van de Grande-Chartreuse is geweest; deze opvattingen zou Bruno in Calabrië een tweede maal toe-

passen (1). Ten tweede kunnen wij, uit de vergelijking van de *Consuetudines* met de levensregel van Fonte Avellana en Camaldoli, de evolutie nagaan die sinds Bruno en voornamelijk onder Guigo's toedoen de oorspronkelijke levenswijze van de Grande-Chartreuse heeft ondergaan. Enkele elementen van beide aanwinsten zullen wij, al te vluchtig nochtans, behandelen, in het vervolg van onze uiteenzetting.

Vóór wij er echter toe overgaan dit overzicht van Guigo's schuld tegenover de traditie van het oude monachisme en van de Italiaanse eremietenbeweging te besluiten, om daarna de Kartuizertraditie zelf te onderwerpen, moet nog een woord gezegd over wat de prior aan zijn vrienden van Cîteaux ontleende. In cap. LV, 1 bekent Guigo inderdaad dat, naar het voorbeeld der Cisterciënsers, de stilzwijgendheid, die de conversen tijdens de maaltijden onderhouden, volmaakter wordt nageleefd (2). Deze korte tekst is niet zonder belang. Hij betoogt dat de waarheidslievende Guigo zich slechts wat dit punt betreft schatplichtig voelt tegenover Cîteaux. Hij bewijst dienvolgens ook dat de beroemde uitvaardiging van Stephanus Harding betreffende de volstreekte eenvoud van het kerkelijk meubilair in Cîteaux (3), het zo verwante voorschrift van cap. LX, 1 der *Consuetudines* niet heeft ingegeven.

(1) In zijn merkwaardige studie over de *Oorsprong en betekenis van de Nederlandse Begijnen- en Begardenbeweging* heeft P. A. MENS herhaaldelijk betoogd dat de religieuze bewegingen die tot het Begijnenwezen aanleiding hebben gegeven : „... een gevolg zijn geweest... van een krachtige en concrete inwerking van het Oosten op het ascetische leven van het Westen” (*op. cit.*, p. 73, n. 20); dat „... de nieuwe idealen in het Westen grotendeels afhankelijk... zijn van de Oosterse eremieten...” (*op. cit.*, p. 66, in voetnoot 2 van p. 65 en dergelijke uitdrukkingen *passim*). Afgezien van de Kruistochten, die jonger zijn dan de bestudeerde bewegingen; afgezien van de bedevaarten naar het Heilig Land, van de hernieuwende aantrekkingskracht van Byzantium, van de heropbloei van de lakenhandel, — rijkdom en handel brengen zelden levensverstrenging mede; — afgezien van alle, op haar beurt jongere, waardering voor de Griekse Kerk (cfr *op. cit.*, p. 73-74) is, wat de Kartuizers betreft, — en hier willen wij voorlopig niets meer betuigen, — een zeer verschillende filiatie van invloeden vast te stellen. Het leven van Nilus de Jongere († 1005), vertegenwoordiger van het Basiliaanse monnikendom, inspireert zijn biograaf Petrus Damiani, een leerling van Romuald van Camaldoli, die zelf de invloed heeft ondergaan van het Catalaanse monachisme en van de monniken uit San Apollinare. Op Romuald gaan de eremietenregels terug, die Petrus Damiani opstelde. Rodolf paste die naderhand aan de nederzetting van Camaldoli aan. De *Consuetudines* van de Kartuizers werden vervolgens én door Petrus Damiani én door Rodolf beïnvloed. Deze lijn van afstamming geeft, ook in ons geval, een meer aannemelijke uitleg dan de alleenstaande lezing van Cassianus, waarmede P. A. MENS, *op. cit.*, p. 73, n. 20, het terecht niet hebben wilde.

(2) „Edentes ubicumque sint silentium tenent quod, licet et prius tamen post exemplum reverendissimorum ac Deo dilectissimorum Cisterciensium monachorum, quos et religione et numero in brevi multum crevisse gaudemus, perfectius custodimus.”

(3) Spijtig genoeg wordt deze tekst slechts overgeleverd in het *Parvum exordium*.

Laten wij hier niet verder gaan in onze besluiten. Als werkhypothese drukken we de mening uit dat de *Consuetudines* der Kartuizers, in 1116 opgesteld, het uitgangspunt zijn geweest voor Harding's besluit, dat men t.a. zonder reden in 1108-1112 heeft geplaatst en dat evengoed veel jonger kan zijn. De gelukwensen die Guigo de Cisterciënsers toestuurt, en waarvan reeds boven sprak was, zijn o.i. een bescheiden maar duidelijke aanwijzing (1).

B. — DE KARTUIZER-TRADITIE. — De toestanden door Guigo in zijn *Consuetudines* beschreven betreffen een reeds nauwkeurig georganiseerde instelling. De bewoners van de Kartuis zijn hiërarchisch ingedeeld in *monachi* en *conversi*. In het *domus superior* is er een prior, een *coquinarius*, bijgestaan door *coadjutores*, en een *sacrista*. In het *domus inferior* treffen we de *procurator* aan, die er de plaats van de prior inneemt en er tevens de functie van econoom uitoefent, een bakker, een leerbewerker, een leider van de landbouwuitbating, een meester-herder, — wat meerdere herders onderstelt, — één die de zorg heeft over de lastdieren, een tuinier, een brugwachter. Ieder van hen heeft een welomschreven opdracht te vervullen. De Kartuis biedt dus het uitzicht van een reeds tamelijk ingewikkelde communitieit, waarin de talrijke ambten op voortreffelijke wijze zijn afgebakend. Dit veronderstelt natuurlijk reeds een rijpe ervaring.

Niet alleen de preciese omschrijving van de verantwoordelijkheden, maar eveneens verschillende van de genomen maatregelen wijzen er op dat, bij de codificatie van de levensregel, reeds rekening werd gehouden met opgedane ondervindingen en dat Guigo heeft gepoogd te voorkomen dat incidenten, welke zich blijkbaar hadden voorgedaan, zouden worden herhaald. Dat geldt b.v. voor de houding tegenover de bezoekers (*Cons.*, XIX), voor het gedrag tegenover de armen (*Cons.*, XX), voor het besliste afwijzen van alle bedelarij (*Cons.*, XIX, 2 en *passim*) (2). Kortom, de

(1) In dit verband mag men het doorzicht van Dom OTHON DUCOURNEAU bewonderen, die juist in deze uitvaardiging van Stephanus Harding „la première évolution de l'esprit primordial de Cîteaux” heeft gezien (*art. cit.*, in *Revue Mabillon*, 1933, dl XXIII, p. 171). Zie hierover nog *supra*, p. 14-15.

(2) Andere voorbeelden nog : men heeft ondervonden dat het voor de *conversi* nadelig kon worden naar de dorpen te gaan om er graan te laten malen, brood te laten bakken, wijn te kopen. Voor deze karweitjes werd dan een huurknecht in dienst genomen (*Cons.*, L, 2); de aanwezigheid van knapen en jongelingen bracht geestelijke en materiële gevaren mede, daarom werden deze personen niet opgenomen vóór ze de leeftijd van 21 jaar bereikt hadden (*Cons.*, XXVII). Dit laatste nu was niet aldus ten tijde van Bruno. De onmiddellijke voorganger van Guigo, Joannes Tuscus, was immers : „... scolasticis studiis non multum exercitatus, *pene* quippe *puer seculo valescit*” : haast nog een kind was hij toen hij de wereld verliet om Kartuiser te worden (*La chronique des premiers Chartreux*, uitg. A. WILMART, *op. cit.*, p. 125).

vroegste Kartuizer-gewoonten vertonen reeds de neerslag van een lange wisselwerking tussen ideaal en werkelijkheid; ze zijn ongetwijfeld de vrucht van een evolutie. De vraag die dan oprijst is deze : aan welke van de vijf prioren, die mekaar reeds hebben opgevolgd, moeten de verschillende elementen van de traditie die Guigo neerschreef worden toegekend. In het bijzonder dient te worden nagegaan aan welke van hen de Kartuis haar eigenlijke kenmerken te danken heeft.

Gezien het belang van dit probleem, zullen we er ietwat langer blijven bij stilstaan. Het zal ons de gelegenheid aan de hand doen om, — we verhoppen het ten minste, — nauwkeuriger dan totnogtoe gedaan werd, de respectievelijke rol van Bruno en van Guigo in de oprichting en de ontwikkeling van de Grande-Chartreuse te omschrijven.

1) Bruno en de „*Consuetudines*”. — Dat Bruno de stichter van de Grande-Chartreuse is geweest, wordt door niemand betwijfeld. Talrijke archivalische berichten bewijzen het en gelijktijdige schrijvers hebben het bevestigd (1). Er bestaat geen reden om hun bewering te ontkennen. Wanneer men echter zijn rol tracht te bepalen, welke hij bij het tot stand komen van de Kartuizer-gewoonten, grondslag van de Kartuizerorde, zou vervuld hebben, komt men weldra tot de ontstellende bevinding dat geen enkele tekst noch moderne schrijver hierover een bevredigende uitleg weet op te leveren. Wel meenden sommigen hierin geslaagd te zijn door Guibert de Nogent, in zijn *De vita sua*, als getuige voor Bruno's tijd te laten optreden. Elders zullen we zien dat deze stelling onverdedigbaar is (2). Dienvolgens moeten de beweringen die op haar berusten, als ongegrond worden afgewezen.

Brengt dit negatief besluit mede dat het onmogelijk is de invloed van Bruno op de *Consuetudines* te bepalen? O.i. niet. Het komt ons immers voor dat, samen met wat we nu weten over de afhankelijkheid der *Consuetudines* tegenover Petrus Damiani en Rodolf, een nauwkeurig onderzoek betreffende de evolutie die Bruno doormaakte, hierover meer licht zal geven dan Guibert ons had kunnen schenken. Laten we het even beproeven. Men kan natuurlijk niet door een louter toeval verklaren dat Bruno (3), op reeds rijpen leeftijd, naar Molesme ging om zich bij de

(1) Hun getuigenis is in overeenstemming met de Kartuizer-traditie door GUIGO (*Vita Hugonis Gratianopolitani episcopi*, PL., CLIII, kol. 769-770) en door de oudste kroniek uitgedrukt. Deze laatste zegt uiterst eenvoudig : „... relicto seculo heremum Cartusiae fundavit” (uitg. A. WILMART, *art. cit.*, p. 121).

(2) *Revue d'histoire ecclésiastique*, 1952, dl XLVII.

(3) Bruno, te Keulen tussen 1030 en 1035 geboren, werd scholaster (1057-76) te Reims en kanselier van de aartsbisschop aldaar (1075). — De merkwaardige studie van Dom A. WILMART over de oudste verhalende bron over de Grande-Chartreuse (*Revue Mabillon*, dl XVI, 1926, o.m. p. 129 vlg.) heeft zonder mogelijkheid van verder

volgelingen van abt Robert, de toekomstige stichter van Cîteaux (1), aan te sluiten. Waar de historici het toeval inroepen geldt dit t.a. slechts voor sommige feiten of toestanden welke voor hen onbegrijpelijk zijn gebleven. De beslissing van Bruno wordt integendeel begrijpelijker, indien men haar opnieuw situeert te midden van het streven en de gebeurtenissen die toentertijd de geestelijke wereld bewogen.

Het is bekend dat Robert, abt van Saint-Michel de Tonnerre, zijn ambt had neergelegd om zich bij een groep eremieten te laten opnemen die in de buurt, te Collan, woonden en de voorschriften van St Benedictus' Regel betreffende de anachoreten trachtten na te volgen (2). Tot hun leider aangesteld, bracht hij in 1075 de groep naar Molesme over. De ijver en de levensstrengheid die hij aan zijn jonge gemeenschap wist mede te delen, verwekten spoedig een buitengewone toeloop van *conversiones*, — talrijke *clerici* kwamen o.a. uit de kapittels overgelopen, — alsook een overvloedige toevoer van bezittingen en schenkingen allerhande.

Het is niet mogelijk hier in te gaan op die brede en forse gedachtenstromingen die de kanunniken- en kloostermilieu's in de XIe eeuw beroerden. We kunnen hiervoor slechts verwijzen naar het voorname werk van P. A. Mens (3) en naar de reeds talrijke en oorspronkelijke publicaties van h. Charles Dereine, vooral naar zijn artikel *Chanoines* (4).

beroep aangetoond dat de oudste generatie der Kartuziers niets afwist van de verrijzenis van een professor aan de Universiteit (?) te Parijs, waarin Bruno aanleiding zou gevonden hebben de wereld te ontvluchten en later tot de stichting van de Grande-Chartreuse over te gaan. Aanvullend zou kunnen opgemerkt worden dat Petrus Venerabilis in zijn *De miraculis libri duo* (PL., CLXXXIX, kol. 851-954) alle „mirakelen”, welke hem ter kennis kwamen, heeft opgetekend. Aan de Kartuziers, bij wie hij dikwijls kwam, wijdt hij een heel hoofdstuk (kol. 943-949), dat hij t.a. slechts met moeite heeft kunnen vullen. Van de z.g. verrijzenis te Parijs weet hij evenmin te spreken als de Kartuzier, auteur van de oudste kroniek. De enige vraag die zich betreffende dit „anastasis”-verhaal nog stelt is dan : hoe ontstond deze legende? Het is wellicht niet van betekenis ontbloot te herinneren aan het feit dat GUIBERT VAN NOGENT, *De vita sua*, p. 28, juist in de lijnen, welke aan zijn verhaal over Bruno voorafgaan, het zien van een dode en het overwegen van de vergankelijkheid van het aardse bestaan als de oorzaken aanbrengt, om dewelke de edelman Simon de wereld heeft verlaten om monnik te worden. Het is aan een litterair samentreffen van deze aard dat wij de latere interpretatie van Bruno's bekering zouden toeschrijven.

(1) Robert, rond 1027 in Champagne geboren, had een bewogen kloosterleven. Cfr b.v. *Lex. für Theol. und Kirche*, dl VIII, Freiburg in Br., 1936, kol. 921-922.

(2) Cfr *Regula S. Ben.*, I, 6 : „secundum genus est anachoretarum...” In de XIe eeuw treft men op verscheidene plaatsen dergelijke stichtingen aan. Cfr o.m. C. DEREINE, art. *Chanoines*, in *Dict. d'histoire et de géographie ecclés.*, dl XII, Parijs, 1951, kol. 383-384.

(3) *Oorsprong en betekenis van de Nederlandse Begijnen- en Begardenbeweging*, in de *Verhandelingen van de Kon. Vl. Academie voor Wet., Lett. en Schone Kunsten van België*, Antwerpen, 1947, voornamelijk dl I, hfst. II, III en IV.

(4) In de *Dict. d'histoire et de géographie ecclés.*, dl XII, Parijs, 1951, kol. 353-405; voor de periode der Gregoriaanse Hervorming (1050-1200), zie kol. 375-405.

Onthouden we slechts dat van ongeveer 1050 af in talrijke middens, gans West Europa door, een krachtige beweging losbrak, die tot doel had het gemeenschapsleven van kanunniken en monniken op nieuwe grondslagen in te richten. Deze laatste omvatten steeds een strenger beleven van de armoede met, voor de kanunniken, een terugkeer tot de *vita apostolica* en, voor de monniken, een trouwer navolgen van de *Instituta patrum*. Het is wellicht onnodig te zeggen dat Robert van Molesme en zijn volgelingen vurige aanhangers van deze opvattingen waren en dat hun pogingen in het kader van de geleidelijke verwezenlijking van dit ideaal moeten worden beschouwd.

Nog onervaren, was Robert in den beginne zo onvoorzichtig de deuren van zijn abdij voor alle nieuwelingen wijd open te zetten en alle giften gretig te aanvaarden. Dit had voor gevolg dat de inrichting van Molesme hoe langer hoe meer het uitzicht kreeg van een gemeenschap, hoofdzakelijk gevormd uit wat Ch. Dereine *migrerende clerici* heet; het bracht ook onafwendbaar mede dat de levenswijze aldaar geleidelijk afweek van het voorbeeld van de *Vitae patrum in deserto* en steeds toenemende gelijkenis ging vertonen met die van de gewone bestaande abdijen. Robert werd genoodzaakt te kampen met al de moeilijkheden welke de ingewikkelde organisatie van een talrijke gemeenschap en de administratie van een groot bezit onvermijdelijk meebrengen. Hij stelde vast dat hij een verkeerde weg had ingeslagen en trachtte zich opnieuw van de overdreven beslommeringen los te maken. In 1091 verliet hij met twaalf getrouwen Molesme, en vestigde zich te Aux. Teruggeroepen naar Molesme in 1093, werd hij na enkele jaren nogmaals door zijn ideaal aangegrepen : hij verliet andermaal deze abdij omdat zij aan zijn levensopvatting niet meer beantwoordde. Op 21 Maart 1098, stichtte hij met 21 volgelingen het klooster van Cîteaux, dat het uitgangspunt van de Cisterciënserorde zou worden.

Toen Bruno in 1083 te Molesme aankwam, om er zich onder leiding van abt Robert op het kloosterleven toe te leggen, was de hier boven geschetste tendens naar verval reeds merkbaar. Vooralsnog had Bruno het kloosterleven niet door eigen ervaring leren kennen. Wel had hij als kanunnik te Reims de voor- en nadelen van een gemeenschappelijk leven kunnen ondervinden (1). Wel had hij bovendien als kanselier van de aartsbisschop van Reims gelegenheid gehad om over toestanden en... wantoestanden in de abdijen ingelicht te worden. Doch zijn opvattingen over het kloosterleven had hij hoofdzakelijk uit zijn lezingen geput. Opzettelijk had hij zich bij de aanhangers van een *ordo novus* aangesloten;

(2) C. DEREINE, *art. cit.*, kol. 384.

om zijn innerlijke drang te verwezenlijken, had hij het ambt van kanselier opgegeven en zelfs de aartsbisschoppelijke zetel geweigerd (1).

De reden waarom hij zich bij voorkeur onder de leiding van Robert plaatste, blijft ons totnogtoe onbekend (2). Wellicht scheen het hem toe, — zoals velen toentertijd, — dat deze er beter dan vele anderen in geslaagd was te Molesme het ideale kloosterleven te organiseren.

Te Molesme vervulde Bruno zijn vorming; hij maakte er tevens een crisis door. Uit de brief die hij jaren later aan zijn vriend Radulf, de latere aartsbisschop van Reims, schreef vernemen we dat hij te Reims met twee vrienden de gelofte had afgelegd monnik te worden. Deze gelofte heeft hij volbracht, terwijl zijn twee vrienden gezocht hebben er zich van te laten ontslaan. Monnik geworden te Molesme heeft hij er uit eigen ondervinding het monastieke leven in zijn min of meer nieuwere vormen leren kennen. Na korte tijd heeft hij echter Molesme verlaten om zich in de eenzaamheid terug te trekken. Tussen zijn intrede en zijn besluit een leven van eremiet te leiden, moet hij een crisis hebben doorgemaakt welke zijn heengaan kan verklaren.

Welke waren de oorzaken van deze crisis? Vooreerst de toestand met zijn tekortkomingen te Molesme, waaruit Bruno, vóór Robert, de nodige conclusies heeft getrokken, door Molesme te verlaten. Maar naast dit negatief moet ook een positief gegeven kunnen worden aangetroffen. Dit laatste nu lijkt ons te zijn geweest de grondiger kennismaking met de werken van Petrus Damiani, aan wie Bruno enkele vormen van levenswijze in zijn te stichten Cartusia zou ontleenen. Dat Bruno van de aanvang af van zijn nederzetting op de Grande-Chartreuse door het Italiaanse eremitisme is beïnvloed geworden, lijdt geen twijfel. Hoe weinig ons ook over zijn eerste levenswijze bekend is, toch weten we dat hij zijn monniken met z'n tweeën deed samenleven in de cellen, precies zoals de volgelingen van Romuald het deden (3) en dat hij dus, van toen af, invloed blijkt

(1) De openlijke moeilijkheden die Bruno met de aartsbisschop Manasses had, schijnen op zijn besluit geen beslissende invloed te hebben uitgeoefend. Zij hebben hem hoogstens een reeks illusies kunnen ontnemen. Evenmin kan voor zijn conversio als reden aangenomen worden de legende, waarvan boven reeds sprake was (p. 77, n. 3). Hugo van Die, pauselijke legaat in Gallië, had Bruno tot aartsbisschop van Reims willen verheffen. Hij schreef over hem een brief vol lof aan paus Gregorius VII (citaat bij H. LÖBBEL, *op. cit.*, p. 81, n. 4).

(2) De teksten laten niet toe vast te stellen of Bruno reeds vroeger Robert ontmoet had. Alhoewel ongeveer van dezelfde leeftijd, hadden zij een zeer verschillende loopbaan gekend. Bruno, te Keulen geboren en opgevoed, had als wereldgeestelijke zijn weg te Reims gevonden; Robert, in Champagne geboren, was reeds op 15-jarige leeftijd in het klooster getreden... (cfr de zeer legendarisch getinte *Vita S. Roberti...*, in AASS., Aprilis dl III, p. 676-683).

(3) Dit blijkt uit : GURGO, *Vita Hugonis episcopi Gratianopolitani*, in PL., CLIII, kol. 770, : „... bini quippe tunc per singulas inhabitabant cellas apud magistrum

te hebben ondergaan van het Italiaanse voorbeeld. Deze invloed moet te Molesme een eigen stempel op hem gedrukt hebben.

Wat hier nu ook van zij, hij verliet Molesme na korte tijd, klaarblijkelijk met de instemming van de abt, om zich met twee gezellen op een grondgebied dat aan deze abdij toebehoorde, te Sèche-Fontaine te gaan vestigen. Hier zou hij trachten te verwezenlijken wat hem in de abdij van Molesme onmogelijk was gebleken. Doch spoedig ondervond hij dat het gevaar, waaraan Robert niet was ontsnapt, ook hem bedreigde. De nabijheid van Molesme, wellicht ook het gemis aan geestdrift bij sommige van zijn volgelingen (1) en zijn lange ervaring lieten hem inzien dat zijn opzet te Sèche-Fontaine onvermijdelijk zou uitlopen op wat het te Molesme was geweest : namelijk op een monachisme dat dichter zou komen te staan bij de gewone, gestereotypeerde vormen, dan bij het ideaal dat hij bij Cassianus, Benedictus, Gregorius, in de *Vitae Patrum* en bij Petrus Damiani had leren kennen, dat hem had bezielend en dat hij, — zoals ook Robert van Molesme het had gedroomd, — wenste te verwezenlijken. Uit dit inzicht zou de stichting van de Grande-Chartreuse ontstaan.

Het was weer geen toeval dat Bruno, op zoek naar een eenzamer oord, zich tot Hugo, de onlangs aangestelde bisschop van Grenoble wendde. Hij kende deze prelaat door de vele betrekkingen die hij met de pauselijke legaat in Gallië, Hugo van Die, verplicht was geweest te onderhouden, dit in verband met de ernstige moeilijkheden veroorzaakt door aartsbisschop Manasses te Reims. Immers vooraleer de bisschoppelijke stoel van Grenoble te bestijgen, was Hugo, toentertijd kanunnik van Valence, *comes* of reisgezel van de pauselijke legaat geweest (2). Ongetwijfeld had hij gelegenheid gehad de toenmalige kanselier van Reims persoonlijk te ontmoeten en evenals zijn patroon, Hugo van Die, had hij hem leren hoogschatten (3).

Brunonem." De hele duur van Bruno's bestuur, leefde men dus getweeën. PETRUS DAMIANI, *Vita Romualdi*, cap. IV, in PL., CXLIV, kol. 958-959 noteert dat Romuald het evenzo deed; in zijn *De ordine eremitarum*, kent hij deze schikking nog : „... cum duo fratres simul commorantes in cella..." (PL., CXLV, kol. 332), en nog : „Si duo fratres in cella cohabitantes..." (*op. cit.*, kol. 350).

(1) Wij kennen er twee : „duo clerici, Petrus en Lambertus, qui cum magistro Brunone saeculo obrenuntiaverunt, et ei per aliquod tempus adhaeserunt" (tekst geciteerd door H. LÖBBEL, *op. cit.*, p. 100, n. 4). Naderhand zouden ze op deze plaats een kerk en cellen bouwen. Zij waren „discipuli magistri Brunonis" (*ibid.*).

(2) Hugo van Die had Hugo, kanunnik van Valence, aangeworven als „suorum certaminum comes futurus et particeps" (Guigo, *Vita Hugonis*, PL., CLIII, kol. 765); „ab eius venerabili patrono [= Hugo van Die] cui gratae officium societatis exhibebat" (*ibid.*, kol. 565); „dilecti comitis" (kol. 766).

(3) Zie boven, p. 80, n. 1. — Voor Guigo, die deze vroegere betrekkingen tussen beiden zelfs niet vermoedde, heet het dat Bruno naar Hugo ging : „suavi sanctae conversationis eius odore trahante" (PL., CLIII, kol. 769).

Bruno kreeg van bisschop Hugo wat hij wenste : *locum eremiticae vitae congruum* (1), t.t.z. de woestenij van Chartreuse, op 24 Km. van Grenoble gelegen. Hij vond bovendien in hem een geestesgenoot. Toen hij bij Hugo aankwam, was deze pas drie jaar teruggekeerd uit de Cluniacenserabdij van la Chaise-Dieu (2), waar hij, van bisschop, eenvoudig monnik was geworden; op bevel van Gregorius VII had hij echter de abdij moeten verlaten om zijn bisschoppelijk ambt opnieuw op te nemen. Maar Hugo was met hart en ziel monnik gebleven. Hij begreep het opzet van Bruno : hij spande zich ten eerste in om het te helpen verwezenlijken en, zoals verder zal worden bewezen, speelde hij een niet geringe rol in de organisatie van de Kartuis.

Deze voorafgaandelijke uiteenzetting leek ons noodzakelijk om de bijdrage van Bruno tot de *Consuetudines* te begrijpen. Ze stelt het verband in 't licht, — wat vooralsnog niet werd gedaan, — tussen de pogingen van Robert van Molesme en die van Bruno, t.t.z. ze toont de aanvankelijke gelijkenis aan van inspiratie tussen wat ons, moderneren, thans zo verschillend lijkt, nl. Cîteaux en de Grande-Chartreuse. Ze laat verder toe te vermoeden hoe grondig de invloed van de *Regula sancti Benedicti* op de Kartuizer-levensregel moest zijn. Ze verklaart ten slotte hoe het experiment : „Bruno-Benedictijner”, met zijn drang naar de *vita solitaria*, in armoede en naar de voorschriften van Petrus Damiani beleefd, de grondtoon zou verlenen aan de levensopvatting van de Kartuizer.

Deze algemene geest, die de Kartuizerorde zou bezielen, kwam van Bruno. De concrete verwezenlijking ervan, zoals die blijkt uit de *Consuetudines*, komt echter niet van hem.

Om deze bewering te staven, beschikken we over een belangrijk vergelijkingsmateriaal, nl. de bronnen betreffende de Calabrische stichtingen van Bruno (3). Zoals boven werd aangetoond zijn de volgende drie punten als de meest kenmerkende van de Kartuizer-gewoonten te beschouwen : 1) het *numerus clausus* van het ledenaantal van ieder Kartuis; 2) de *termini* aan de bezittingen aangebracht; 3) en in deze kaders de organisatie van een *vita pauper et solitaria*. Welnu voornoemde documenten bewijzen ten overvloede dat Bruno zelf in Zuid-Italië geen enkel van deze drie grondvoorschriften heeft onderhouden.

1) Wat het *numerus clausus* betreft : bij zijn dood telde zijn stichting dertig monniken, plus enkele novicen en twintig conversi. Dit hoog aantal bewoners druist in tegen de geest en zelfs uitdrukkelijk tegen de letter van Guigo's *Consuetudines* (cap. LXXVIII). 2) Wat de *termini* van de be-

(1) PL., CLIII, kol. 769 C.

(2) Aanvankelijk ook een eremietenstichting.

(3) Cfr het nuttig artikel van G. COSTA, *Calabre (Chartreuse de)*, in *Dict. d'histoire et de géographie ecclés.*, dl XI, Parijs, 1949, kol. 255 vlg.

zittingen aangaat : Bruno aanvaardde van graaf Roger van Apulië, en dit reeds in 1094, een groep dorpen en kerken met al hun afhankelijkheden en inkomsten, alsmede de abdij van Arsofia met al haar opbrengsten (1). Dit soort bezittingen wordt eveneens uitdrukkelijk door de *Consuetudines* afgekeurd en verboden (cap. XLI, 1, LXXIX, 3, enz.). 3) Welke was Bruno's houding tegenover de *vita solitaria*? Van 1095 af, voelt hij zich, onder de druk van het grote aantal volgelingen die hij niet heeft afge- wezen, verplicht twee afhankelijkheden met cenobitisch karakter te orga- niseren...

Bij elk van deze afwijkingen, die in Bruno's Calabrische stichtingen ten opzichte van de *Consuetudines* der Grande-Chartreuse kunnen waargenomen worden, sluit Bruno aan bij de levensregels van Petrus Damiani en van Rodolf. Hieruit blijkt andermaal hoe grondig hij zich door hun voorbeeld heeft laten inspireren en hoe getrouw hij geweest is aan de traditie die op hen terugging.

Het is trouwens in deze laatste richting dat de Zuid-Italiaanse stichtingen van Bruno zich verder zouden ontwikkelen. De *Consuetudines* (2), welke Bruno's tweede opvolger Lambertus van Bourgondië, die samen met Bruno uit Frankrijk naar Italië was verhuisd, na 1116 uitvaardigde, onderstellen een inrichting die in wezen niet meer te vergelijken is met deze door Guigo in zijn *Consuetudines* afgeschilderd. Enkele voorbeelden : art. II en VI van Lambertus *Constitutiones* zijn opgesteld *pro coenobitis* : deze zullen de stilzwijgendheid onderhouden *sicut in regularibus tenetur monasteriis*; iets dergelijks heeft Guigo niet gekend. Verder schrijft Lambertus voor, een dagelijkse mis voor de overledenen op te dragen en het kapittel dagelijks bijeen te roepen, wat totaal van Guigo's regel afwijkt. Lambertus voorziet dat de *magister*, — zo noemt hij de prior, — een wagen met vijf tot zeven, ja zelfs met negen paarden zou mogen gebruiken (art. VII), iets wat Guigo als een schandaal zou hebben gebrandmerkt, hij die in elk geval uitdrukkelijk verbod gaf aan de prior uit te gaan.

Het lijkt ons overbodig op de talrijke tegenstellingen tussen beide constituties verder uit te weiden. Alles wat over Bruno werd gezegd, kan ruimschoots volstaan om zijn aandeel in de genesis der levensgebruiken van de Grande-Chartreuse te omschrijven. De algemene geestesrichting komt van hem; het voorbeeld van het Italiaanse eremietendom heeft hij zichzelf en zijn volgelingen ter navolging aangewezen. Dat de Grande-Chartreuse echter niet geworden is wat zijn Calabrische stichtingen zijn geworden, heeft ze niet aan haar stichter maar aan zijn opvolgers

(1) Zie teksten bij H. LÖBBEL, *op. cit.*, p. 159. — De abdij Arsofia bezat o.a. koper- en ijzerertsminen.

(2) Zie deze teksten bij C. LE COUTEULX, *op. cit.*, dl I, p. 237 vlg.

te danken. In het tot stand komen van de eigen en specifieke kenmerken van de Kartuizer-gewoonten, zoals zij in de *Consuetudines* zijn vastgelegd, heeft Bruno, zo wil het ons voorkomen, geen ander aandeel gehad. Trouwens, niettegenstaande zijn aanhoudend verlangen naar eenzaamheid, was Bruno blijkbaar gevoelig gebleven voor tederheid en natuurschoon, wat hem dan wellicht ook meer en meer van de strengheid verwijderd heeft, welke zo zeer opvallen zou bij Guigo (1).

2. Hugo van Grenoble en de „*Consuetudines*”. — In de Kartuizer-traditie moet een plaats worden ingeruimd aan Hugo, bisschop van Grenoble, over wie terloops reeds, in verband met Bruno, een woord werd gerept. Een betrekkelijk late nota, op het archief der Grande-Chartreuse bewaard, heet hem „de eerste stichter van dit huis” (2). Hugo van Lincoln († 1200) was het met deze versie eens. Van Hugo zegde hij dat deze... *rei totius ordinator... et auctor* was (3). Het wil ons voorkomen dat het heengaan van Bruno uit de Grande-Chartreuse, door de latere generaties als een soort verraad aanzien, er toe aanleiding heeft

(1) Terecht merkt Dom A. WILMART op (*Lettres concernant Raoul le Verd, l'ami de S. Bruno*, in *Revue bénédictine*, 1939, dl, LI, p. 260) dat Bruno een andere geestes- en levensopvatting lijkt te hebben gehad dan Guigo. Ten bewijze geeft hij volgende tekst waarin Bruno het natuurschoon beschrijft waarin hij leeft : „heremum incolo... de cuius amoenitate, aerisque temperie ac sospitate, vel de planicie ampla et grata, inter montes in longum porrecta, ubi sunt virentia prata et florida pascua, quid dignum dicerem ? Aut collium undique se leniter erigentium prospectum, opaccarumque vallium recessum, cum plurimum rivarum fontiumque copia, quia sufficienter explicet ? Nec irrigui desunt horti diversarumque arborum utilis fertilitas... Verum quid hic diutius immoror ? Alia quippe sunt oblectamenta viri prudentis, gratiora et utiliora valde, quia divina. Verumtamen arctiori disciplina studiisque spiritualibus animus infirmior fatigatus, sepius his relevatur ac respirat. Arcus enim, si assidue sit tentus, remissior est et minus ad officium aptus”. De schrijver van deze regelen is onbetwistbaar een andere man dan de opsteller van de *Consuetudines*. Was Bruno vroeger, toen hij zich op Grande-Chartreuse terugtrok, minder ontvankelijk voor tederheid en natuurschoon ? Of zou, — zoals Wilmart het suggereert, — de woestheid van de natuur in Dauphiné Bruno aangezet hebben de Grande-Chartreuse te verlaten ? Wat er ook van zij, wij voelen hier duidelijk het verschil tussen de opvattingen van Bruno en die van Guigo. — Cfr nog PL., CLII, kol. 418 en 419. — Cfr voor deze natuurbeschrijving E. R. CURTIUS, *op. cit.*, p. 189 vlg., kap. 10: *Die Ideallandschaft* en IDEM, *Rhetorische Naturschilderung im Mittelalter*, in *Rom. Forsch.*, 1942, dl LVI, p. 219 vlg.

(2) ARCHIEF DER GRANDE-CHARTREUSE, thans in de Certosa di Farneta, Maggiano, Lucca, handschrift n. 512, I, beschrijft a.v. een oorkonde van Hugo : „Littere sancti Hugonis episcopi Gratianopolitani primi fundatoris domus huius” (n. 158).

(3) GIRALDUS CAMBRENSIS (*Speculum ecclesiae*, p. 248), heeft door Hugo van Lincoln het volgende vernomen : „Ordinem itaque suum [= Kartuzers] eiusdem [Hugo van Grenoble] praecipue consilio constituerunt, totumque statum suum ad eiusdem dispositionem ordinaverunt; ipse quoque, qui rei totius ordinator fuit et auctor [= nog steeds Hugo van Grenoble] ordinem eundem suscepit...” Deze laatste bewering is eigenlijk onjuist. Cfr C. LE COUTEULX, *op. cit.*, dl I, p. 48-49, en G. BELLET, *Vita S. Hugonis*, Montreuil, 1889, p. X-XI.

gegeven de rol van de bisschop van Grenoble een tikje te overdrijven.

De juiste noot trof Guigo wanneer hij zich a.v. uitdrukte : *Ipsa* [= Hugo] ... *consulente, iuvante, comitante, Carthusiae solitudinem intraverunt atque extruxerunt* (1) : de afgelegen plaats Carthusia werd, met Hugo's raad, met zijn hulp en in zijn bijzijn betrokken en bebouwd. Het woord *extruxerunt* lijkt ons vooral betekenisvol : de Kartuis werd opgetrokken op raadgeving van Hugo. Deze affirmatie verklaart hoe het kwam dat de Grande-Chartreuse op hetzelfde plan was gebouwd als de Italiaanse eremietennederzettingen (2). Hugo had gebruik gemaakt van wat hij in Italië, waarschijnlijk in Fonte Avellana of Camaldoli, had gezien.

Comes, levens- en reisgezel van de pauselijke legaat Hugo van Die (3) zal hij zijn meester enkele malen naar Italië hebben vergezeld, vóór hij, in 1080, te Rome tot bisschop werd gewijd (4). Zijn kennismaking met het Italiaanse eremitisme moet dan ook op die reizen terugslaan.

Maar niet alleen aan het bouwplan der Grande-Chartreuse heeft Hugo zijn medewerking verleend; ook op de regeling van de levenswijze moet hij invloed hebben uitgeoefend, vermits hij *usque ad mortem Carthusiae habitatores consiliis fovit semper* (5). Hugo was een uiterst vrome, ietwat scrupuleuse man, die blijkbaar niet was opgewassen tegen de verantwoordelijkheid van het episcopaat, welke op zijn al te gevoelig gemoed steeds bleef drukken; door zijn geestesrichting, was hij meer monnik dan bisschop. Hij had trouwens van het monachisme persoonlijke ervaring : hij verbleef drie jaar te Chaise-Dieu, bracht twee jaar in 't klooster door in Apulië (6) en bezocht herhaaldelijk de Grande-Chartreuse. Waar hij kon, bevorderde hij dan ook de religieuzen : nog andere eremieten alsook groepen van reguliere kanunniken hielp hij stichten.

(1) *Vita Hugonis*, PL., CLIII, kol. 769-770 : „ipso namque consulente, iuvante, comitante, Carthusiae solitudinem intraverunt et extruxerunt [i.e. Bruno en zijn gezellen] ... usque ad mortem Carthusiae habitatores consiliis fovit semper et beneficiis”.

(2) Deze identiteit blijkt uit de vergelijking van GUIBERT VAN NOGENT, *De vita sua*, p. 32-33 en meerdere plaatsen uit de *Consuetudines* met de reeds aangehaalde werken van Petrus Damiani en Rodolf van Camaldoli.

(3) „... suorum [= van Hugo van Die] certaminum comes futurus et particeps ...” GUIGO, *Vita S. Hugonis*, PL., CLIII, kol. 765.

(4) *Ibid.*, kol. 767.

(5) Zie voetnoot 1.

(6) Kort na 29 November 1095 ging Hugo naar Italië. Hij vertoefde er twee jaar in Apulië : „corporis infirmitate fere per biennium in Apulia me detulit” (J. MARION, *Cartulaires de l'église cathédrale de Grenoble, dits cartulaires de S. Hugues*, Parijs, 1869, p. 56 : oorkonde die de moeilijkheden, welke Hugo toen had met de aartsbisschop van Vienne, uitvoerig uiteenzet). — Men zal zich herinneren dat Bruno toen in Calabrië woonde, onder de bescherming van Roger, hertog van Apulië. Het is hoogstwaarschijnlijk dat Hugo, niettegenstaande zijn ziekelijke toestand, toch met Bruno contact zal genomen hebben. Heeft hij er ook geen andere nederzettingen gekend?

Hugo heeft dus door zijn kennis van het Italiaanse eremietenleven, van de aanvang af, de Kartuziers kunnen steunen. Hij heeft ook de evolutie van hun gebruiken meegemaakt en goedgekeurd. Typisch is in dit verband de aanduiding van Guigo die, bij de publicatie van zijn revolutionnair *Antiphonarium*, noteert dat hij het in tegenwoordigheid van zijn bisschop heeft opgesteld (1). Als plaatselijke bisschop en als voornaam bevorderaar van de Grande-Chartreuse bezat Hugo over de Grande-Chartreuse een grote bevoegdheid. Hoe moeilijk het ook is deze met nauwkeurigheid te omschrijven, toch stemt het tot nadenken dat Guigo van hem zegde : ... *cuius voluntati resistere fas non habemus* (2). Kort vóór de prior dit schreef vertelde Guibert van Nogent reeds, dat de bisschop van Grenoble voor de Kartuziers een soort waarnemende abt was en hun *provisor* (3). Vertegenwoordiger van de traditie, ruim genoeg van opvatting om deze niet te laten verstarren, heeft Hugo de evolutie die de levensgebruiken der Kartuziers, van Bruno tot Guigo, hebben ondergaan, met zijn raad gesteund en met zijn gezag gedekt.

3. De prioren Landuinus, Petrus en Joannes en de „*Consuetudines*”. — Het ware natuurlijk van belang te weten wat de drie voornoemde prioren, die na Bruno en vóór Guigo de Kartuis hebben bestuurd, tot de opbouw en de ontwikkeling van de jonge stichting hebben bijgedragen. Nog minder dan voor Hugo, is het, bij gebrek aan bronnen, voor hen mogelijk dit met nauwkeurigheid uit te maken. Wij vatten hier kort samen al wat over hun activiteit met zekerheid is bekend.

De belangrijkste van de drie schijnt Landuinus te zijn geweest. Te Lucca geboren, en waarschijnlijk een leerling van Bruno, — zoals die andere Lucenser welke diens dodenrol onderschrijft (4), — was hij een

(1) „... sub praesentia reverendissimi ac carissimi nobis Patris nostri, domini Hugonis, Gratianopolitani episcopi”, C. LE COUTEULX, *Annales*, dl I, p. 308-309.

(2) Guigo stelt zijn *Consuetudines* op : „Charissimi ac reverendissimi nobis Patris Hugonis Gratianopolitani episcopi, cuius voluntati resistere fas non habemus, iussis et monitis obtemperantes”. *Cons.*, prol. 1.

(3) *Op. cit.*, uitg. G. BOURGIN, p. 33 : „... sub priore agunt; vices autem abbatis ac provisoris Gratianopolitarum episcopus, vir plurimum religiosus, exequitur”. — Ook de opvolger van Hugo had nog grote macht in de Grande-Chartreuse. Dit blijkt uit de *Acta primi capituli ordinis Carthusiensis*, in PL., CLIII, kol. 1125 : „consilio domni Hugonis II, venerabilis Gratianopolitanae ecclesiae episcopi”, en kol. 1128 : „venerabilis iam praedictus episcopus, eiusdem Carthusiensis domus pater et monachus”. — In zijn *Vita Hugonis* legt Guigo niet de nadruk op de macht van de bisschop van Grenoble „... Consiliis fovit”, zegt hij (PL., CLIII, kol. 770). Was hij hiertoe niet aangezet door het verlangen de band tussen bisdom en Kartuis ietwat losser te maken?

(4) „Rangerii, Brunonis discipuli”, AASS., Oct. III, p. 763. E. LESNE, *Histoire de la propriété ecclésiastique en France*, dl V : *Les écoles*, Rijsel, 1940, p. 284, vraagt zich af of hij niet de bisschop van Lucca was.

van de eerste volgelingen en daarna de onmiddellijke opvolger van de stichter geworden. Gedurende zijn tienjarig bestaan trok hij tweemaal naar Italië bij Bruno. Van zijn eerste reis bracht hij een brief *Ad fratres* (1) van zijn voorganger mede. Op zijn tweede reis werd hij gedood (2). Als Italiaan moet hij voorzeker het Italiaanse eremitisme hebben gekend. Zijn enge aansluiting bij Bruno wijst er op dat hij vreemd was gebleven aan de grondige veranderingen die de Kartuis zou ondergaan. Trouwens zijn reizen naar Italië bewijzen duidelijk dat hij de strenge opvatting der eenzaamheid, welke Guigo voorschreef (3), niet kende.

De derde prior, Petrus Franciscus, een Vlaming uit Béthune, bleef slechts één jaar in functie : de last van het bestuur woog hem te zwaar en hij diende ontslag in (4). Ook aan hem kan geen initiatief met zware verantwoordelijkheid verbonden worden toegeschreven.

Zijn opvolger Joannes, weer een Italiaan, nl. een Toskaner, was een weinig ontwikkeld man : ... *scolasticis studiis non multum exercitatus*, zegt van hem de oudste kroniek der Kartuis (5). Hij was, zeer jong nog, in het klooster getreden. Niettemin bleef hij gedurende acht jaar (1101-1109) een wijze bestuurder, wat natuurlijk niet insluit dat hij het zou hebben aangedurfd grondige veranderingen in te voeren (6). Het is ook moeilijk in te denken dat onder het bestuur van een niet ontwikkeld man de handenarbeid, die er tevens intellectueel werk was, de plaats zou hebben gehad die Guigo er, blijkens de *Consuetudines*, aan gegeven heeft.

C. — GUIGO'S AANDEEL. — Wat voorafgaat laat reeds vermoeden dat Guigo's aandeel in de definitieve organisatie van de Kartuis aanzienlijk is geweest. Enkele beschouwingen en vaststellingen zullen zijn rol duidelijk laten uitschijnen.

Bruno had aan de Italiaanse eremietenbeweging en haar grote voorman Petrus Damiani een ideaal ontleend dat hij trachtte in de Grande-

(1) PL., CLII, kol. 418-419.

(2) *La chronique des premiers Chartreux* (uitg. A. WILMART, *art. cit.*, p. 123) vermeldt de omstandigheden van deze moord.

(3) *Cons.*, XV, 4 : „Ipse tamen [= de prior] eremi terminos non egreditur”.

(4) *Ibid.*, p. 124 : „... anno uno (Cartusiam rexit). Qui prelationis pondus atque sollicitudinem graviter ferens... misericordiam petiit et accepit”.

(5) *Ibid.*, p. 124.

(6) *Ibid.*, p. 125 : „... pene quippe puer seculo valedfecit, sed ad haec que religionem pertinent, nulli suorum secundus antecessorum...” Daar hij nog zeer jong zijn geboortestreek had verlaten, kan men hem ook moeilijk als bemiddelaar beschouwen tussen de Italiaanse eremieten en de Kartuizers.

Hugo heeft dus door zijn kennis van het Italiaanse eremietenleven, van de aanvang af, de Kartuziers kunnen steunen. Hij heeft ook de evolutie van hun gebruiken meegemaakt en goedgekeurd. Typisch is in dit verband de aanduiding van Guigo die, bij de publicatie van zijn revolutionair *Antiphonarium*, noteert dat hij het in tegenwoordigheid van zijn bisschop heeft opgesteld (1). Als plaatselijke bisschop en als voornaam bevorderaar van de Grande-Chartreuse bezat Hugo over de Grande-Chartreuse een grote bevoegdheid. Hoe moeilijk het ook is deze met nauwkeurigheid te omschrijven, toch stemt het tot nadenken dat Guigo van hem zegde : ... *cuius voluntati resistere fas non habemus* (2). Kort vóór de prior dit schreef vertelde Guibert van Nogent reeds, dat de bisschop van Grenoble voor de Kartuziers een soort waarnemende abt was en hun *provisor* (3). Vertegenwoordiger van de traditie, ruim genoeg van opvatting om deze niet te laten verstarren, heeft Hugo de evolutie die de levensgebruiken der Kartuziers, van Bruno tot Guigo, hebben ondergaan, met zijn raad gesteund en met zijn gezag gedekt.

3. De prioren Landuinus, Petrus en Joannes en de „*Consuetudines*”. — Het ware natuurlijk van belang te weten wat de drie voornoemde prioren, die na Bruno en vóór Guigo de Kartuis hebben bestuurd, tot de opbouw en de ontwikkeling van de jonge stichting hebben bijgedragen. Nog minder dan voor Hugo, is het, bij gebrek aan bronnen, voor hen mogelijk dit met nauwkeurigheid uit te maken. Wij vatten hier kort samen al wat over hun activiteit met zekerheid is bekend.

De belangrijkste van de drie schijnt Landuinus te zijn geweest. Te Lucca geboren, en waarschijnlijk een leerling van Bruno, — zoals die andere Lucenser welke diens dodenrol onderschrijft (4), — was hij een

(1) „... sub praesentia reverendissimi ac carissimi nobis Patris nostri, domini Hugonis, Gratianopolitani episcopi”, C. LE COUTEULX, *Annales*, dl I, p. 308-309.

(2) Guigo stelt zijn *Consuetudines* op : „Charissimi ac reverendissimi nobis Patris Hugonis Gratianopolitani episcopi, cuius voluntati resistere fas non habemus, iussis et monitis obtemperantes”. *Cons.*, prol. 1.

(3) *Op. cit.*, uitg. G. BOURGIN, p. 33 : „... sub priore agunt; vices autem abbatis ac provisoris Gratianopolitarum episcopus, vir plurimum religiosus, exequitur”. — Ook de opvolger van Hugo had nog grote macht in de Grande-Chartreuse. Dit blijkt uit de *Acta primi capituli ordinis Carthusiensis*, in PL., CLIII, kol. 1125 : „consilio domni Hugonis II, venerabilis Gratianopolitanae ecclesiae episcopi”, en kol. 1128 : „venerabilis iam praedictus episcopus, eiusdem Carthusiensis domus pater et monachus”. — In zijn *Vita Hugonis* legt Guigo niet de nadruk op de macht van de bisschop van Grenoble „... Consiliis fovit”, zegt hij (PL., CLIII, kol. 770). Was hij hiertoe niet aangezet door het verlangen de band tussen bisdom en Kartuis ietwat losser te maken?

(4) „Rangerii, Brunonis discipuli”, AASS., Oct. III, p. 763. E. LESNE, *Histoire de la propriété ecclésiastique en France*, dl V : *Les écoles*, Rijsel, 1940, p. 284, vraagt zich af of hij niet de bisschop van Lucca was.

van de eerste volgelingen en daarna de onmiddellijke opvolger van de stichter geworden. Gedurende zijn tienjarig bestaan trok hij tweemaal naar Italië bij Bruno. Van zijn eerste reis bracht hij een brief *Ad fratres* (1) van zijn voorganger mede. Op zijn tweede reis werd hij gedood (2). Als Italiaan moet hij voorzeker het Italiaanse eremitisme hebben gekend. Zijn enge aansluiting bij Bruno wijst er op dat hij vreemd was gebleven aan de grondige veranderingen die de Kartuis zou ondergaan. Trouwens zijn reizen naar Italië bewijzen duidelijk dat hij de strenge opvatting der eenzaamheid, welke Guigo voorschreef (3), niet kende.

De derde prior, Petrus Franciscus, een Vlaming uit Béthune, bleef slechts één jaar in functie : de last van het bestuur woog hem te zwaar en hij diende ontslag in (4). Ook aan hem kan geen initiatief met zware verantwoordelijkheid verbonden worden toegeschreven.

Zijn opvolger Joannes, weer een Italiaan, nl. een Toskaner, was een weinig ontwikkeld man : ... *scolasticis studiis non multum exercitatus*, zegt van hem de oudste kroniek der Kartuis (5). Hij was, zeer jong nog, in het klooster getreden. Niettemin bleef hij gedurende acht jaar (1101-1109) een wijze bestuurder, wat natuurlijk niet insluit dat hij het zou hebben aangedurfd grondige veranderingen in te voeren (6). Het is ook moeilijk in te denken dat onder het bestuur van een niet ontwikkeld man de handenarbeid, die er tevens intellectueel werk was, de plaats zou hebben gehad die Guigo er, blijkens de *Consuetudines*, aan gegeven heeft.

C. — GUIGO'S AANDEEL. — Wat voorafgaat laat reeds vermoeden dat Guigo's aandeel in de definitieve organisatie van de Kartuis aanzienlijk is geweest. Enkele beschouwingen en vaststellingen zullen zijn rol duidelijk laten uitschijnen.

Bruno had aan de Italiaanse eremietenbeweging en haar grote voorman Petrus Damiani een ideaal ontleend dat hij trachtte in de Grande-

(1) PL., CLII, kol. 418-419.

(2) *La chronique des premiers Chartreux* (uitg. A. WILMART, *art. cit.*, p. 123) vermeldt de omstandigheden van deze moord.

(3) *Cons.*, XV, 4 : „Ipse tamen [= de prior] eremi terminos non egreditur”.

(4) *Ibid.*, p. 124 : „... anno uno (Cartusiam rexit). Qui prelationis pondus atque sollicitudinem graviter ferens... misericordiam petiit et accepit”.

(5) *Ibid.*, p. 124.

(6) *Ibid.*, p. 125 : „... pene quippe puer seculo valefecit, sed ad haec que religionem pertinent, nulli suorum secundus antecessorum...” Daar hij nog zeer jong zijn geboortestreek had verlaten, kan men hem ook moeilijk als bemiddelaar beschouwen tussen de Italiaanse eremieten en de Kartuisers.

Chartreuse te verwezenlijken. Wat hij naderhand in Calabrië tot stand bracht en wat zijn eerste opvolgers in de Kartuis deden, is reeds gezegd. De vergelijking hiervan met de toestanden door Guigo beschreven, laten een grondige evolutie uitschijnen die zich later in Bruno's eerste stichting moet hebben voorgedaan. Dat Guigo er de auteur van is, kan niet worden betwijfeld. Het besluit dringt zich dan ook op : niet alleen heeft Guigo de *Consuetudines* opgetekend, hij heeft ze tevens, vóór hij ze neerschreef, in menig opzicht gewijzigd, door een terugkeer naar oudere, voor hem meer eerbiedwaardige monastieke tradities op te nemen.

Guigo heeft het als gezaghebbende prior (1) aangedurfd, met steun van zijn bisschop, in de nog jonge Kartuizer-traditie in te grijpen. Dit blijkt zonneklaar uit meerdere passages van zijn gewoonteboek en wellicht niet het minst uit het voorwoord van zijn *Antiphonarium*, waarin hij, met een beroep op zijn toonbeeld Hiëronymus, uiteenzet waarom hij dit boek merkkelijk verkort (2). Hier treft hij maatregelen aangaande wat hij zelf *digniore parte, scilicet officio divino* had geheten (3). Wat hij aandorst voor het meest verheven deel van de gewoonten, heeft hij ook niet nagelaten te doen voor andere voorschriften. Het valt de lezer ten andere op, dat hij het nergens nodig acht te laten uitschijnen dat de *Consuetudines*, die hij neerschrijft, op Bruno zouden teruggaan. Hij kende nochtans de Calabrische *Consuetudines* van Lambertus van Bourgondië en de uitdrukkelijke verwijzing welke deze, reeds in zijn eerste artikel, naar Bruno had gedaan : *sicut melius tenebatur in diebus magistri Brunonis*. Ook op geen van zijn andere voorgangers doet Guigo beroep. Hij vergenoegt er zich mede te zeggen welke *nu* de bestaande gebruiken zijn : „wij leven zó...” „wij zijn gewoon zó te handelen...” Hij treedt dus zelfstandig op en schijnt slechts rekening te houden met zijn eigen inzichten en met wat zijn rijke ervaring hem heeft geleerd.

Wat Guigo precies heeft gewijzigd kan op een dubbele manier worden achterhaald : ten eerste, door na te gaan wat hij zelf beweert te hebben ingevoerd of wat, bij redenering, op hem moet worden teruggebracht; ten tweede, door zijn *Consuetudines* nauwkeurig te vergelijken met de geschriften van Petrus Damiani en die van Rodolf, die de opvatting van Bruno hebben geïnspireerd. Begrijpelijkerwijze zal ook hier ons onderzoek sterk beperkt blijven.

(1) Zie hierboven.

(2) „Institutionis eremiticae gravitas non sinit longa in cantandi studiis insumi spatia... Ob hanc itaque causam quaedam de antiphonario auferenda seu brevianda putavimus, quae scilicet ex parte maxima aut superflue erant aut incongruenter, vel composita vel interposita, apposita...” C. LE COUTEULX, *op. cit.*, dl I, p. 308.

(3) *Cons.*, prol. 4.

Volgens Guigo's eigen getuigenis, gaat het grondprincipe van de economische organisatie van de Kartuis, welke én het armoede- én het eenzaamheidsideaal moest redden, op hem zelf terug (1). Nog volgens zijn verklaring heeft hij voor de broeders de verplichting der stilzwijgendheid, naar het voorbeeld van Cîteaux, strenger toegepast (2). Bij redenering kan hem worden toegeschreven het in dienst nemen van een huurknecht (3), het verhogen van de minimumleeftijd bij het aanvaarden van novicen (4), het verbod, ook aan de prior gegeven, de grenzen van het domein te verlaten (5).

We bekennen graag dat, behalve de verwezenlijking van de typische economische organisatie, al deze feiten slechts kleine betekenis hebben omdat zij ons niet toelaten Guigo's aandeel zeer concreet te omschrijven, noch zijn persoonlijke opvattingen precies te bepalen. Deze indruk verandert echter onmiddellijk wanneer men Bruno's Italiaanse bronnen met Guigo's gebruiken vergelijkt. Onmiddellijk komt men tegenover een andere geest te staan, een rijper doordachte overtuiging, een meer bezadigde uitdrukking, die zelfs tot in de kleinste bijzonderheden tot uiting komt.

Guigo heeft er onbetwistbaar naar gestreefd de levenswijze op de Kartuis nog met meer strengheid in te richten: hij heeft de eenzaamheid verscherpt (6), de verplichting tot stilzwijgendheid uitgebreid (7), het boetekleed aan elkeen opgelegd (8), de kleding en het lichaamsonderhoud (9)

(1) *Cons.*, cap. XL, 3 : „Chartulam quoque, quam de quibusdam talibus rebus conscripseramus...” Aangehaalde oorkonde geeft juist de principes van de *termini possessionum* weer, waarop de *numerus clausus*, blijkens o.m. *Cons.*, cap. LXXVIII en LXXIX, teruggaat.

(2) *Cons.*, LV, I.

(3) *Cons.*, L, 2.

(4) *Cons.*, XXVII.

(5) *Cons.*, XV, 4.

(6) Om de gehoorzaamheid te beproeven zond PETRUS DAMIANI zijn monniken uit om op de markten te kopen en te verkopen : „...saepe distrahendi vel coemendi gratia ad nundinas destinatur”. *De institutis O. E.*, PL., CXLV, kol. 551. Guigo kent dat niet. Op Camaldoli wordt gezamenlijk landarbeid verricht (cfr RODOLF, *Constitutiones*, cap. XXXIII, kol. 527).

(7) *Cons.*, XXXI, 2, 3 en XXXII. Cfr PETRUS DAMIANI, *De institutis*, X, kol. 344, en RODOLF, *Constitutiones*, XXIV, kol. 523.

(8) *Cons.*, XXVIII, 1. Cfr RODOLF, *Constitutiones*, XXIX, kol. 525.

(9) „Radant autem caput per menses singulos, exceptis quadragesimis duabus, quae nimirum sine lavacro capitum transigendae sunt”. RODOLF, *Constitutiones*, XVIII, kol. 551; GUIGO, *Cons.*, IX, 1.

en de kost (1) vereenvoudigd, de plechtigheid van de eredienst verminderd (2). Anderzijds heeft hij, — belangrijk verschil, — alle door de gewoonten niet voorziene vasten en waken, en daarbij alle lichaamskastijdingen (3), behoudens toelating van de prior, uitdrukkelijk verboden. Zelfs op de bestemming der gebouwen had zijn vernieuwing

(1) Eén voorbeeld :

PETRUS DAMIANI, *De institutis O. E.*, PL., CXLV, kol. 341 :

„Sed quoniam et hic manentes coeperunt aegrotantes deficere... fraternae sive, ut verius dicam, communi imbecillitati dispensatorie condescendentes indulsumus, ut vinum hic, servato sobrietatis moderamine, biberetur...”

RODOLF, *Constitutiones*, XXIII, kol. 522-523 :

„De usu vini... Et quoniam expertum esse novimus, quia vinum raro utentibus eo, nisi purum et incorruptum sit, noxium est et insalubre, statutum fuit ab antiquo et nunc quoque firmiter statuendum est, ut merae qualitatis et incorruptae ministretur eis”.

GUIGO, *Consuetudines*, XXXIV, 1-2 :

„Mensura vini sive in cellis sive in refectorio eadem perseverat, eodemque modo temperatur nam puro non utimur.”

In Camaldoli werd peper gebruikt : „In eisdem solemnitatibus solito more duae librae piperis tribuantur” (RODOLF, *Constitutiones*, XXVII, kol. 524). In de Kartuis enkel zout.

(2) *De ordine eremitarum*, *op. cit.*, kol. 334 : „... cui [= diegene die nog aan de gebruiken van de andere monniken houdt] et processioni crucem argenteam satis idoneam procuravimus... imbecillitate fragilium consulentes etiam tintinnabula atque bechina, diversaque divinae domus utensilia comparavimus. Calices quoque duos argenteos pulcherrime deauratos... providimus... Conspicua, nihilominus sacrosancto altari tegmina et celebrandis missarum solemnibus pretiosa contulimus ornamenta.”

Consuetudines, VI : „Et hoc sciendum quod in nulla solemnitate processionem facimus...”

Cap. XL, 1 : „Ornamenta aurea vel argentea, praeter calicem et calamum, quo sanguis Domini sumitur, in ecclesia non habemus.

Pallia tapetiaque reliquimus.”

(3) PETRUS DAMIANI, *De ordine eremitarum*, PL., CXLIII, kol. 331-332 :

„... tanta est diligentia in flexionibus genuum, in disciplinis scoparum et in caeteris huiusmodi, ut cum quilibet poenitens incertae mentis metu, iniunctam poenitentiam per haec remedia implere praecipitur, brevi tempore longa poenitentia consumatur, salva tamen consuetudine, ut si postmodum vita hominis in longum ducitur, jejunium non relinquatur. Dantur autem

GUIGO, *Consuetudines*, XXXV, I : „Abstinentias vero vel disciplinas vel vigiliis seu quaelibet alia exercitia, quia nostrae institutionis non sunt, nulli nostrorum, nisi priore sciente et favente, facere licet.”

invloed. Waar het *claustrum* naar het inzicht van Petrus Damiani en dus ook van Bruno, — een toegeving aan de monastieke gebruiken, — en te Fonte Avellana diende voor het houden van processies, kon het in de Grande-Chartreuse hiervoor niet in aanmerking komen vermits er geen dergelijke plechtigheden werden gehouden (1). Het werd dan ook slechts nog de vergaderplaats voor de bijeenkomst op de Zondag.

Maar het is vooral wat betreft het typische van de Kartuis-organisatie, de *termini possessionum* met het *numerus clausus*, dat Guigo scheppend werk heeft verricht. Wel kennen ook Petrus Damiani en Rodolf een beperking van het aantal leden in hun gemeenschap; doch geen van beide stelt in dat verband een beperking aan de bezittingen, zoals Guigo het doet; geen van beiden verbiedt het aanwerven van goederen buiten vastgestelde *termini*, om zodoende de eenzaamheid en de armoede te redden (2). Vooral op dit laatste terrein, heeft Guigo grondiger doorgedacht en logischer georganiseerd.

Het zal natuurlijk altijd uiterst delicaat blijven juist af te wegen wat, in deze tamelijk ingewikkelde inrichting, bepaald van Guigo en wat precies van Bruno en diens opvolgers komt. Niettemin kan men met zekerheid bevestigen dat Guigo veruit de voornaamste organisator is geweest van de gebruiken, zoals die ons door zijn *Consuetudines* zijn bekend, en dat alléén dank zij hem, dank zijn originele opvatting, zijn bezielende geest, dank ook zijn doordrijvende en taaie wilskracht de Kartuizer-stichting haar eigen specifieke kenmerken heeft gekregen.

Van hem dus mag worden herhaald wat onze betreurde vriend en medewerker M. Alamo, in de hypothese van diens afhankelijkheid tegenover de *Regula magistri*, over St Benedictus schreef : „il a tout repensé et exposé dans un style très personnel” (3).

ex more tria millia scoparum pro unius anni poenitentia, sive viginti psalteria, aut viginti quinque missae”.

Cfr *De Institutis O. E.*, XVIII, kol. 350-351, en RODOLF, *Constitutiones*, XXXV, kol. 528-529.

(1) *De ordine eremitarum*, op. cit., kol. 334 : „Claustrum quoque iuxta ecclesiam construi, hac intentione censuimus, ut, si quem adhuc inclita monasterialis ordinis consuetudo delectat, habeat ubi in praecipuis festivitibus solemniter ex more procedat, cui et processioni...” De *Consuetudines* kennen ook het *claustrum*, o.m. cap. VII, 9. GUIBERT VAN NOGENT, *De vita sua*, uitg. G. BOURGIN, p. 33 : „Claustrum quidem satis idoneum pro coenobiali consuetudine habentes, sed non claustraliter, ut ceteri, habitantes.”

(2) PETRUS DAMIANI, *De ordine eremitarum*, PL., CXLV, kol. 334 : „Ut autem ad haec observanda nullus excusationis pateat locus, iuxta id quod exiguitate loci humilis competebat, studuimus eotenus possessiones acquirere ut praedictum fratrum numerum possis... sustentare.”

(3) *Revue d'hist. eccl.*, 1940, dl XXXVI, p. 503.

SLOTBESCHOUWING

Bij het onderzoek betreffende Guigo's *Consuetudines* hebben drie problemen hoofdzakelijk onze aandacht getrokken : I. Hoe werd Guigo's schrijven, als brief opgesteld, spoedig als wetboek beschouwd? II. Welke waren de grondgedachten van deze gewoonten en hoe werden zij in de Grande-Chartreuse in werkelijkheid omgezet? III. Onder welke of onder wiens invloeden zijn deze *Consuetudines* tot stand gekomen?

We zijn er ons van bewust dat tal van punten die we hier hebben aangeroerd, nog kunnen uitgebreid, andere nog kunnen uitgediept worden. Niettemin durven we te verhoppen dat onze studie, hoe onvolledig ze ook moge zijn, toch enkele uitslagen zal opleveren die van aard zijn een juister, zoniet een nieuw licht te werpen op het ontstaan en de eerste ontwikkeling van de Kartuizerorde. Moge ze tevens bijdragen tot een grondiger kennis en een groter waardering van een der markantste figuren uit de kloosterwereld van de XIIe eeuw, nl. van Guigo de Grote, de ingever en opsteller van de *Consuetudines* van de eerste Kartuizers.

R É S U M É

GUIGUE ET LES COUTUMES DES PREMIERS CHARTREUX

Nous étudions ici trois problèmes relatifs aux *Consuetudines* rédigées par Guigue, cinquième prieur de la Grande-Chartreuse. Ce coutumier constitue un document historique fort important; il est en effet la seule source qui nous permet de préciser le mode de vie des premiers chartreux et de comprendre leur succès.

I. — LES „CONSUE TUDINES”: LETTRE ET CODE MONASTIQUE. — A. L a L e t t r e. — A première vue, le coutumier de Guigue ne se présente pas sous la forme d'un code législatif. C'est plutôt une lettre qui offre toutes les particularités du genre épistolaire : adresse, suscription, souhait et salutation finale. A plus d'un endroit il révèle même la spontanéité et le caractère d'une lettre d'ami. Toutefois cet „accent humain" n'a pas empêché l'auteur d'ordonner son exposé suivant un plan rigoureusement établi. Mais ce plan primitif a été rapidement dérangé par l'adjonction de divisions et de titres. Nous avons tenté de le reconstituer.

La rédaction des *Consuetudines* doit remonter à l'année 1116. Cette date est suggérée par le rappel à trois prieurés chartreux fondés en 1115 et 1116; elle semble pouvoir être confirmée par un passage des *Consuetudines* rappelant un emprunt aux observances cisterciennes.

B. Le Code — Malgré sa note personnelle, le coutumier de la Grande-Chartreuse a dès sa publication été considéré comme le code de la vie cartusienne. La raison en est simple. Son auteur, prieur de la Grande-Chartreuse, jouissait d'un pouvoir extrêmement large. La lettre dans laquelle il expose le *propositum cartusiense* fut donc considérée comme un acte émanant d'un homme constitué en autorité. De plus, Guigue n'avait pris la plume que sur les instances et l'ordre de son supérieur hiérarchique, l'évêque de Grenoble. Enfin il avait associé à l'expédition de son acte le chapitre de ses moines. On ne saurait dès lors prétexter de sa forme littéraire un peu personnelle et parfois spontanée, pour refuser à ce texte le caractère d'acte authentique. Les diplomatistes, — qui, bien à tort, ne portent pas grand intérêt à ce genre de documents monastiques, — l'appelleraient un acte descriptif. Rédigé sans dispositif, il se borne à décrire un fait juridique : il constate l'existence d'une série d'observances auxquelles le chartreux doit conformer sa vie en vertu de sa profession monacale.

Invité par l'évêque de Grenoble et par trois prieurs à décrire la vie de la Grande-Chartreuse, Guigue finit par céder à leurs instances. Ses mandants réclamaient de lui un manuel de la vie cartusienne, une sorte de code auquel ils voulaient se conformer. Guigue s'en tient à la description des coutumes observées en 1116 à la Grande-Chartreuse. Il évite d'insister outre mesure sur les changements qu'il a apportés lui-même aux observances antérieures; de même, il s'abstient de faire état d'emprunts faits à ses prédécesseurs. Sa rédaction ne pouvait modifier en rien la situation juridique de ses subordonnés, puisqu'elle se bornait à décrire les coutumes qu'ils observaient déjà. Par ailleurs, elle ne pouvait guère changer le statut de ses destinataires, Guignes n'exerçant sur eux aucun pouvoir; elle ne pouvait acquérir pour eux force de loi qu'après leur acceptation formelle.

Il ne ressort ni du prologue ni de la finale que le Prieur destinait sa lettre à la Grande-Chartreuse elle-même. Cependant il dut bien se dire que sa codification deviendrait aussi pour son propre monastère un témoignage permanent de la règle authentique observée durant son priorat. En fait, par trois fois il s'adresse directement à ses successeurs; manifestement il veut profiter de l'occasion pour leur présenter ce qu'on pourrait appeler son „testament”. Il leur y recommande avec une insistance spéciale l'observance de trois prescriptions. Ses successeurs l'ont bien compris.

Les *Consuetudines* de Guigue sont restées le code de l'ordre des Chartreux jusqu'en 1259, date à laquelle elles furent remplacées par les *Statuta antiqua*. Au demeurant leur caractère obligatoire resta dans la droite ligne de la législation monastique en Occident.

Etant considérée et utilisée comme règle monastique, la lettre de Guigue fut, pour des raisons d'ordre pratique, fragmentée en 80 chapitres, subdivisés à leur tour et garnis d'un titre. Elle reçut de la sorte l'aspect extérieur d'un code. Cette forme, très ancienne, est la seule conservée dans les manuscrits; elle est aussi reproduite dans toutes les éditions.

Cette première partie de l'exposé se termine par un souhait. Fidèles à une vénérable tradition de travail scientifique, de hautes instances de l'ordre envisageraient une édition critique des *Consuetudines*. Cette édition peut se concevoir de deux manières. La première consisterait à publier ce texte dans la forme „pétrifiée” des éditions actuellement existantes, tout en maintenant, avec la division en chapitres et numéros, les titres apportés par quelque successeur de Guigue. Cette méthode présenterait l'inconvénient d'imputer à Guigue la responsabilité de cette division parfois arbitraire et souvent maladroite. La seconde manière reviendrait à débarrasser le texte primitif des divisions et des titres ajoutés après coup et de restituer à la lettre de Guigue sa forme primitive. Cette seconde méthode nous paraît s'imposer. Cependant à cause de l'importance qu'ils ont acquise dans la législation postérieure et dans l'histoire de l'ordre, les titres et les divisions devraient être soigneusement mentionnés dans l'apparat critique.

II. — LES IDÉES DIRECTRICES DES „CONSUE TUDINES” ET LEUR RÉALISATION. — Les principes essentiels de la vie des chartreux sont naturellement identiques à ceux des autres ordres : adorer, aimer et servir Dieu, *amor Dei propter quem ferri et fieri omnia debent*. C'est dans leur réalisation concrète qu'apparaissent les différenciations. Sur quelles bases idéologiques Guigue a-t-il élaboré son œuvre ? Comment se manifestent-elles dans la pratique ?

A. Idées directrices. 1. *Solitude*. — Guigue est convaincu qu'il est impossible d'accéder à la perfection de la vie religieuse sans vivre dans la solitude la plus rigoureuse. Dans ce qu'on pourrait appeler sa „théologie de la solitude”, il prouve par des exemples tirés de l'Écriture et de la tradition monastique qu'on ne peut vraiment atteindre l'union avec Dieu si ce n'est dans la solitude complète. Son argumentation apparaît ici toute médiévale et construite sur un littéralisme biblique. Toutefois elle ne néglige pas complètement l'apport de la pensée païenne et, discrètement il est vrai, Guigue en appelle aussi à l'exemple des *sapientes*.

2. *Pauvreté*. — Guigue ne sépare jamais l'idéal de la pauvreté de celui de la solitude. Il est convaincu qu'un religieux ne saurait prétendre ni au bonheur, ni à la perfection sans le renoncement le plus complet aux biens de cette terre. Cependant ce n'est pas uniquement dans les *Consuetudines* qu'il faut chercher la pensée intime du prieur touchant ce renoncement. Certaines de ses lettres et de ses „méditations” mettent encore mieux en

relief sa pensée, qu'il s'est efforcé de traduire en pratique dans son coutumier. „Que vous le vouliez ou non, dit-il, vous ne partagerez pas la richesse du Christ au ciel, si vous n'avez pas voulu partager sa pauvreté sur terre”.

Ce sont les exigences de ce double idéal qui informent toute la vie cartusienne.

B. Leur organisation. — 1. *Organisation de la solitude*. — Pour sa sauvegarde, la solitude réclame l'observation du silence et la vie menée séparément en cellule. En dehors des quelques cas expressément prévus, le moine ne quittera donc pas sa cellule. Par ailleurs celle-ci sera aménagée de façon à ce qu'il soit dispensé d'en sortir. Lit, ustensiles de toilette, trousseau, instruments de travail, livres, l'indispensable pour faire la cuisine et entretenir l'âtre font l'objet de descriptions minutieuses, qui, à quelques exceptions près tenant à la différence de leur genre de vie, valent également pour l'ameublement de la cellule des convers.

2. *L'organisation économique, expression de l'idéal de pauvreté*. — Pour Guigue, le chartreux doit mener la vie du pauvre qui pourvoit à ses besoins par le travail manuel. Il serait indigne d'un moine de vivre, comme les riches, du travail d'autrui. Cette pensée, liée à celle de la solitude sur laquelle on ne transige pas, donnera sa physionomie propre à l'organisation économique de la Grande-Chartreuse.

Pour Guigue, tout accroissement des possessions comporte inévitablement un danger pour la solitude et risque de faire échec à la pratique de la pauvreté. Dès lors, il se préoccupe de les limiter de la façon la plus rigoureuse. Le domaine de la Grande-Chartreuse constitué autour du monastère devra suffire à sa subsistance. Ses limites sont fixées une fois pour toutes. En dehors de ce domaine, la Grande-Chartreuse ne pourra jamais acquérir de possessions ni de revenus d'aucune sorte. Ces dispositions eurent comme conséquence que la vie économique dépendait exclusivement de ce petit domaine. Pour empêcher que son exploitation ne devienne la préoccupation primordiale, Guigue ajouta à la limitation des possessions celle du nombre des recrues : la Chartreuse ne comptera jamais plus de 13 moines et 16 convers. Il voulut empêcher que, poussés par le besoin, les chartreux ne se voient obligés de renoncer à leur solitude pour se livrer à la mendicité.

Outre la limitation des possessions, la pratique de la pauvreté restreint au minimum le standard de vie : chez les chartreux, vêtements, nourriture, voir même ornements sacrés et tout ce qui a trait au service divin, sont réduits à leur expression la plus fruste.

Mais si la Chartreuse doit être pauvre, elle n'en a pas moins besoin de revenus. C'est exclusivement le travail manuel qui peut les assurer. La Chartreuse comprend deux catégories d'habitants : les moines, dont le travail

manuel rémunéré consiste dans la copie des livres; les convers qui, sous la direction du procureur, exploitent le domaine. Les revenus les plus importants proviennent de l'élevage des chèvres et des moutons, dont les produits, vendus au marché par le maître des pasteurs, permettent de se procurer des céréales, du vin, des vêtements, etc. Les bénéfices provenant du *scriptorium* sont assez minces. Quant à la fortune personnelle des chartreux, Guigue note que le postulant est tenu à s'en défaire avant sa profession, mais qu'il la peut distribuer librement à qui il veut.

Ces revenus modestes durent suffire à couvrir les multiples dépenses nécessitées par l'entretien des habitants du monastère et de ses divers bâtiments, par de nouvelles constructions, enfin aussi par les aumônes et l'hôtellerie.

3. *L'apostolat du pauvre ermite*. — Ce serait une grave erreur de penser que le chartreux, tout occupé de son salut, ne portait aucun intérêt à son prochain. Il est vrai qu'il ne pouvait faire aux pauvres ni aux visiteurs les mêmes libéralités que les autres moines. Ce qui s'explique par sa volonté farouche de maintenir intact son propre idéal de pauvreté et de solitude. Mais il ne négligea pas pour autant les pauvres. Cependant, à tout prendre, il se préoccupa davantage des hôtes en quête de réconfort religieux. Il organisa pour eux un système de „retraite fermée”, dont l'influence a été profonde et dont les bénéficiaires ont fait connaître au dehors la vie menée à la Grande-Chartreuse.

La plus importante forme d'apostolat exercée par les chartreux consistait pourtant dans la copie des livres, le seul travail manuel auquel le moine pouvait se livrer. La diffusion des „bonnes lettres” remplaçait l'apostolat de la parole qui leur était interdit. *Manibus praedicare*. Empruntée à Cassiodore, cette manière d'apostolat prit une place centrale dans la vie cartusienne. Le livre étant considéré comme la nourriture spirituelle des âmes, on comprend le grand soin apporté à sa conservation et à sa confection : préparation du parchemin, copie du texte, correction d'après l'original, reliure, etc. Chaque jour, le moine y consacre la plus grande partie de son temps laissé libre par la récitation de l'office (4/6 en été et 3/5 en hiver). Aussi peut-on supposer qu'à la Grande-Chartreuse, la multiplication des livres doit avoir été importante; elle nécessitait même un service d'emprunt au sujet duquel nous avons conservé quelques renseignements. Les chartreux eux-mêmes étaient les premiers bénéficiaires de ce travail, car ils purent se constituer de riches bibliothèques. Ils avaient en outre des clients auxquels ils fournissaient des copies et qui rémunéraient leur travail. Quant au genre littéraire des textes copiés et multipliés, ils appartenaient en général au domaine de la littérature religieuse, sans exclure pour autant les écrits d'un genre plus profane.

III. — LA GENÈSE DES „CONSUETUDINES.” — Le monachisme médiéval

s'est toujours efforcé de se rattacher à une tradition. Pour Guigue elle se situait sur un double plan: celui de ses prédécesseurs immédiats à la Grande-Chartreuse, et celui des législateurs monastiques dont la vie et les œuvres lui semblaient normatives. Lié à cette double tradition, il élaborera une synthèse marquée du sceau de sa personnalité.

A. **La tradition du monachisme.** — La tradition à laquelle Guigue en appelle comporte d'abord deux noms: S. Jérôme, le solitaire de Bethléem, qu'il tenait en haute estime; S. Benoît, dont la Règle était adoptée par tous les moines. Comme troisième élément Guigue s'en réfère aux *Libri authentici*, aux livres normatifs de la législation monastique. Parmi ceux-ci il convient d'assigner une place de choix à deux Opuscules de Pierre Damien: le *De ordine eremitarum* et le *De suae congregationis institutis*, ainsi qu'aux *Constitutiones* de Rodolphe de Camaldoli.

B. **La tradition cartusienne.** — Au moment où Guigue prend en mains la direction de la Grande-Chartreuse, celle-ci se présente déjà comme un ensemble bien organisé. La question se pose dès lors de savoir ce qui, dans l'élaboration des coutumes qui y sont observées, revient respectivement au fondateur Brunon, à ses successeurs, à Hugues, évêque de Grenoble, et à Guigue lui-même.

1. Brunon a fondé la Grande-Chartreuse. Plusieurs indices permettent de penser que l'idéal qu'il se proposait de suivre était celui même de Pierre Damien et de Rodolphe de Camaldoli. Par ailleurs, si l'esprit général remonte à lui, il n'en va pas de même des éléments caractéristiques des *Consuetudines* de Guigue: le *numerus clausus* des moines et des convers, les *termini possessionum* et l'organisation concrète de la *vita pauper et solitaria*.

2. Le rôle important joué par Hugues de Grenoble dans la fondation de la Grande-Chartreuse et dans son administration a fait voir en lui le premier fondateur de cette maison. On est en droit de penser qu'il a été un autre trait d'union entre l'érémitisme italien et la Grande-Chartreuse et qu'il a influencé non seulement la vie spirituelle, mais jusqu'au plan des bâtiments conventuels de la Grande-Chartreuse.

3. Des prieurs Landuin, Pierre et Jean, aucun ne semble avoir délaissé la trace de Brunon, ni apporté une contribution personnelle à l'élaboration des coutumes.

C. **G u i g u e .** — Après ce qui vient d'être dit, une conclusion s'impose: Guigue n'a pas seulement mis par écrit les coutumes qu'on observait à la Grande-Chartreuse, il les a d'abord changées en de nombreux points, en en appelant à des traditions monastiques qu'il considérait comme plus vénérables. Fort de son autorité de prieur et du soutien de l'évêque de Grenoble, il a entrepris de renouveler la vie cartusienne et n'a pas craint de s'écarter d'une tradition encore jeune. Nulle part, d'ailleurs, il n'a prétendu

reprendre à la lettre ce que Brunon avait voulu faire. Deux moyens nous permettent de le suivre dans son travail: rechercher les passages où il expose les mesures prises par lui-même, et comparer ses écrits à ceux de Pierre Damien et de Rodolphe, inspirateurs de l'idéal de Brunon. Selon ses propres dires, le principe de l'organisation économique de la Grande-Chartreuse vient de lui. L'application d'un *numerus clausus* et de la limitation des possessions doivent aussi lui être attribuées, de même que plusieurs autres innovations de moindre importance. On peut dire en outre que, tout en rendant plus sévère le mode de vie des Chartreux, il a manifesté une tendance à atténuer les mortifications corporelles qui n'étaient pas prévues dans la Règle.

INHOUD

INLEIDING	3
I. De <i>Consuetudines</i> : Brief en Wetboek	7
A. De Brief	7
B. Het Wetboek	15
Nota betreffende de critische uitgave	24
II. De grondgedachten van de <i>Consuetudines</i> en hun verwezenlijking	25
A. De ideologische grondslag van de <i>Consuetudines</i>	26
1. Guigo's theologie van de eenzaamheid, p. 27. — 2. Guigo's opvatting van de armoede, p. 32.	
B. De verwezenlijking van de grondgedachten	33
1. Organisatie van het eenzaamheids-ideaal, p.33. — 2. De economische organisatie van de Kartuis, weerspiegeling van het armoede-ideaal, p.38. — 3. Het apostolaat van de arme eenzaamheid, p. 52.	
III. De genesis van de <i>Consuetudines</i>	65
A. De traditie van het monachisme	66
B. De Kartuizer-traditie	76
1. Bruno, p. 77. — 2. Hugo van Grenoble, p. 84. — De prioren Landuinus, Petrus en Joannes, p. 86.	
C. Guigo's aandeel	87
SLOTBESCHOUWING	92
RÉSUMÉ	92